بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د تجارت حقوق

څانګه: اداره او منجمنټ، بانکداري او د تجارت اقتصاد

راټولونکی: عبدالحی ناصري

ژباړن: محمد اشرف وحدت

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزايي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د علمي تصحیح کمېټه:

- عبدالجمیل ممتاز
- نورالله حقمل

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایي

ګرافیک او ډیزاین: عبدالله شاهي

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۹۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

ISBN کډ: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۸۳-۵

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی   دا عزت د هر افغان دی
کور د سولي کور د توري   هر بچی يې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی   د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو   د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، ګوجر دي   پاميريان، نورستانيان
براهوي دي، قزلباش دي   هم ايماق، هم پشه يان
دا هيواد به تل ځليږي   لکه لمر پر شنه آسمان
په سينه کې د آسيا به   لکه زړه وي جاويدان
نوم د حق مو دی رهبر   وايو الله اکبر وايو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلې دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طی کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لــه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقــش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســموونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـــړ لیــــــک

څپرکي	سرلیکونه	مخ
لومړی	کلیات	۱
دویم	د تجارت د حقوقو تاریخي سیر	۹
دریيم	د تجارت د حقوقو منابع	۱۵
څلورم	تجارتي معاملات	۲۳
پنځم	سوداګر (تاجر)	۳۵
شپږم	تجارتي قراردادونه	۵۵
اووم	سوداګریز اسناد	۶۹
اتم	دیوالي کېدل (افلاس)	۷۹
نهم	بانکوالي	۹۱
لسم	د سوداګریزو شخړو حل	۹۹
	سرچینې او اخځلیکونه	۱۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د حقوقــو د علم د هــرې څانګې مطالعه علاوه پر دې چې د شــخص علمي وړتیا لوړوي، له اجتماعي، حقوقي، اقتصادي سیاسي او قضایي مسایلو په اړه یې د سالم درک او استنباط ځواک هم زیاتوي، او طبعاً له دې لارې حقوقي او اجتماعي ستونزې راکموي او حقوقو ته د اجتماعي عدالت د تأمینوونکو په سترګه ګوري.

حقوقــي قواعــدو د جرایمو او ارتباطاتو په زیاتېــدو سره پراختیا موندلې چې په نتیجه کې په مختلفو څانګو وېشــل شــوې ده چې یوه له دغو څانګو څخه د تجارت حقوق دي، دغه څانګه په مختلفو هېوادونو کې په بیلابیلو نومونو سره یادېږي.

تجــارت د هېوادونو په ســوکالۍ کې اســاسي ونډه لــري، له همدې امله د تجــارت حقوق د خصوصي حقوقو یوه له مهمو څانګو څخه ده، که د ماشینرۍ، ترانسپورټي، مخابراتي او نور معاصر اقتصــادي تحولات وڅېړل شي، نو لیدل کیږي چې د یادو شــویو اجتماعــي او اقتصادي عواملو په نتیجه کې تر پخوا زیات پراخ شــوي او وده کوي، دغه وده او انکشــاف غوښتنه کوي څو د بشري ټولنــې د مختلفو اقتصادي فعالیتونو د تنظیم لپاره یو لــړ قوانین او مقررات رامنځ ته شي، چې د تجارت حقوق همدغه دنده په غاړه لري.

نــن ورځ په زیاتره هیوادونو کې، مدني حقوقو د خصوصي حقوقو یوه برخه تشــکیل کړې ده چې د تجارت د حقوقو، بحري حقوقو او فضایي حقوقو په څیر نورې څانګې یې په مســتقل ډول تر خپلو خاصو مقرراتو لاندې عمل کوي.

د تجارت د حقوقو د اړونده مقرراتو په هکله پوهاوی د اداري او حســابدارۍ د انستیتیوتونو د محلصینــو لپاره خــورا زیات اهمیت لري، ځکه د تجارت حقوق لکــه چې و به یې لولو د مدني حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د حقوقي اعمالو یوه معینه ساحه تظیموي، له بله پلوه د محاکمو او خاصو تجارتي قوانینو موجودیت د دې غوښتنه کوي، څو د دغو مقرراتو د ځانګړتیاوو په برخه کې په جلا توګه تحقیق وشي، تر څو په یوه مدني او تجارتي قضیه کې د تطبیق کېدونکي قانون په تعیین کې د اشــتباه له ارتکاب څه مخنیوی وشي او په دې توګه اجتماعي عدالت په ښــه توګه عملي شي.

د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له څانګو څخه ده، او د دغې څانګې خاصو اړتیاوو ته په کتنې سره دغه څانګه له مدني حقوقو څخه په مستقل ډول تجارتي اعمال تنظیموي.

دې ته مو باید پام وي چې له مدني حقوقو څخه د دغو حقوقو جلا والی نسبي دی نه مطلق، ځکه مدني حقوقو ته په پام سره د تجارت د حقوقو ساحه کوچنۍ ده او مدني حقوق د افرادو تر منځ ټولو خصوصي روابطو لکه پیر او پلور، رهن، کرایه، ودیعت، طلاق، واده، مهر، نفقه او داســې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ته شامل دي، په داسې حال کې چې د تجارت حقوق تر یوې خاصې ډلې اشخاصو (تاجران او تجارتي شرکتونه) او خاصو تجارتي معاملاتو پورې اړوند قواعد او دشاتیر دي.

لکه چې مخکې یادونه وشوه د مدني حقوقو ساحه د تجارت د حقوقو ساحې ته په کتنې سره پراخــه ده، نــو له دې امله که چیرې د تجارت په حقوقو کــې د کومې موضوع وړاندوینه نه وي شــوې په دې صورت کې د موضوع د حل لپاره باید مدني حقوقو ته مراجعه وشي او موضوع حل او فصل کړای شي.

په دغه کتاب کې لاندې مطالب شامل دی:

د تجارت د حقوقو تعریف، د تجارت د حقوقو منابع، د تجارت د حقوقو د مقرراتو د انکشاف تاریخــي بهیر، تجارتي معاملات، تاجر، د تاجر حقوق او مکلفیتونه، تر دیوالیتوب (ورشکســتګۍ) پورې اړوند مقررات، تجارتي اسناد، بانکداري، د تجارتي منازعاتو حل لارې او دېته ورته نور حقوقي موضوعات

په درناوی

عبدالحي ناصري

د کتاب ټولیزه موخه:

په تجارتي مسائلو کې د محصیلنو لازمې وړتیاوې پیدا کول، د تجارتي او مدني چارو تفکیک او دغه راز د تجارت او نورو قوانینو د ارزښت، تطبیق او پیژندنې په برخه کې د هغوی وړتیا لوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

کليات

ټوليزه موخه:

د تجارت د حقوقو په اړه معلومات، په حقوقي پوهه کې يې ځای او له مدني حقوقو څخه يې د نسبي استقلال دلايل.

د زده کړې موخې: د دغه فصل له لوستلو وروسته به محصلين و توانيږي چې:

- د تجارت د حقوقو په اړه عمومي پوهه حاصله کړي.
- په نورو علمي حوزو کې د حقوقو ځای وپېژني.
- په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت قاعده توضيح کړای شي.
- د تجارت په ساحه کې خاص اسناد بيان کړای شي.
- په تجارت کې د دولت په ونډه و پوهيږي.

تجــارت د هيوادونو په وده او اقتصاد کې لويه ونــډه لري، له همدې امله د تجارت حقوق د خصوصي حقوقو له مهمو څانگو څخه گڼل کيږي، که اقتصادي تحولات او د ماشــين آلاتو توســعه وڅېړل شي، نو ليدل کيږي، چې د دغو علتونو له کبله د خلکو اجتماعي روابط زيات شوي دي او له کبله يې، له انگلســتان، هالنډ، ايټاليا او ســويس پرته، د نړۍ په زيات شمېر هيوادونو کې مدني حقــوق د خصوصي حقوقو يوه برخه گرځېدلې ده، چې د تجارت، بحري او فضايي حقوقو په څېر څانگې يې د خپلو مقرراتو تر سيوري لاندې په مستقله توگه عمل کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارت د حقوقو تعریف

تجــارت لــه اقتصادي پلوه هغو عملیاتــو ته ویل کېږي شي چې د ثروت تــر توزیع او د هغه ترکارولو او جریان پورې منحصر وي، خو د تجارت د حقوقو د علم دایره پراخه ده اوصنعت اړوند عملیات هم په بر کې نیسي او یوازې تر منقولو اموالو پورې اړونده چارې، هغه هم د یو شــمېر هیوادونو د قوانینو په موجب، ورڅخه مستثنی شوې دي.

د تجارت حقوق، د هغو قواعدو او اصولو ټولګه (مجموعه) ده چې د سوداګرو او سوداګریزو چــارو ترمنځ حقیقي روابط او معاملات تعریف او تنظیموي، خو دغه موضوع په کلي ډول نه ده حل شــوې چې آیا د تجارت حقوق، تر ســوداګر (تاجر) پورې مربوط دي او که تر تجارتي اعمالو پورې، په دې برخه کې دوه متفاوت سیستمونه موجود دي چې دا دي دلته یې لولو.

د آفاقي یا موضوعي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

د دغه سیســتم په اساس لومړی تجارتي معاملات توصیف شــوي او وروسته د تاجر او تجارتي شرکتونو اوصاف تعیین شوي دي، په بل عبارت په دغه سیستم کې تجارتي معاملات اساس او هدف دي او هر شخص چې دغه معاملات ترسره کوي، تاجر (سوداګر) ګڼل کېږي.

د دغه سیستم له مخې چې د فرانسې د تجارت له حقوقو څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق تر تجارتي معاملاتو پورې له اړوندو قواعدو څخه عبارت دي، په دې معنی چې په دغه سیستم کې لومړی تجارتي معاملات د قانون په واسطه تعیین او تشخیص کېږي او وروسته بیا تاجر یا سوداګر، بنــاءً هر هغه څوک چې دغه اعمال ترسره کوي، تجارتي اعمال بلل کېږي او څرنګه چې شــخص د عمل تابع دی، نو تاجر بلل کېږي.

د انفسي یا شخصي سیستم په اساس د تجارت د حقوقو تعریف

په دغه سیستم کې د مخکني سیستم په خلاف لومړی تاجر تعریف شوی او تجارتي شخصیتونه یــې معین کړي دي او وروســته ټول هغه معاملات چې د هغــه د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره وي، چې په حقیقت کې تجارتي معاملات د اشــخاصو تابع دي. د دغه سیســتم په اســاس چې د آلمان د تجارت د حقوقو له سیســتم څخه سرچینه اخلي، د تجارت حقوق د تاجر له حقوقو څخه عبارت دي.

د افغانســتان د تجارت د حقوقو اســاس که څه هم چې له دواړو یادو شویو سیستمونو څخه متأثر دی، خو زیاتره د آفاقي سیستم ښکارندويي کوي، په لنډه توګه ویلی شو چې د تجارت حقوق هغو ځانګړو خصوصیاتو ته په پام سره چې لري یې، هم تر ځانګړو اعمالو یعنې تجارتي معاملاتو پورې او هم تر معینو اشــخاصو یعنې تاجر او تجــارتي شرکتونو پورې مربوط دي، خو څرنګه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه ننــۍ نړۍ کې دولتونه د افرادو، تولید او د ثــروت پر توزیع باندې لړ او ډېره څارنه او نظارت کوي، نو تجارتي اشخاص مؤظف دي چې د عمومي حقوقو له مقرراتو څخه هم متابعت وکړي.

د تجــارت حقــوق چې له پیل څخه د خصــوصي حقوقو برخه ګڼل کېدل، لــه نن ورځ یې له عمومي حقوقو سره دوامداره روابط حاصل کړي دي.

د یادونې وړ ده چې مدني حقوق د ټولو افرادو حقوقي روابطو ته شــامل دي، په داســې حال کې چې د تجارت حقوق له هغو خاصو قواعدو څخه عبارت دي چې د ســوداګرو او ســوداګریزو چارو لپاره په پام کې نیول شــوي دي، په هغو مواردو کې چې د تجارت حقوقو د کومې موضوع پــه اړه د صریحو قواعدو وړاندوینه نه وي کــړې، مدني حقوقو ته مراجعه کیږي، په عمومي ډول د تجــارت د حقوقو او مدني حقوقو تر منځ کلي تفاوت شــته چې پــه خپله د تجارت د حقوقو د استقلال او جلا والي ښکارندویي کوي.

د نورو علومو او حقوقو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای

د تجارت حقوق اساساً د خصوصي حقوقو له څانګو څخه دي او تر ډېره وخته د مدني حقوقو د یوې برخې په توګه پېژندل کېده، اقتصادي تحولات، د معاملاتي عمل سرعت او تجارتي فعالیتونه باعث شول څو دغه څانګه د خصوصي حقوقو د یوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوق تر نامه لاندې را منځ ته شي، هغه علتونه چې د حقوقو دغه څانګه یې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړې ده په لاندې ډول دي:

په تجارتي معاملو کې د عمل د سرعت اصل

مدني ژوند د ثبات او اســتقرار خاصیت لري، د قانون موخه د دغه ثبات او اســتقرار ساتنه ده چې دا یو ډول مدني قانون دی، ځکه د هغه هدف هم د ثبات او اســتقرار تحقق دی، خو تجارتي ژوند داســې نه دی او داســې ملحوظات پرې واکمن دي چې په نتیجه کې یې له مدني ژوند سره توپیــر پیــدا کوي، دا ځکه چې د تجارت هدف د مفاد کســب او لاس تــه راوړل دي او د مفاد د حصول وسیله د ثروت اړول را اړول او مکررې تجارتي معاملې ترسره کول دي، بناءً د عمل سرعت او چټکتیا د تجارت مهم رکن ګڼل کیږي، دا معقول کار نه دی چې ســوداګر د هر کار لیکلو ته اړ ایســتل شي، ځکه دا کار زیات وخت نیسي او لــه امله یې چارې له ځنډ سره مخ کیږي، له همدې کبله په مدني قانون کې ګڼ شــمیر قواعد او مقررات لکه: د حوالې له نورو اجراآتو پرته په مجرد ظهــر لیکنــې سره د تجارتي اوراقو د تداول د اثبات د آزادۍ اصل او یا د تجارت په اصول نامه کې د دې خبرې منل چې» تجارتي دفاتر د هغو د خاوندانو لپاره حجت (دلیل) دی«.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یادونې وړ ده چې تجارتي عقود او د هغوی اجراء سرعت ته اړتیا لري او په هره اندازه سره چې شــتمنۍ چټک دوران کــوي، په هماغه اندازه د شرکتونو فعالیتونــه او تجارتي خدمات فعاله کیــږي، لــه همدې کبله د تعهداتو د تحقق لپاره د تجارت په حقوقو کې د عمل آزادي زیاته ده او په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظه په لیکنه باندې متکي نه دی او تاجر کولای شي په شفاهي ډول یا هم له ارتباطي وسائلو څخه په استفادې سره قرارداد منعقد کړي.

د تجارت د اصول نامې ۶۰۸ ماده په دې اړه داسې وایي: د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظیم او یا د نورو مراسمو پرځای کول لازمي نه دي.

د تجارت د حقوقو په ساحه کې اعتبار او اعتماد

دا موضــوع له دې املــه ضروري بلل کیږي چې د سرعت عنصر په یــوازې توګه ډېرې تجارتي معاملې نشي ترسره کولی، ځکه نقدي اموالو ته د پیســو د اړتیا احتمال وجود لري او له هغو پرته تجارتي معاملات نشي ترسره کیدلی، بناءً د تجارتي معاملاتو له اساساتو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، ځکه تجارتي اشخاص خپلې ډېری معاملې د قرض او اعتماد په اساس سره کوي او د تجارت په ســاحه کې د اعتبار د نه موجودیت په صورت کې دا ضرورت احساســیږي چې د تجارتي معاملاتو د انجام لپاره یو لړ تشریفات او خاص شــکلیات په نظر کې ونیول شي او په هغه صورت کې چې سوداګر په مطلق ډول سره په خپل تعهد باندې عمل ونه کړي، عام له دې که دغه تعهد له دائنینو سره وي یا په عمومي ډول له معامله لرونکو سره، نو د سوداګر اعتبار تر پوښتنې لاندې راځي، له همدې امله اعتبار او اعتماد دوهم او د سرعت د عنصر تکمیلوونکی عنصر دی.

د تجارت په ساحه کې د خاصو اسنادو موجودیت

د تجارت په حقوقو کې هغه تجارتي اسناد چې د مطالباتو، ملکیتونو او تجارتي توکو ښکارندوی دی، له ســاده تشریفاتو څخه بلل کیږي، دغه اســناد عبارت دي له: برات، چک، د قرضې اسناد، تر تجارتي ګدامونو پورې اړوند اسناد او داسې نور...

دغــه خصوصیت د دې غوښــتنه کوي چې د تجارتي اختصــاصي محاکمو د اجراآتو سرعت یا لا اقل د تجارتي چارو شعبات د هغو خاوند ته لازیات تأمینات و رکړي، ځکه د دا ډول اسنادو خاوند کولای شي د خپل تجارت په دیوان کې په هماغه ټاکل شــوي مهلت کې له مدیون څخه خپل دین وغواړي او دا هم پرته له دې چې مدیون د هغه د دین د اداء کولو لپاره د اضافي مهلت او وخت غوښتنه مطرح کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تجارتي چارو کې د دولت مداخله

پــه تجارتي چارو کې د تعهداتو پوره کول د عمل شــدت ته اړتیا لــري، د دې ترڅنګ د خلکو او دائنینــو د اعتماد لپاره په مختلفو هیوادونو کې د تجــارتي امورو د کنټرول لپاره دولتي یا نیمه دولتي تشــکیلات تأسیس شوي دي، ترڅو دائن د اعتماد له مخې د پانګونې اقدام وکړي او په دې توګه د هیواد اقتصادي ژوند ته تحرک او بهبود ور وبخښي، مګر په مدني حقوقو کې د دائنینو له حقوقو لږ حمایت شوی دی، په بل عبارت مدني حقوق د اخیرو اشخاصو په برخه کې ډېر محتاط او د مدیونینو په برخه کې ډېر ســخت ګیر نه وي، د دغه مطلب د ښــه وضاحت لپاره ویلی شــو چې د تجارت په حقوقو کې که چیرې یو تاجر و نشي کړلای خپل قرضونه اداء کړي، نو د افلاس یا ورشکستګۍ تر مقرراتو لاندې راځي.

ننني اقتصادي جامعه د عمل د چټکتیا او په اعتبار باندې د متکي تجارت تابع ده او د مدني قانون وچ او کلک قواعد د معاملې د طرفینو د تعهداتو د وړاندې کولو لپاره د چارو د رکود باعث ګرځــي، لــه دې امله د تعهداتو د اثبات او د تجارت تر حقوقو پورې د اړوندو دلائلو لپاره د زیاتې آزادۍ او ځانګړو اصولو وړاندوینه شــوې ده، لکــه تجارتي دفاتر چې کولی شي د دائنینو په پلوۍ سره د استناد وړ وګرځي.

د تجــارت په حقوقو کې د مدني حقوقو په خلاف د تعهداتو د اثبات لپاره د عمل زیاته آزادي شــتون لــري، په عمومي توګه د تجارتي قراردادونو انعقــاد، د تشریفاتو او دلیل د وړاندې کولو له لحاظــه په لیکنه باندې متکي نه دی، تاجر کولی شي خپل قرارداد په شــفاهي یا هم تیلفوني ډول منعقد کړي او په مختلفو لارو (تجارتي دفاترو، مکاتباتو، مشــهودو عواملو (فاکتورونو) او قرائنو) سره یې ثابت کړي.

د تجارت حقوق د اقتصادي سیاست تابع دي او له هغو سره په یو وخت تحول مومي، دولت نن ورځ له ناسالم رقابت څخه د مخنیوي، له کارګرانو او دغه راز له سپموونکو او هغو مصرفوونکو څخه د حمایت او یا هم د عمومي منافعو د ســاتنې لپاره د ناســالم رقابت پر ځای یو ډول خوښې لرونکی اقتصاد قایم مقام ګرځولی دی، په داسې حال کې چې مدني حقوق د کورنۍ او سازمان د حقوقو پر مبنا ولاړ او له آرام تحول څخه برخمن دي.

د تجــارت حقــوق د مدني حقوقو په خلاف د عمومي حقوقو تــر تأثیر او د دولت تر مداخلې لانــدې راځي، د حمــل او نقل کنټرول، په خرڅوونو کې د مخنیوي لپاره د ځانګړو جزایي مجازاتو اعمال، په عامو ســهامي شرکتونو کې د تجارت شــغل ته په ورګډیدو باندې محدودیت، د جزایي محکومینو او مفلسانو منع کول، د قبول وړ اداء د مجوز ترلاسه کول، د حمل او نقل په شرکتونو کې د مقرراتو وضع کول، بیمه او داسې نور په تجارتي چارو کې د دولت د مداخلې ښکارندویي کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پای کې کیدلی شي دې ټکي ته اشاره وشي چې د ملي ګټو له ساتلو سره د دولتونو له علاقې سره سره، زیاتره وخت د تجارت حقوق د نړیوال تجارت د اړتیاوو د فشـــار په نتیجه کې د یووالي لور ته میلان لري او په دې برخه کې د هیوادونو ترمنځ مختلف قراردادونه منعقد شوي دي، لکه په ۱۸۹۰ کال کې د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل قرارداد، د هوایي حمل او نقل په اړه د بروکســل قرارداد، د تجارتي اســنادو د برات او حجت په اړه د جینوا د ۱۹۳۰-۱۹۳۱ کلونو بین المللي کنوانســیون او د صنعتي، تجارتي، ادبي او هنري مالکیت په اړه د پاریس او برن (ســویس) د ۱۹۷۹ کال د اکتوبر د ۲۰ قرارداد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

د تجارت حقوق د هغو قواعدو او اصولو ټولګه ده چې د سوداګرو او سوداګريزو چارو ترمنځ معاملات تعريف او تنظيموی.

د تجارت حقوق د فرانسـې د آفاقي سيسـتم په اساس تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند حقوق دي، يعني شخص د عمل تابع دی.

د تجارت حقوق د آلمان د انفسي سيسـتم په اسـاس د تجار له حقوقو څخه عبارت دي، يعنې په دغه سيستم کې د تاجر حقوق معيار دی، او معاملات د تاجر تابع دي.

د نـورو حقوقـي علومو په منځ کې د تجارت حقوق د خصوصي حقوقـو يوه څانګه ده او تر ډېـر وخت د مدني حقوقو يوه برخه ګڼل کيده، اقتصادي تحولات، د تجارتي فعاليتونو او معاملاتو سرعـت، په تجارت کې د اعتبار او اعتماد اهميـت او په تجارتي چارو کې قرض ونډه هغه علتونه دي، چې دغه څانګه يې د خصوصي حقوقو د يوې مستقلې څانګې په توګه د تجارت د حقوقو تر نامه لاندې د خصوصي حقوقو له نورو څانګو څخه جلا کړه.

بايد وويل شي چې افغانستان له دواړو حقوقي سيستمونو يعنې هم د فرانسې له آفاقي سيستم څخه او هم د آلمان له انفسي سيستم څخه استفاده کړې ده او منځنۍ لاره يې غوره کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت حقوق کوم دي؟

۲- د نورو حقوقي علومو په منځ کې د تجارت د حقوقو ځای څه دی؟

۳- د تجارت حقوق له کومو مسایلو څخه بحث کوي؟

۴- له مدني حقوقو څخه د تجارت د حقوقو د استقلال ضرورت څه دی؟

۵- د تجارتي اعمالو ځانګړتیاوې څه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

د تجارت د حقوقو تاريخي سير

ټولیزه موخه:

د تاريخ په اوږدو کې د تجارت د حقوقو تحولات.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلين وتوانيږي چې:

- په پخوانيو زمانو کې د تجارت د حقوقو په وضعيت پوه شي.
- په منځنيو پيړيو کې د تجارت د حقوقو په اهميت پوه شي.
- په نوې او معاصره اداره کې د تجارت د حقوقو د تحولاتو په بهير پوه شي.

د تجارت د حقوقو تاريخي بهير

د تجارت حقوق د مختلفو اقوامو تر منځ د متداولو رسومو او عاداتو نتيجه ده. د دغې ځانګې مطالعه د هغې د تکاملي بهير ښوودنه کوي، ځکه د هرې دورې د اړتياوو په را برسېره کېدو سره د يــو لــړ خاصو اصولو او قواعدو پيروي ضرور بلل کيږي، د دغو اصولو او قواعدو مطالعه چې په اصل کې د تجارتي عرف او عاداتو تابع دي، ســتونزمنه ده، ځکه د تجارت د حقوقو اصول د مدني حقوقو د اصولو په څير ښکاره او واضح نه دي او د بېلابېلو آثارو او ليکنو له منځه بايد د هغوی کيفيت معلوم کړل شي، دغه تحولات دلته په مختصره توګه تر بحث او څيړنې لاندې نيسو.

پخوانۍ زمانې

په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کيږي. د پخواني مصر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصــاد پــه زراعت ولاړ وو او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کیدو د بهرنیانو لکه یهودانو او یا د بابل د اوسیدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر میلاد ۲۰ پېړۍ وړاندې د پیسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځینې قواعد لیدل کیږي، هغو کسانو چې په شرقي مدیترانه کې یې بحري تجارت کاوه له هغو قواعدو څخه یې پیروي کوله چې په وروســتیو پېړیو کې هم له دغو قواعدو څخه پیروۍ ادامه درلوده.

یونانیانو چې له میلاد څخه ۷ پېړۍ وړاندې یې د مدیترانې بحري تجارت په لاس کې اخیستی و، د تجارت په اړه قواعد یې نه دي ترلاســه شــوي او داسې ښکاري چې د تجارت د حقوقو اصول او قواعــد یې عادي مقررات او مدني حقوق وو. د یونانیانو د زمانې یوازې ځینې رســوم پاتې دي، لکه د کښــتۍ په وســیله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسیدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي، له دې پرته قرض اخیستونکی د قرض یا دین د اداء مسؤل نه و، په همدې توګه د حوالې او برات په اړه هم له یونانیانو څخه ځینې آثار تر سترګو کیږي، لنډه دا چې د یونانیانو تر منځ تجارتي کړو وړو یو منظم شکل درلود.

منځنۍ پېړۍ

پــه اروپا کې د ۵ قرن له حملو او ګډوډیو وروســته تــر ۱۰ میلادي پېړۍ پورې تجارت کومه د پام وړ وده نه درلوده، تجارت له یوولســمې میلادي پېړۍ څخه تر پنځلسمې هغې پورې ښه وده وکړه چې دغه دوره د تجارت د ښــېرازۍ دوره ده او ویلی شــو چې د تجارت د نړیوال کېدو دوره هم ده، د دغې وضعې د منځته راتګ عوامل له سیاسي، مذهبي او صنفي عواملو څخه عبارت دي.

یادو شــویو عواملو ته په پام سره دغه مرحله د ګڼ شــمیر حقوقي تأسیساتو د ایجاد دوره ده چې نن ورځ هم د تجارت په حقوقو کې موجود دی، لنډه دا هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه یادیږي په دیارلسمه او څوارلسمه پېړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته رسیدلي وو.

له دغه تاریخ وروسته په ځانګړي ډول له شپاړسمې پېړۍ را پدېخوا د تجارت حقوق خپل نزولي ســیر پیلوي او داســې یوه دوره پیل کیږي چې د تجارت د حقوقو د ملي کیدو عصر یې بللی شــو او دولتونــه د دغــو حقوقو په تدوین کې دخالت کوي، دغې دورې د وروســتۍ پېړۍ تر پایه یعنې تر هغه وخت ادامه پیدا کړه چې د تجارت د حقوقو د نړیوال کیدو لپاره د هیوادونو علاقې تبارز وکړ.

نوې دوره

دغه دوره له پنځلســمې پېړۍ څخه پیلیږي، د دغې دورې د تجارت حقوق د منځنیو پېړیو د تجــارت لــه حقوقو سره توپیر لري، په دغه دوره کــې د تجارت حقوق چې په منځنیو پېړیو کې د ســوداګرو د عمل د آزادي محصول ګڼل کیدل او په تجارتي چارو کې د ښــکېلو اشخاصو د اړتیاوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اســاس جوړ شــوي وو، دولتي کيږي، چې د تجارت د حقوقو د دولتي کيدو په نتيجه کې يې د نړيــوال کيدو خصوصيت هم له منځه ځي او د تجــارتي قواعدو په تکوين کې د دولت دخالت د تجارت د حقوقو د آزاد تحول لپاره په يوه له حد او مرز پرته آزاده فضاء کې ځای نه پريږدي.

د تجارت حقوق په دغه دوره کې په انګلســتان کې خپل وجودي اســتقلال له لاسه ورکوي او کاملاً منحل کيږي.

په فرانســه کې د تجارانو لخوا جوړ شــوي او رامنځ ته شــوي د تجارت حقوق د پاچا تر نظم لاندې راځي، چې په پايله کې په ۱۸۰۷ کال کې د فرانســې د دولت له لوري تر يوه قانون لاندې د تجارتي عرف او عاداتو د راوســتلو لپاره هڅې زور نيسي او دغه هڅې د تجارت د لومړنۍ اصول نامې د منځته راتګ ســبب کيږي، چې بالآخره د فرانســې د لوی انقلاب په بريالیتوب سره تجارت او صنعت آزاد شــو او طبقاتي نظام چې انقلابيانو ورته په ښــه سترګه نه کتل له منځه يوړل شو، د تجارت حقوق يا د تجارانو حقوق د تجارتي اعمالو په حقوقو واوښتل، البته تجارتي محاکم په خپل ځای پاتې شول چې غړي به يې د تجارانو لخوا انتخابېدل.

پــه ۱۸مــه پيړۍ کې له نوې دنيا سره د تجارتي روابطو پراختيا، د صنعت ترقي، د حمل او نقل پراختيا او هغه نور تغييرات چې په ترڅ کې يې د پيسو ارزښت رامنځ ته شو له يوه لوري، د بانکي او صرافي چارو پراختيا او د نويو دولتونو تشکيل له بل لوري د دې باعث کيږي چې هر هيواد خپل ملي قواعد او اصول په ملي چوکاټ کې جوړ کړي او له نړيوال توب څخه يې را وباسي.

معاصره دوره

صنعتــي انقــلاب او د حمل او نقل پراختيا په اقتصاد او تجارت کې د لوی تحول باعث شــول، په پيل کې د بيروکراتانو د عقايدو تر نفوذ لاندې زياتره دولتونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع و. دولتونو هڅه کوله چې د تجارت اصول او قواعد تر خاصو قوانينو لاندې منظور کړي، په دې ترتيب په زياتره هغو کې د ورځې اړتياوو ته په پام سره تجارتي قوانين تدوين شــول چې د وخت په تېرېدو سره په هغو کې تغييرات راغلل او حتی هغو دولتونو چې جلا تجارتي مقررات يې نه درلودل مجبور شول تر څو په خپلو قوانينو کې د تجارت تر حقوقو پورې اړوند قواعد ځای کړي، حتی په انګلســتان کې د ځينو تجارتي چارو لکه شرکتونو او ديواليتوب (ورشکستګي) په اړه قوانين وضع شول.

په دغه دوره کې بانکي کاروبار، بيمې، بورس او حمل او نقل زياته پراختيا ومونده. د ۱۹ پيړۍ پــه پــای کې په خاصه توګه په ۲۰ پيړۍ کې د تجارت د آزادۍ په اصولو باندې يو لړ محدوديتونه ولګېدل، ځکه يو شمېر دولتونو هڅه کوله چې اصلي صنايع ملي کړي او د ټولو چارو په برخه کې خپل نظارت او څارنه تقويه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانســتان کې هغه لوايح او اصول نامې چې مخکې د تجارت د حقوقو په برخه کې تدوين شــوي وې، عمدتاً يې په ډېر ابتدايي شــکل سره د تجارت د حقوقو موضوعات تر څېړنې لاندې نيول، چې د دلالۍ له لايحې، د شرکتونو د ثبت له لايحې، د تجارتي اسنادو او علايمو د ثبت له اصول نامې، د تجارتي دفاترو له لايحې او د افلاس او ورشکستګۍ له اصولنامې څخه د مثال په توګه يادونه کولای شو.

په ۱۳۲۴ ل کال کې د تجارت د اصول نامې په نوم د افغانســتان د تجارت د حقوقو په برخه کې يو تر ټولو نســبتاً کامل قانون تدوين شــو، چې د دغې اصول نامې په انفاذ سره پخوانۍ اصول نامې او لوايح منسوخ شول او دغه قانون له هماغه وخت څخه تر اوسه پورې د افغانستان تجارتي اړتياوو او غوښتنو ته تقريباً ځواب وايي. دغې اصولنامې په څلورو بابونو او ۹۴۰ مادو کې تجارت، تجارتي اهليت، تجارتي معاملاتو، د تجارت د ثبت، تجارتي عنوان، د تجارتي دفاترو، د ناقانونه سيالي، د تجارانو د اســتازو، د ګرځنده تجارتي استازو، د خرڅلاو د مامورانو، په تجارت کې د دلالي، برات، حجت، چک، د تجارتي اســنادو د ضياع، تجارتي عقودو، تجارتي بيعې، تجارتي قرض، تجارتي رهن او دغه راز د بيمې د انتقالاتو او کميشن کارۍ او تجارتي شرکتونو په اړه بحث کړی دی.

سربېــره پــه دې د وخت او زمان اړتياوو ته په کتنې سره يو لړ نور قوانين هم په پام کې نيول شــوي دي چې له دې جملې څخه د کوپراتيفونو، تصديو، د بانکونو د بيمې او بهرنۍ پانګونې له قوانينو او دغه راز د تجارتي محاکماتو له اصولو څخه يادونه کولای شو.

د تجــارتي شرکتونــو، تضامنــي شرکتونــو، تضامنــي مختلفــو شرکتونــو، ســهامي شرکتونو او محدودالمســؤليت يا لمېټېډ شرکتونو چارې د نوي قانــون له مخې چې د جمهور رييس په تقنييني فرمان باندې وضع شوی دی، تنظيم شوې دي، د دغه بحث په پای کې د دغې خبرې يادونه لازمه ده چــې نن ورځ د ډېرى هيوادونو تــر تجارتي چارو پورې اړوند قوانين يو له بل سره اختلاف لري چې دغه هيوادونه لاندې دريو ځانګو ته ويشلی شو:

۱- هغه هيوادونه چې د تجارت مســتقل حقوق نه لري، په دغو هيوادونو کې د مدني حقوقو په ترڅ کې د تجارت د حقوقو او د هغو اصولو او قواعدو ورالندوينه شــوې ده او د تجارتي چارو لپاره ځانګړي قانون وجود نه لري، لکه ايټاليا، انګلستان او د امريکا متحده ايالات.

۲- لاتيــن هيوادونه چــې لږ او ډېر د فرانســې د تجارت د حقوقو له اصولــو او قواعدو څخه استفاده کوي، له بلجيم، هسپانيې او د جنوبي همکارۍ متحده دولتونه، دغه هيوادونه د تجارت مستقل حقوق نه لري او په زياتره هغو کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو لپاره ځانګړي محاکم موجود دي.

۳- د امــن د ډلې هيوادونه، دغه هيوادونه هم د تجارت مســتقل حقــوق نه لري او د آلمان د تجارت د حقوقو له قواعدو او اصولو څخه پيروي کوي، لکه د اسکنديناوي هيوادونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي لنډيز

۱- **پخوانۍ زماني:** په پخواني مصر کې د تجارت له حقوقو څخه کوم مستقل اثر نه ترسترګو کيږي، د پخواني مصر اقتصاد په زراعت ولاړ و او هغه وړوکی تجارت چې ترسره کيدو د بهرنيانو لکه يهودانو او يا د بابل د اوسيدونکو په لاس کې و، خو په بابل کې تر ميلاد ۲۰ پيړۍ وړاندې د پيسو د سود، تجارتي شرکت، د تجارتي اموالو د ساتنې او کاري حق په اړه ځينې قواعد ليدل کيږي. يونانيانو چې له ميلاد څخه ۷ پيړۍ وړاندې يې د مديترانې د بحري تجارت په لاس کې اخيستی و، د هغې زمانې يوازې ځينې رسوم پاتې دي لکه د کښتۍ په وسيله تجارانو ته د هغوی د اموالو د حمل لپاره په دې شرط قرض ورکول چې که تجارتي اموال مقصد ته ورسيدل نو قرض ورکوونکي ته به د پام وړ ګټه ورکوي.

۲- **منځنۍ پيړۍ:** په اروپا کې تر لسمې ميلادي پيړۍ پورې تجارت چندانې د پراختيا په حال کې نه و؛ خو له يوولسمې پيړۍ څخه تر ۱۵ پيړۍ پورې تجارت ښه پراختيا موندنه او لنډه دا چې هغه څه چې نن د تجارت د حقوقو په نامه يادېږي په دیارلسمه او څوارلسمه پيړۍ کې خپلې لوړې مرتبې ته ورسيدل او په څوارلسمه پيړۍ کې تجارت نزولي سير درلود چې دغه دوره د تجارت د حقوقو د ملي کېدو او د دغو حقوقو په تدوين کې د دولت د مداخلې په دوره سره يادېږي.

۳- **نوې دوره:** دغه دوره له ۱۵ ميلادي پيړۍ څخه پيليږي، په دغه دوره کې په انګلستان کې د تجارت حقوق هماغه د منځنيو پيړيو د تجارت حقوق وو، په دغه دوره کې په انګلستان کې د تجارت حقوق خپل استقلال له لاسه ورکوي او په مدني حقوقو کې منحل کيږي. په فرانسه کې د دولت د بې دريغه هڅو په نتيجه کې د تجارت لومړنۍ اصولنامه منځ ته راځي.

۴- **معاصره دوره:** صنعتي انقلاب او د حمل او نقل توسعه په اقتصاد او تجارت کې د لوی بدلون او تحول باعث شول او زياتره هيوادونو له آزاد رژيم څخه پيروي وکړه او تجارت د عرضې او تقاضا او کاملې آزادۍ د اصولو تابع شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي پوښتنې

۱- آيا د تجارت ننني‌و حقوقو په آني او تصادفي ډول دغه بڼه خپله کړې ده؟
۲- په پخوانيو زمانو کې د تجارت کوم حقوق موجود وو؟
۳- په منځنيو پېړيو کې د تجارت د حقوقو وده څه ډول وه؟
۴- د تجارت د حقوقو په برخه کې د نوې دورې پرمختګونه کوم دي؟
۵- په معاصره نړۍ کې د تجارت حقوق په څه ډول رامنځته کيږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

د تجارت د حقوقو منابع

ټولیزه موخه:

د تجارت د حقوقو د منابعو درک او پېژندنه او د تجارتي منازعاتو د حل و فصل په وخت کې د هغوی رجحان.

د زدکړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین په دې پوه شي چې:

- د تجارت د حقوقو منابع کومې دي.
- د حقوقو له نورو څانگو سره د تجارت د حقوقو د منابعو د مراتبو د سلسلې توپیر څه دی.
- د تجــارتي قضایــاوو د حل و فصل په برخه کې د تجارت د حقوقــو کومو منابعو ته ترجیح ورکول کیږي.

د حقوقــو هره څانگــه د خپلو منابعو درلودونکې ده، دغه منابع د هرې څانگې د خصوصیت په اساس یو له بل سره تفاوت لري، کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کیږي مقصد دا دی چې د تجارت د حقوقو دســاتیر له کومې منبع څخه سرچینه اخلي او آیا دغه منابع یو پر بل باندې برتري لري او کنه.

د تجارت حقوق مختلفې منابع لري چې په عمومي ډول دغه منابع له قانون، تجارتي مقاولاتو، تجارتي عرف او عاداتو، قضایي رویې او دکتورین څخه عبارت دي.

قانون

قانــون لــه هغه صریح او معقول تجویز څخه عبارت دی چــې د واکمن هیئت لخوا د فرد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې د تنظیم په موخه وضعه شــوی وي او تطبیق یې له اجبار سره مل وي. په دې اســاس قانون د مراتبو د سلسلې په لحاظ په دوو څانګو ویشل کیږي.

اساسي قانون او عادي قوانین چې البته عادي قوانین او نور تقنیني اسناد له اساسي قانون سره په ټکر کې نشي واقع کیدلای، واقع شي، د افغانستان اساسي قانون د تجارتي فعالیتونو د مشروعیت تضمیــن کــړي دی، د دغه قانون ۱۱ ماده داســې صراحت کوي: تر داخــلي او بهرني تجارت پورې اړوندې چارې د هیواد او د خلکو له غوښتنو سره سم د قانون له لارې تنظیمیږي.

په افغانستان کې اقتصادي تجارتي فعالیتونه د بازار د اقتصاد په نظام باندې ولاړ دي، د اساسي قانون لســمه ماده په دې اړه داســې وایي: دولت د قانون له احکامو سره مطابق د بازار د اقتصاد پر نظام باندې بناء، خصوصي سرمایه ګذارۍ او تشبثات تشویق او حمایت کوي او مصؤنیت یې تضمینوي.

د افغانســتان د اســاسي قانون صراحت ته په پام سره لاندې قوانین د افغانســتان د تجارت د حقوقو له منابعو څخه شمېرل کیږي:

د افغانســتان د تجــارت اصول نامــه د انفــاذ کال ۱۳۴۳ د ۹۴۵ مادو درلودونکــې، د تجارتي محاکماتــو د اصولو قانــون، د ۳۲۴ مادو لرونکي، د انفاذ کال ۱۳۴۳ د حوت میاشــت، د افلاس او ورشکســتګۍ اصولنامه د ۱۰۱ مادو لرونکې، د انفاذ کال ۱۳۲۱ قوس، د بانکدارۍ قانون د ۱۰۱ مــادو درلودنکی، د انفاذ کال ۱۳۸۲ د دلوې ۳۰ مه، د تجارتي علایمو د ثبت اصولنامه، د خصوصي سرمایه ګذارۍ قانون د ۳۳ مادو لرونکی، د انفاذ کال ۱۳۸۴ د عقرب ۳۰مه.

تجارتي مقاولات

تجارتي مقاولات یا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنیو او اساسي منابعو څخه شمېرل کیږي، دغه کار د حقوقو د نورو څانګو بالعکس د تجارتي اعمالو له هغه خصوصیت څخه سرچینه اخلي چې د معاملاتو طرفین په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهمیت باندې قائل شــوي دي څو په دې توګه د هغوی د شــخړو او دعواوو د حل او فصل لپاره لومړنۍ مرجع وي. همدغه ټکي ته په پام سره د افغانستان د تجارت اصولنامه په خپله دوهمه ماده کې د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د مقاولاتو د اهمیت او قدرت په اړه داســې صراحت کوي: تجارتي مســائل د معتــبرو قانــوني مقاولاتو په ذریعه حل او فصل کیږي او که دا ډول مقاولات نه وي موجود نو د قانون په موجب او صراحت سره حل او فصل کیږي.

لکه چې د دوهمې مادې له متن څخه معلومیږي، د افغانســتان د تجارت اصولنامې مقاولات د تجــارتي موضوعاتو د حل او فصل لپــاره د لومړنۍ منبع په توګه پیژندلي دي، مقاولات عمدتاً په دوه ډوله دي. الف- داخلي مقاولات ب- نړیوال مقاولات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- داخلي مقاولات

د دغــو مقاولاتــو مفهــوم دا دی چې د یوه هیواد د افرادو او اشــخاصو تر منځ د یوې تجارتي موضوع په اړه یو قرارداد منعقد کیږي او د قرارداد په متن کې یو داسې تفاهم کیږي چې د شخړې د رامنــځ تــه کیدو یا د عقد د یوه لوري لخــوا د وجیبې د نه پوره کېدو په صورت کې به قضیه په هغــه ډول حــل او فصل کیږي چې دوی یې وړاندوینه کړې ده او یا دا چې په دغه صورت کې به فلاني قانون د تطبیق وړ وي.

دغــه موضوع د دې ســبب کیږي چې په محاکمو کې د قضایــاوو ګڼه ګوڼه او تراکم راکم شي او موضوعات په هماغه لومړنۍ مرحله کې د طرفینو په خوښــه حل او فصل شي، په دې اســاس مقاولات د تجارت د حقوقو د دوهمې منبع په توګه د اهمیت درلودنکي دي.

ب- بین المللي مقاولات

دغه نوعه مقاولات هم په خپل وار سره په دوه ډوله دي:

۱- هغه نړیوال مقاولات چې د ذیعلاقه اشخاصو تر منځ منعقد کیږي:

په دغه ډول مقاولاتو کې ســوداګر او ســوداګریز شرکتونه د خپلو پام وړ موضوعاتو په اړه را ټولیږي او نړیوال کنفرانســونه دایروي او داســې پرېکړه کوي چې هر یــوه چې په دغه کنفرانس کې برخه اخیســتې ده، خپل مقاولات به د فیصله شوې څونې په بڼه ترتیبوي، د موافقت نامې له تصویب او لاسلیک وروسته سوداګر او د هیوادونو سوداګریز شرکتونه مکلف دي چې له هغو سره سم عمل وکړي.

ځینې ســوداګر او د مختلفو هیوادونو سوداګریز شخصیتونه د یوه واحد اقتصادي سیاست د غوراوي لپاره را ټولیږي او د یوه مشــترک کاري پلان او واحدې ســتراتیژۍ د غوره کولو په اســاس تفاهــم کوي چې که په راتلونکي کې د دغو اشــخاصو تر منځ کــوم اختلاف راځي؛ نو د حــل او فصــل لپاره بــه یې درېیمې مرجــع یا حتی په ځینــو مواردو کې نړیــوال حکمیت (International Arbitration) ته مراجعه کیږي.

۲- نړیوال دولتي مقاولات:

دا هغه مقاولات دي چې ذیعلاقه دولتونه د یوه متحدالشــکل تجارتي قانون د رامنځ ته کولو یا د تجارت په برخه کې د تجارتي موضوعاتو د حل او فصل لپاره د مقرراتو په رامنځ ته کولو یا د تجارت په برخه کې د قوانینو د تنازع د له منځه وړلو په موخه په مقاولاتو او بین المللي قراردادونو لاس پــورې کــوي او ګډون کوونکي هیوادونه له هغه قانون څخه پیروي کوي. د مثال په توګه په د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوايي حمل او نقل په اړه ۱۹۲۹م کال کې د اسـلو کنفرانس، د تجارتي اسـنادو په هکله په ۱۹۳۰م کـې د جینـووا نړیوال میثاق، د اورګاډي د پټلۍ لـه لارې د اموالو د انتقال په اړه په ۱۸۹۰م کال کـې د برلیـن معاهده او دغه راز د قوانینو د تنـازع د حل او فصل په برخه کې په ۱۹۳۱ کال کې یو میثاق تدوین شو چې له مخې یې هیوادونه کولی شي خپل تجارتي اختلافات حل او فصل کړي.

پـه همدې ترتیب نړیوال کنفرانسـونه او سـمینارونه هم کیدلی شي چې پـه نړیواله کچه د بېلابېلو هیوادونو تر منځ د تجارتي همغږۍ او توحید په برخه کې ګټور پرېوځي.

نړیوال معاهدات: نړیوال معاهدات له هغو قراردادونو څخه عبارت دي چې یو دولت له هغو سره الحاق کولی شي او د تجارتي حقوقو د منبع په توګه پېژندل کیږي.

تجارتي عرف

لـه حقوقي پلوه تجـارتي عرف او عادات له هغو قواعدو او دسـاتیرو څخه عبارت دي چې د خلکو د اجتماعي ژوند په نتیجه کې رامنځ ته شـوي وي او د هغوی د مکرر اسـتعمال او قبول له املـه واجب التعمیل ګرځېدلي وي، په بل عبارت تجارتي عرف او عادات له هغو تعاملي قواعدو او رسومو څخه عبارت دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي او عمل ورباندې کیږي.

د افغانسـتان د تجارت د اصولنامې په خپله دوهمه ماده کې د تجارتي عرف په هکله داسـې لیکلي دي:

کله چې تجارتي مسایل د تجارتي قوانینو په ذریعه حل او فصل نه شي نو تجارتي عرف او عاداتو تـه مراجعه کیږي، د عرف او عاداتو د نه موجودیت په صورت کې د هغو قوانینو احکام ورباندې تطبیق کیږي چې اسـتناد پرې کیږي، په عمومي عـرف او عاداتو باندې د محلي عرف او عاداتو د ترجیح وجه دا ده چې هر ځای د خپلې محلي حوزې د عرف او تعاملاتو تابع دی نه د نورو سیمو د عرف او عاداتو، کله چې په یوه سـیمه کې داسـې عرف او عادات نه وي موجود چې د تجارتي معاملاتو په حل او فصل کې اغیزمن واقع شي، نو د نژدې سـیمې په عرف او عاداتو باندې اسـتناد کیدلی شي.

د عـرف او عاداتو ثبوت د مدعي دنـده ده، یعنې مدعي دنده لري چې که عرف وجود ولري هغـه د محکمې په وړاندې ثابت کړي او محکمه هم باید د حکم له اصدار وړاندې له دې خبرې څخـه ځـان ډاډه کړي چې آیا دغې موضوع هغه بڼه خپله کـړې ده کومه چې د عرف او عاداتو لـه مخې حل او فصل کیـږي، محکمه کولی شي د دغې موضوع په اړه په تجارتي مسـایلو کې له اهل خبره اشـخاصو یا هم د تجارت او صنایعو له اتاقونو څخه پوښـتنه وکړي او په دې توګه ځان باوري کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه کلي توګــه تجارتي عرف او عادات د منحصره يا تکميلي قواعدو له جملې څخه دي چې په موجب سره يې شــکېل اشــخاص کولای شي د يوه او بل په وړاندې رضايت وښيي، څکه عرفي حل لارې د معامله کوونکو د ګټو د ساتنې لپاره دي، که د عقد طرفين ياد شوي مقررات په صريح ډول فسخه نه کړي؛ نو اټکل په دې دی چې موجود عرف او عادت يې منلي دي.

د تجارت د حقوقو په برخه کې په عرف او عاداتو سربېره يوه بله اصطلاح او مفهوم هم تر يوه حده کارول کيږي چې هغه له رسومو څخه عبارت ده، رسوم له هغې رويې څخه عبارت دي چې د تجارت تر يوې نوعې يا يوه محل پورې محدود وي او کله چې د عقد طرفينو په خپله مقاوله کې د کوم قانون د تطبيق يادونه نه وي کړې، داسې انګيرل کيږي چې په رسومو باندې تکيه شوې ده، په دې ترتيب سره رسوم د مقاولې د طرفينو په اراده باندې بناء دي، د افغانستان د تجارت اصولنامې رسوم د عرف او عاداتو په نامه سره ياد کړي دي، خو هغه يې په جلا توګه نه دي څېړلي، په هغو هيوادونو کې چې تجارتي محاکم انتخابي وي، د رســومو ثبوت د هغه قاضي له لوري تر سره کيږي چې پخپله تاجر وي، که د محاکمو د اعضاوو تر منځ د کوم رسم په اړه اختلاف رامخې ته شي؛ نو د تصديق مرجع يې د تجارت اتاقونه، اهل خبره او تجارتي اصناف دي.

قضايي رويه: قضايي رويه د محاکمو ټولې هغه پرېکړې دي چې د تجارت د حقوقو په ساحو کــې د يوې معينــې قضيې په باره کې د الزامي اعتبار درلودونکــې وي. له دې امله چې د تجارت حقوق له مدني حقوقو سره نيږدې رابطه لري، بناءً کله چې په کومه تجارتي ساحه کې قضايي رويه وجــود و نه لري، معمولاً په مدني ســاحه کې موجودې قضايي رويــې ته مراجعه کيږي. بايد هيره نــه شي چې د قضــاء رويه د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د حقوقو د دغې څانګې په وده کې اساسي ونډه لري او په عمل کې هغه ټولې خلاوې چې د تجارت په ساحه کې په قوانينو کې شتون لري د قضائي رويې په واسطه تکميليږي.

دکتوريــن : دکتورين يا د حقوقپوهانو نظريات د تجارت د حقوقو يوه بله منبع ګڼل کيږي. د حقوقو په تدوين او تحول کې د حقوقپوهانو د نظرياتو له اغيز څخه انکار نه شي کيدلی، هغوی هم قوانين او هم موضوعه مقررات تفســيروي او هم کولای شي د قوانينو د اصلاح لپاره وړانديز وکړي، البته دا خبره نشو کولای چې د هغوی عقايد د حقوقو مستقيمه منبع ده، بلکې غير الزامي او مشورتي بڼه لري او تر همدې حده پورې په حقوقو باندې په غير مستقيمه توګه اغيز پرې باسي.

هغــه څــه مو چې وويل د تجــارت د حقوقو په برخه کې هم صدق کــوي، يعنې د حقوقو د علماوو او حقوقپوهانو نظريات الزامي نه دي؛ خو داسې ښکاري چې د تجارت نړيوال حقوق او د اروپايي هيوادونو د تجارت حقوق د حقوقو د استاذانو له نظرياتو څخه استفاده کوي او د هغوی په نظرياتو تاکيد کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریيم څپرکي لنډيز

کله چې د تجارت د حقوقو له منبع او منشأ څخه خبره کیږي. مقصد دا دی چې دغه دساتیر د تجارت د حقوقو له کومو منابعو څخه سرچینه اخلي او آیا دغه منابع په یوه او بل باندې کومه برتري لري او کنه؟ په عمومي توګه د تجارت د حقوقو منابع په لاندې ډول دي:

۱- قانون.
۲- تجارتي مقاولات.
۳- تجارتي عرف او عادات.
۴- د تجارتي قضاء رویه.
۵- دکتورین.

تجارتي مقاولات یا قراردادونه د تجارت د حقوقو په برخه کې له لومړنیو او اساسي منابعو څخه شمېرل کیږي، دغه کار د تجارتي اعمالو له هغه خصوصیت څخه سرچینه اخلي چې د معاملاتو دواړه لوري په ټوله اراده او غوښتنه سره هغو ته په اهمیت باندې قایل شوي دي، څو د هغوی د دعواوو په حل او فصل کې لومړنۍ مرجع وي.

تجارتي عرف او عادات هغه تعاملي قواعد او رسوم دي چې د سوداګرو په منځ کې معمول وي، هر کله چې تجارتي مسایل د مقاولاتو او قانون په ذریعه حل او فصل نه شي، تجارتي عرف او عاداتو ته مراجعه کیږي.

قضایي رویه د محاکمو د هغو پرېکړو مجموعه ده چې د یوې معینې قضیې په باره کې شوې وي او د نهایي محکمې د تایید وړ ګرځېدلې وي، قضایي رویه د تجارتي مسایلو د حل لپاره څلورمه منبع ده.

دکتورین د تجارتي مسایلو د حل او فصل پنځمه منبع ده، دکتورین یا د حقوقو د علماوو نظریات د تجارت د حقوقو په تحول او تدوین کې د پام وړ نقش لري.

د دریيم څپرکي پوښتنې

۱- د تجارت د حقوقو منابع او مصادر څه مفهوم رسوي؟
۲- د تجارت د حقوقو منابع کوم دي او د حقوقو د نورو څانګو له منابعو سره څه توپیر لري؟
۳- په عمل او تیورۍ کې د دغو منابعو د رجحان درجې ته په کتنې سره څه ډول ترتیب لري؟
۴- د دې خبرې دلیل په څه کې دی چې د تجارتي مسایلو د حل او فصل لپاره له قانون وروسته له مقاولاتو څخه استفاده کیږي؟
۵- د تجارت د حقوقو د منبع په توګه د دکتورین ونډه څه ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

تجارتي معاملات

تولیزه موخه:

د تجارتي معاملاتو پېژندنه، له غیر تجارتي معاملاتو څخه جلاوالی او د هغو د وېش دلایل.

د زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وتوانیږي چې:

- تجارتي معاملات و پېژني.
- د تجارتي معاملاتو انواع او ډولونه و پېژني.
- تجارتي معاملات له غیر تجارتي معاملاتو څخه بېل کړای شي.

لکه چې مخکې مو یادونه وکړه، تجارتي معاملات د حقوقي سیســتمونو له نظره په متفاوت ډول تعریف شــوي دي، لکه په انفسي یا شــخصي سیســتم کې چې تجارتي شــخصیتونه معیار دي په داســې حال کې چې په آفاقي سیســتم کې تجارتي معاملات معیار ګرځېدلي دي، تجارتي قوانینو تجــارتي عملیــات په تفصیل سره بیان کــړي دي، څرنګه چې تجارتي فعالیتونــه په عمومي ډول د توســعې او تحول په حال کې دي او همېشــه داســې نوي تجارتي عملیات رامنځ ته کیږي چې د تجــارتي قوانینــو د تدوین پرمهال یې د وړاندوینې امکان و، بنــاءً د تجارت د حقوقو پوهان د دې لپــاره چــې د تجارتي عملیاتو د تشــخیص لپاره دلیل راوړي، هڅه کړې تر څــو د تجارتي معاملاتو یــو کلي تعریف وړاندې کړي. د دغې موضوع د ښــه درک لپاره لازمه ده چې تجارتي معاملات له جزئیاتو سره وپېژنو تر څو د هغوی په رڼا کې وکولای شو د تجارتي معاملاتو او نا تجارتي معاملاتو تفکیک وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارتي معاملاتو تعریف

د افغانســتان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ او ۱۵ موادو کې تجارتي معاملات داسې تعریف کړي دي:

ســوداګر یا غیر سوداګر اشــخاص چې منقول اموال د خرڅلاو یا اجارې ورکولو په مقصد سره د نــورو لپــاره رانیسي او هغه منقول اموال په اصلي یا کوم بــل حالت باندې اړوي او خرڅوي یې یا یې په اجاره ورکوي نو دغه ډول خرڅلاو او اجاره له تجارتي معاملاتو څخه شــمېرل کیږي، یا دا چې تاجر یا غیر تاجر اشخاص چې بل چا ته د اجارې ورکولو په نیت یو شی په اجاره واخلي؛ نو د داسې اموالو په اجاره اخیستل او ورکول له تجارتي معاملاتو څخه ګڼل کیږي.

سربېــره په دې د تجارتي اموالو د پیر او پلور د مقررې دوهمې فقرې تجارتي معاملات داســې تعریف کړي دي «تجارتي معاملات د عادلانه منفعت د لاس ته راوړلو په موخه په عمده او پرچون ډول د تجارتي اموالو د پیر او پلور عمل ته ویل کیږي».

له پورتنیو تعریفونو څخه داســې اســتنباط کیږي چې تجارتي معامــلات په خاصه معنی سره عبارت دي: د منفعت او ګټې د ترلاســه کولو په موخه د منقولو اموالو شــیانو له پیر او پلور څخه او یا هم د اشیاوو له اجاره اخیستو او اجاره ورکولو څخه.

د توکو د پېر (رانیولو) شرط

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۴ مادې سره ســم د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي؛ نو هغه منقول شــی چې پلورل کیږي مخکې باید رانیول شــوي وي، له هغې څخه پرته تجارتي معامله نشي ګڼل کیدای، په همدې اســاس د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۱۸ مادې په اســاس که د ځمکې خاوند یا بزګر خپلو زراعتي محصولاتو ته د یوې صنعتي دستګاه په وسیله شــکلي تغییــر ورکړي او یا یــو صنعت کار خپله او یا هم د خپلو مســتخدمینو په واســطه خپل صنعتي توکي خرڅ کړي دغه ډول فعالیتونه، دغه ټول عادي امور بلل کیږي، ځکه شــی مخکې نه دی خریداري شوی، بلکې پخپله (د مال یا توکو خاوند) هغه تولید کړي دي، خو که دغه عمل په دوامداره توګه د یوې مؤسســې په دننه کې خپل شــغل او کسب وګرځوي په دغه صورت کې یاد شوي اعمال تجارتي بلل کیږي.

د توکو د خرڅلاو شرط

د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي، رانیول شــوی شــی باید له وړاندې نه د خرڅلاو لپاره تیار شوی وي، د تجارتي معاملې په منځ کې باید نه وي او که داسې وي نو یاده شوې معامله بــه یوه مــدني معامله وي او د مدني قانون د احکامو په رڼا کې به څېړل کیږي، د مثال په توګه یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفر یوه اندازه غنم د خپلې کورنۍ لپاره رانیسي، خو وروســته د ور پېښو اقتصادي ستونزو له امله رانیــول شــوي غنم پلوري، دغــه ډول معامله تجارتي معامله نه بلل کیــږي، ځکه د دغو غنمو له رانیولو څخه موخه په راتلونکې کې د هغوی پلورل نه دي، بلکې د اخیســتلو پر مهال یې هدف د خپل ځان او فامیل د اړتیاوو پوره کول وو، که څه هم چې یوه اندازه غنم بیا وروسته پلوري.

پــه هــر صورت د دې لپاره چې یوه معامله تجارتي وګڼل شي نو باید چې د رانیولو پر مهال یې لــه شــخص سره د خرڅلاو قصد وي، البته دغه دوه شرطونه یعنې د پیــر او پلور شرطونه تر ډېره د تابع تجارتي اعمالو په برخه کې صدق کوي، نه اصلي تجارتي معامله، ځکه لکه وروســته به چې ولیدل شي اصلي تجارتي اعمال د شــخص تابع نه دي بلکې دغه اعمال ذاتاً تجارتي وي، که له عامل سره د خرید او فروش قصد شتون ولري یا یې ونه لري، د پلورلو لپاره د پیرلو (رانیولو) شرط د دې موجب کیږي چې زیاتره فعالیتونه له تجارتي قلمرو څخه خارج شي، لکه د کروندګرو په واسطه د زراعتي محصولاتو خرڅلاو، کروندګر تولیدوونکي دي نه اخیســتونکي او تر ځمکه لاندې نور مواد او یا د فکري ابداعاتو حاصل لکه د مخترع د اختراع حق او داسې نور.

د ګټې تر لاسه کولو شرط

له تجارتي قوانینو سره ســم په یو زیات شــمیر هیوادونو خصوصاً فرانسه کې، پیر(رانیول) او پلور (خرڅول) باید د منفعت د کسب په موخه ترسره شي. دلته هدف ګټه او تاوان دواړه دي نه یوازې ګټه، بناءً که څوک یو شــی را ونیسي او هغه شــی کاملاً فاســد کیږي او یا دغه رانیول شوی شی د ګټې په ځای د تاوان سبب کیږي، په دې ټولو حالاتو کې تر سره شوې معامله بیا هم تجارتي ده، ځکــه د خریدارۍ پر مهال هدف دا و، چــې له هغه شي څخه منفعت حاصل کړای شي او په عیــن حــال کې یې د تاوان خطر هم منلی دی؛ خو د دې په عکس که د منقولو اشــیاوو د رانیولو پــر مهــال د منفعت لاس ته راوړل او د زیان قبول نه وي، سره له دې چې وروســته هغه شــیان د مختلفو اهدافو لپاره خرڅ شي او له دغه خرڅلاو څخه زیاته ګټه ترلاسه شي دغه معامله تجارتي نه ده، ځکه د فرانسې د تجارت له قانون سره سم هغه معاملات چې هدف او منظور یې د منفعت ترلاســه کول نه دي لکه د تجارتي اســتهلاکي کوپراتیفونو معاملات، دا ډول معاملات تجارتي نه بلل کیــږي، خــو د افغانســتان د تجارت د قانون له مخې د منفعت کســب شرط نــه دی او د تجارتي استهلاکي شرکتونو معاملات تجارتي بلل کیږي.

د توکو د لېږدېدو شرط

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې له ۱۴ مادې سره ســم، د شیانو لېږدیدل د تجارتي معاملاتو لــه شروطــو څخه ګڼل کیږي. په دې ترتیب سره د غیر منقولو اموالو پیر او پلور که څه هم چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفعت د کسب په مقصد ترسره کيږي بيا هم تجارتي نشي بلل کيداى، ځکه په تجارتي معاملاتو کې شرط دا دى چې په منقولو اموالو کې ترسره شي، لکه چې پورته يادونه وشــوه يو له هغو مواردو څخــه چې تجارتي معاملات له غيــر تجارتي معاملاتو څخه بېلوي هغه د شــيانو منقول والى دى، بناءً د منفعت د کســب په موخه پير او پلور هغــه مهال تجارت بلل کيږي چې مبيعه د منقولاتو لــه جملې څخه وي، خو د يو شــمېر هيوادونو د قوانينو په اســاس غيــر منقول اموال هم تجارتي معاملاتو ته شاملېدلی شي، د مثال په توګه که په هسپانيا او آلمان کې يو شخص غير منقول اموال واخلي يا يې خرڅ کړي او له دې لارې منفعت تر لاسه کړي نو دغه معامله تجارتي ده او د تجارت د اصولنامې تابع بلل کيږي.

په معاملاتو کې تداوم او استمرار

د تجارتي معاملاتو بل شرط په دغو معاملاتو کې تداوم او اســتمرار دى، ځکه د هغه شــخص لپاره چې د تجار عنوان خپلوي يو له خصوصياتو څخه په تجارتي معاملاتو کې د تداوم خصوصيت دى، چــې بايد پــه تکراري توګه ترسره شي، پــه همدغه اصل باندې په اســتناد سره چې د تصديو معاملاتو د تداوم او تکرار د مشخصې درلودونکی وي، تجارتي بلل کيږی، بناءً که يو څوک د کسب د منفعت په هدف منقول شی را ونيسي او وروسته يې په تصادفي ډول خرڅ کړي، څرنګه چې په دغه معامله کې د تکرار او تداوم مشخصه شتون نه لري، نو دغه معامله تجارتي نه ګڼل کيږي.

پاتــې دې نــه وي چې د تکرار او تداوم په خصوصيت سربېــره د يوې معاملې لپاره ځينې نور شــکليات هم ضروري بلل کيږي، دغه شــکليات عبارت دي له: د تجارتي جواز اخيســتل، په دولتي ادارو کې د تجارتي اسنادو ثبت او يو لړ نور هغه مقررات چې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې يې وړاندوينه شوې ده.

د تجارتي معاملو د تمېز اهميت

له نا تجارتي معاملاتو سره د تجارتي معاملاتو تمېز (جلاوالی) لاندې اهميتونه لري:

۱- د تجــارتي معاملاتو دعوې د تجارتي محاکمو صلاحيــت دی، پرته له دې چې ترسره کوونکی يې تاجر او که غير تاجر دی.

۲- د تجــارتي معاملاتــو په اثبات کې کتابــت شرط نه دی، تاجر د خاصــو تعهداتو او التزاماتو درلودونکی دی.

۳- که چيرته په تجارتي تعهداتو کې بل ډول تفاهم نه وی شوی، تاجران په متضامن شکل سره مســؤول دي، په داسې حال کې چې په مدني تعهداتو کې تضمين له کوم صراحت او موافقې پرته امکان نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د دېواليتوب (ورشکستګی) قواعد يوازې په سوداګرو او سوداګريزو شرکتونو باندې تطبيقيږي.

د تجارتي معاملو انواع: په عمومي توګه تجارتي معاملات په لاندې دريو برخو وېشل کيږي:

۱- اصلي يا ذاتي تجارتي معاملات.

۲- تبعي تجارتي معاملات.

۳- مختلط تجارتي معاملات.

اصلی تجارتي معاملات

دغه معاملات لکه چې له نامه څخه يې معلوميږي په خپل اصل او ذات کې تجارتي دي او د تاجر يا ترسره کوونکي تر عمل پورې نه دي محدود. دغه معاملات چې د هر شخص لخوا ترسره شي تجارتي ګڼل کيږي، دغه معاملات د هغې ځانګړتيا له مخې چې لري يې له واسطې پرته په قوانينو کې پيشبيني کيږي او پرته له دې چې فاعلين يې په نظر کې ونيول شي تجارتي ګڼل کيږي.

د افغانستان د تجارت اصولنامې په خپلو ۱۴ ، ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۸ ،۱۹ موادو کې د دا ډول معاملاتو په اړه يادونې کړې دي.

د ۱۴ او ۱۵ مادو په اړه چې د منقولو او غير منقولو اموالو د پيدا او پلور يابل چا ته د اجارې ورکولو په اساس د تاجر او غير تاجر اشخاصو د فعاليتونو په اړه وي، په مخکنيو مباحثو کې په تفصيل سره خبرې کړې دي، په دې سربېره په ۱۶ ماده کې يې تأکيد کړی دی، چې هغه څوک (تاجر يا غير تاجر) چې بل چا ته د اجارې ورکولو په مقصد مستخدم نيسي، د هغه مستخدم د کار په اجاره ورکول هم تجارتي معاملات بلل کيږي، چې د همدغه هدف لپاره استخدام شوی دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۸ ماده د تجارتي معاملاتو په هکله داسې وايي.

۱- د منقولو اموالو هر ډول تهيه او تعهد او د هر ډول اعمالو په غاړه اخيستل.

۲- د تياتر، سينما، نندارتونونو پرانيستل او د عمومي ځايونو لکه هوټلونو، سرايونو، مطعمونو او داسې نورو خلاصول او د کارګرانو د تهيې دفتر او ليلام خونې.

۳- په وچه، انهارو او هوا کې د مسافرينو، حيواناتو او نورو شيانو انتقالات.

۴- د اوبو، ګاز او برش توزيع او د تيلفوني شبکو تأسيس.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۹مه ماده دغه راز د تجارتي معاملاتو په اړه داسې وايي:

« لاندې معاملات د طرفينو له رضايت پرته تجارتي نشي ګڼل کيدای».

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- کمیشن کاري.

۲- دلالي.

۳- د برات، حجت او چک معاملات.

۴- د صرافۍ معاملات.

۵- د جاري حساب معاملات او تر هغو پورې اړوند مقاولات.

۶- د خصوصي او دولتي بانکونو معاملات.

۷- د ګروۍ او رسیداتو د هغو اسنادو اړوند معاملات چې د موضوعه اموالو په بدل کې په عمومیه تجارتي ګدامونو کې موجود شوي وي.

۸- د اسهامو (ونډو) د پیر او پلور او تجارتي شرکتونو تشکیل.

۹- د مخاطراتو په مقابل کې د هر ډول بیمې عقد که هغه په اجرت سره عقد شي یا د متقابلو شرایطو په بدل کې.

تبعي تجارتي معاملات

دا ډول معاملات لکه چې له نوم څخه یې معلومیږي په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بیولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کیږي. لکه چې مخکې توضیح شوه اصلي یا بالذات تجارتي معاملات هغه دي چې د فاعل د وصف (تاجر) له په پام کې نیولو پرته تجارتي ګڼل کیږي، خو د دې بالعکس تبعي تجارتي معاملات اساساً تجارتي نه وي، خو که د تاجر لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شي تجارتي ګڼل کیږي او که داسې نه وی نو عادي معاملات بلل کیږي.

په دا ډول معاملاتو کې د (معاملې اجراء) د فاعل (تاجر) تابع ده، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې له تبعي تجارتي معاملاتو څخه یادونه نه ده شوې، مګر د دغې اصولنامې ۲۰ ماده ټینګار کوي چې د یوه تاجر ټول معاملات د تجارتي معاملاتو په توګه دي، مګر دا چې ثابته شي چې دغه یا هغه معامله عادي وه.

په دې ترتیب سره که د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده و څېړل شي داسې استنباط کیږي چې دغه معاملات د تابعیت د مفکورې په اساس ولاړ دي، خو ځینې وخت له دې ستونزې سره مخ کیږو چې څرنګه کولای شو تابع معاملات تجارتي ونوموو. لکه څرنګه مو چې مخکې یادونه وکړه چې د تجارت د اصولنامې له مخې د یوه تاجر معاملات تجارتي دي مګر دا چې خپله تاجر ثابته کړي چې معامله یې تجارتي نه ده، په دې ترتیب که په محکمه کې کومه موضوع مطرح کیږي او معلومه نه وي چې آیا دغه معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې او کنه، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۲۰ ماده په پیل کې داســې فرض کوي چې یاده شوې معامله د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوې ده، مګر دا چې ثابته شي چې معامله د تجارتي امورو لپاره نه ده، بلکې د هغه د شخصي یا خصوصي امورو لپاره ترسره شوې ده، په نتیجه کې د تجارت د حقوقو په برخه کې ځینې معاملات شتون لري چې ذاتاً مدني وي، خو که د تجارتي اشخاصو لخوا د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شــوي وي، تجارتي بلل کیږي. دلته چې کوم ســوال مطرح کیږي دا دی چې څه ډول ثابتولای شو چې معاملات د تجارتي امورو د پرمخ بیولو لپاره ترسره شوي دي یا بالعکس د مدني چارو لپاره، په ځواب کې باید وویل شي چې د تجارت له اصولنامې سره سم د یــوه تاجــر ټول معاملات په لومړۍ مرحله کې تجارتي ګڼل کیــږي، نو دا د تاجر وظیفه ده چې ثابته کړي چې د هغه معامله تجارتي وه او که مدني، له هغې پرته د تجارت د اصولنامې احکام په ټولو هغو معاملاتو باندې چې پورته ذکر شــوي که څه هم چې ذاتاً تجارتي نه وي خو له دې کبله چې یاد شوي معاملات د تجارتي چارو د پرمخ بیولو لپاره ترسره کیږي، د تجارت د حقوقو تابع دي.

مختلط تجارتي معاملات

کلــه یــوه معامله د دواړو لوریو لپاره تجارتي ګڼل کیږي یا په بل عبارت د معاملې دواړه لوري تجارتي شخصیتونه تشکیلوي، په داسې حالت کې د هغې منازعې د حل او فصل لپاره چې د دواړو لوریــو ترمنــځ رامنځ ته کیږي د تجارت د اصولنامې د تطبیق له امله له هیڅ ســتونزې سره نه مخ کیږو، ځکه د معاملې دواړه لوري د یوه قانون تابع دي، خو همېشــه داســې نه وي او ممکنه ده چې یو لوری تاجر او بل لوری غیر تاجر شخص وي چې په دغه صورت کې موږ له مختلفو تجارتي معاملاتــو سره مخ کیږو، بناءً مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کیدلی شي چې د یوه لــوري لپــاره تجارتي او د بل لپاره غیر تجارتي وي، یا دا چې مختلط تجارتي معاملات هغو معاملاتو ته ویل کیږي چې د معاملې دواړه لوري په یو وخت سره تجارتي اشــخاص نه وي، بلکې یو د دوو لوریو عادي فرد وي او د مدني حقوقو د مقرراتو تابع وي، نه تجارتي مقرراتو او بل لوری د تجارتي شــخصیت درلودونکی وي. فرض کوو چې یو تاجر له بزګــر څخه زراعتي محصولات رانیسي، دلته لیــدل کیــږي چې د بزګر لپاره چــې خرڅوونکی دی دغه معامله مدني ده، خــو د تاجر لپاره چې محصولات یې د خرڅلاو او منفعت د کسب په موخه رانیولي دي تجارتي ده.

د فرانســې د تجارت د حقوقو په اســاس د محاکمو اصولو او صلاحیتونو ته په پام سره په دې برخه کې ځانګړي تدابیر په پام کې نیول شــوي دي، یعنې دا چې که دواړه لوري مدعي او مدعی علیــه وګرځي په دغه صورت کې تاجر چې مدعــي دی، کولای شي په مدني محاکمو کې هم خپله دعــوا تعقیــب کړي، خو د دې بالعکس بزګر تــه د محکمې د انتخاب حق ورکــول کیږي، په دې معنی چې د مدعي لپاره د محکمې د انتخاب حق محفوظ دی او مدعي کولای شي په خپله مورد

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظــر محکمه کې اقامه د دعــوې وکړي، په هر ترتیب که دعوه مدني محاکمو ته راجع شي د مدني محاکماتو اصول په دې برخه کې مرعي الاجراء ګرځي.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۲۱ مادې په اساس د فرانسې د تجارت د حقوقو په خلاف بزګر ته د محکمې د انتخاب حق نه دی ورکړل شوی، بلکې دا ډول دعواوې په تجارتي محاکمو کې حل او فصل کیږي، پورتنۍ ماده صراحت کوي چې که عقد یوازې د یوه لوري لپاره تجارتي وي او د تجارت په اصولنامه کې د هغه په خلاف صراحت وجود ولري، په دغه صورت کې له یاد شــوي عقد څخه د راټوکیدلې دعوې په برخه کې د تجارت د اصولنامې احکام تطبیقیږي.

د اصلي تجارتي معاملاتو څو بېلګې

د کمیشــن کارۍ معامــلات: د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې د ۱۹ مــادې لومړۍ فقرې کمیشــن کاري هم نه تجارتي معاملاتو څخه بللې ده، هغه هم د طرفینو د نیت له رعایتولو پرته، د تجارت د اصولنامې ۷۸۳ مادې کمیشــن کاري داســې تعریف کــړې ده: هغه څوک چې تجارتي معاملات په خپل نوم او د نورو په حساب یا د معاملې د صاحب (آمر) په نامه سره د مفاد د کسب په موخه د یوې معلومې اجرې په بدل کې ترسره کوي، کمیشن کار بلل کیږي.

بناءً کمیشــن کاري د معینې اجرې په مقابل کې په خپل نوم سره د نورو په حســاب باندې د یوې معاملې اجراء کولو ته ویل کیږي، په دې اساس هر کله چې د معاملې اصلي خاوند په صراحت سره په خپل نوم سره د معاملې د اجراء کولو شرط ایښی وي، په دغه صورت کې دغه عقد کمیشن کاري نه ده، بلکې یو تجارتي وکالت دی او ضرور ده چې کمیشن کار د معاملې د خاوند (آمر) له ارادې سره ســم رفتار وکړي او هر کله چې د کار او معاملې په جریان کې له کوم داســې مانع او خنډ سره مخ کیږي، چې د کمیشــن کار او معاملې د خاوند تر منځ د شــوې مقاولې خلاف وي؛ نو ژر تر ژره یې باید د معاملې خاوند ته ابلاغ کړي.

له دې امله کمیشــن کار له قانون سره ســم یو لړ وجایب په غاړه لري، له هغې جملې څخه کمیشــن کار مکلف دی چې ورســپارل شــوې دندې په ښه توګه سرته ورســوي، لکه څرنګه چې د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۷۸۶ ماده په دې اړه لیکي: کمیشــن کار چې له قانوني اســنادو پرته ورســپارل شــوې چارې نه تر سره کوي مجبور دی چې د آمر (د معاملې د خاوند) خســارات جبران کړي.

دغــه راز کمیشــن کار مکلــف دی څو د هغو معاملاتــو په اجراء کې چې تعهــد یې کوي له داســې لازم دقت او بصیرت څخه کار واخلي لکه په خپلو شخصي چارو کې یې چې ورڅخه اخلي. د معاملــې د خاوند د ګټو ســاتنه، د هغه اوامرو پرځــای کول، په خپل وخت او زمان سره آمر ته د مقتضي مطالبو په اړه اطلاع ورکول، د اســنادو ســپارل او یا له ځنډ څخه پرته هغه ته د ترلاســه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي مفاد ور استول د کمیشن کار له اصلي او لویو دندو څخه شمېرل کیږي، بناءً که کمیشن کار منقــول اموال له معین قیمت څخه په کمه بیه و پلوري او یا یې له معین قیمت څخه لوړ واخلي او د معامــلي خاوند دغه معامله قبوله نه کــړي. په دغه صورت کې آمر مکلف دی چې د خبر له ترلاســه کولو سره ســم خپل قبول یا رد ځواب کمیشن کار ته ابلاغ کړی او که د خبر له ترلاسه کولو سره سره بیاهم په داسې کار باندې اقدام و نه کړي، داسې ګڼل کیږي چې ګواکې د معاملې خاوند دغه معامله قبوله کړې ده، او که د کمیشــن کار د خرڅلاو موضوع قبوله نه کړي او له دې لارې زیانمن شي په دغه صورت کې آمر کولای شي له کمیشن کار څخه د رامنځ ته شوې خسارې د جبران یا معاملې د عدم اعتبار مطالبه وکړي.

کمیشــن کار مکلــف دی څو په خپل نامه سره یو شــخصي دفتر ولــري او هر کله چې معامله کوي په خپل ورځني دفتر کې یې ثبت کړي او هر کله چې د معاملې خاوند غوښــتي وي، کولای شي یاد شــوی دفتر مطالعه کړي او له خپل دفتر سره مطابقت ورکړي او که د کمیشــن کار د دفتر په برخه کې له کومې اشــتباه یا عدم مصؤنیت څخه خبریږي، کولی شي دغه موضوع له کمیشــن کار څخه وپوښتي.

هر کله چې یو کمیشن کار د معاملې خاوند ته د حقیقت په خلاف د حساب کومه پاڼه ورکړې وي او په دغه پاڼه کې د شیانو نرخ او د منعقد شویو مقاولاتو شرایط په مصؤنیت سره تغییر کړي او غیــر واقعــي مصارف او یا تر حقیقي مقدار زیات مخارج پکې قید کړي، د اجرت د حق مطالبه یې ساقطیږي او د ترسره شویو معاملاتو د نتایجو په وړاندې شخصي مسؤلیت لري.

د کمیشن کار د اجرت اندازه معمولاً په هغه مقاوله نامه کې تعیین کیږي چې د کمیشن کار او معاملې د خاوند تر منځ منعقده شوې وي، خو که په منعقده شوې مقاوله کې د اجرت اندازه نه وي تعیین شوې، د کمیشن کار اجرت د تجارتي محل د مروج عرف او عاداتو له مخې تعیینیږي.

د دلالۍ معاملات

د افغانســتان د تجارت په ۹۹ ماده کې د دلالۍ د معاملاتو په اړه داســې ویل شوي دي: هغه شــخص چې د مقاولې په اســاس د معاملــې د هیڅ لوري خاص اجیر نــه وي او د مروجو تجارتي مقاولاتو په عقد کې یوازې د اجرت په مقابل کې د عاقدینو تر مابین منځګړي توب کوي او په دې توګه یې د تجارتي معاملاتو د عقودو آسانه کول خپل کسب ګرځولی وي، دلال بلل کیږي. دلال یو لړ مکلفیتونه لري چې له هغې جملې څخه هغه باید د یوه مدبر او ریښــتوني تاجر په توګه عمل وکړي، له دې امله دلال د معاملې د طرفینو په وړاندې د ټولو هغو خســاراتو مســؤل دی، چې د هغه د غفلت په نتیجه کې رامنځ ته کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیمې مؤسسات

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۹ او ۱۹ مادې له مخې ټول هغه معاملات چې د بیمې د مؤسســې په واســطه ترسره کیږي، تجارتي ګڼل کیږی. که څه هم چې دغه چارې په اجرت سره عقد شي یا په متقابلو شرایطو سره. د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸۶۶ مادې په اساس، بیمه هغه عقد دی، چې د بیمې مؤسسه د اجرت په مقابل کې د افرادو د هغو ضایعاتو او خساراتو د جبران تعهد کوي، چې د معینو حوادثو او مجبره اسبابو په نتیجه کې رامنځ ته شوي وي. په همدې توګه د بیمې د قانون د ۱۳۳۵ کال د نشر شــوې رســمي جریدې ۳۸ مادې د بیمې د دعواوو په اړه داســې ویلي دي: تر بیمې پــورې د اړوندو دعواوو څېړل د قــرارداد د مندرجاتو په رڼا کې څېړل کیږي او که په قرارداد کې کومه یادونه نه وي شوې؛ نو د دا ډول دعواوو څېړنه د دغه قانون او د تجارت د اصولنامې له مخې د هغې تجارتي محکمې صلاحیت دی، چې د بیمې نمایندګۍ یا شرکت پــه هغــه حوزه کې واقع دی. په محکمه کې د دعوا له اقامې د مخه طرفین کولای شي د حکمیت یــا منځګړیتوب له لارې خپل اختلاف حل کــړي، په هیواد کې دننه د حکمیت مرجع د تجارت او صنایعو اتاقونه دي.

د بیمې د عقد څلور ګوني شرطونه

د بیمــې عقد له حقوقي اعمالو څخه شــمېرل کیــږی او حقوقي اعمال هغه دي چې حقوقي نتایجــو ته د رســیدلو پــه هدف د افرادو پــه اراده سره رامنځ ته شــوي وي. د بیمې عقد د نورو قراردادونــو په څېر د مــدني حقوقو د عمومي قواعدو تابع دی او لــه څلور ګونو شرایطو یعنې د طرفینــو د قصد او رضایت، د طرفینوله اهلیت، معیــن والي او د معاملې د صحت له مشروع والي څخه تشکیل شوي دي، د پوهانو په نظر بیمه هغه عقد دی چې په موجب سره یې یو لوری له بل لوري څخه د وجهې یا وجوهو د تأدیې په مقابل کې تعهد کوي، چې د حادثې د وقوع یا بروز په صورت کې هغه ته ور اوښــتې خســاره جبران کړي او یا معینه وجه ورکړي. متعهد شخص ته بیمه کوونکی، د تعهد طرف ته بیمه شــوی او هغه وجه چې بیمه کوونکی یې بیمه شــوي ته ورکوي د بیمې حق او هغه څه چې بیمه کیږي، هغې ته د بیمې موضوع ویل کیږي.

د بیمې د عقد حقوقي ماهیت

بیمــه د یــوه احتمالي خطر په هکله هغه قرارداد دی چــې د طرفینو لپاره یې د ګټې او تاوان آثار تر هغې حادثې پورې تړاو لري، چې د وقوع د تاریخ وړاندوینه یې نشي کیدلی. بناءً کله چې د حادثــې د رامنځ تــه کېدو په اړه اطمنان وجود و نه لري، خطــر د بیمې وړ دی، بیمه د معینو عقودو له جملې څخه ده یعنې د قرارداد په کلي اصولو سربېره د ځانګړتیاوو درلودونکې هم ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځلورم څپرکي لنډيز

تجارتي معاملات په خاصه معنی سره د منفعت او ګټې د ترلاسه کولو په موخه د منقولو اموالو شيانو له پير او پلور څخه او يا هم د اشياوو له اجاره اخيستو او اجاره ورکولو څخه عبارت دي.

په عمومي توګه تجارتي معاملات په دريو برخو ويشل کيږي.

۱- **اصــلي تجــارتي معاملات:** هغه دي چې مخکې يې په قوانينو کې وړاندوينه شــوې ده او په خپــل اصل او ذات کې تجارتي دي، دغه معاملات چې د هر شــخص لخــوا ترسره شي، تجارتي ګڼل کيږي، لکه کميشن کاري، دلالي، صرافي، بانکداري د تجارتي معاملاتو اسناد او نور.

۲- **تبعي تجارتي معاملات:** دا ډول معاملات په خپل ذات کې تجارتي نه دي، خو که د تاجر له لوري د تجارتي چارو د پرمخ بيولو په منظور تر سره شي تجارتي ګڼل کيږی، له هغې پرته به عادي معاملات وي لکه د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره د مدني معاملاتو اجراء کول.

۳- **مختلط تجارتي معاملات:** هغو معاملاتو ته ويل کيږي چې معامله يوه لوري ته تجارتي او بل لوري ته غير تجارتي وي، يعنې د معاملې دواړه لوري په يو وخت سره تجارتي اشخاص نه وي بلکې يو د دوو لوريو عادي فرد وي، لکه د تاجر په واسطه له بزګر څخه د زراعتي محصولاتو اخيستل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱- تجارتي معاملات څه دي او کوم شرايط ورته لازم دي؟

۲- د تجارتي معاملاتو نومونه واخلئ؟

۳- د اصلي او تبعي تجارتي معاملاتو فرق واضح کړئ؟

۴- کمیشن کاري کوم ډول تجارتي معامله ده، توضیح یې کړئ؟

۵- د تجارتي معاملاتو د شناخت او تمیز د اهمیت په هکله توضیحات ورکړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

سوداګر (تاجر)

ټولیزه موخه:

د تاجر پېژندل، د هغه حقوق او وجایب او دغه راز له عادي افرادو سره د تاجر توپیر.

د زده کړې موخې: محصلین به ددې څپرکي په پای کې وتوانيږي چې:

- د سوداګر کېدو شرایط درک کړي.
- د سوداګر حقوق او وجایب و پېژني.
- الزامي او اختیاري تجارتي دفاتر و پېژني.

وروسته له دې چې د تجارتي معاملاتو په هکله مو معلومات حاصل کړل، دلته لازمه ده څو د تجارتي شـخصیتونو، په ځانګړي ډول د حقیقي تجارتي شخصیتونو (سوداګرو) په اړه تفصیلي بحث وکړو او د هغوی په رڼا کې و کولای شـو تجارتي اهلیت، حقوقي شـخصیت او د هغوی حقوق او وجایب و پېژنو.

د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې د سوداګر تعریف

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸ مادې تاجر داســې تعریف کړی دی: هر شخص که هغه افـراد وي یـا شرکتونه خو په دې شرط چې د تجارتي اهلیت درلودونکي وي او په خپل نوم سره په یوه یا څو تجارتي معاملاتو باندې لاس پورې کړي او دغه شغل د خپل مفاد او ګټې اساس وګرځوي تاجر پېژندل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز د يادې شوې مادې د نهمې مادې په اساس هغه شخص چې په تجارتي معاملاتو باندې د لګيا کېدو لپاره کوم ځای انتخاب کړي او د متحدالمال، جرايدو او دېته ورته وسايلو له لارې يې د هغه ځای اوسيدونکو ته اعلان وکړي، که تجارت د خپل ځان لپاره دايمي کسب په توګه هم انتخاب نه کړي تاجر ګڼل کيږي. هغه شخص چې په تصادفي توګه يوه تجارتي معامله ترسره کړي د تاجر صفت نه خپلوي، ليکن اجراء شوې معامله د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع ګرځي. (د افغانستان د تجارت د اصولنامې لسمه ماده).

دولت او ښاروالۍ کولی شي تجارت وکړي، خو د تاجر صفت نشي خپلولی، خو تجارتي معاملات يې د تجارت د اصولنامې د احکامو تابع دي. (د افغانستان د تجارت اصولنامه يوولسمه ماده).

کوچني سوداګر: د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۱۲ ماده: کوچنی تجار هغه څوک دی چې لاندې دوې ځانګړتياوې ولري.

۱- د سرمايې په تکوين (جوړولو) کې په بدني هڅه او کوښښ سره اعتماد کوي.

۲- د کار ثمره يې دومره لږ وي چې يوازې د ژوند لپاره يې کفايت کوي، که هغه خوځنده وي او يا په يوه ثابت محل کې وي.

د تجارت د اصولنامې د ۱۳ مادې له مخې کوچني تاجران له خاصو امتيازاتو څخه برخمن دي، د مثال په توګه دغه سوداګر د تجارتي آدرس په لرلو نه دي مکلف او دغه راز د تجارتي دفاترو او هغو موضوعاتو د ثبت په برخه کې چې د تجارت د قانون له مخې يې ثبت لازم بلل کيږي، عدم التزام، او د افلاس د قانون تر قواعدو لاندې نه راتلل هم له دغو امتيازاتو څخه دي.

تجارتي اهليت

د تجارتي اشخاصو په ځانګړي ډول د حقيقی شخصيتونو لپاره د تجارتي اهليت درلودل حتمي او ضروري کار دی، ځکه د همدغه اهليت په استناد سره هر شخص که هغه فرد وي يا شرکت، د تجارتي معاملاتو د ترسره کولو صلاحيت لاس ته راوړي او د دغه اهليت د نه شتون يا فقدان په حالت کې د تجارتي چارو د پرمخ بيولو صلاحيت له لاسه ورکوي، دلته وينو چې اشخاص په څه ډول تجارتي اهليت خپلوي، په کلي ډول تجارتي اهليت د تجارتي عمل د اجراء لپاره د شخص يا تجار له صلاحيت څخه عبارت دی.

د افغانستان د تجارت د اصولنامې له مخې تجارتي اهليت

د تجارت او تجارتي اهليت په اړه د تجارت د اصولنامې دريځ په دوهم فصل او څلورمه ماده کې داسې دی: هر فرد چې د اتلس کلنۍ سن يې تکميل کړی وي، کولی شي د خپلو حقوقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تصرفاتو لپاره تجارت وکړي، يعنې شخص بايد اتلس کلنۍ ته رسيدلی وي.

له پورتنيو مطالبو څخه داسې معلوميږي چې ليونيان او نور عديم الاهليت اشخاص تجارتي معاملات نشي ترسره کولی.

د تاجر حقوق او وجايب

۱- د تاجر حقوق: لکه چې معلومه ده سوداګر او سوداګريز شرکتونه د يو لړ داسې حقوقو او وجايبو درلودونکي دي، چې عادي اشخاص نه دي ترې برخمن. سوداګر کولای شي له يو لړ ځانګړو امتيازاتو څخه استفاده وکړي. دغه حقوق عمدتاً په لاندې ډول دي:

د تجارت خونې د تأسيس حق

تجارت خونه هغه ځای دی چې تاجر خپل تجارتي فعاليتونو په هغه ځای کې پرمخ بيايي او له ياد شوي ځای څخه خپل تجارتي فعاليتونه اداره، رهبري او تنظيموي. دغه راز په ياد شوي ځای کې د شرکت مامورين او کارکوونکي ورسپارل شوي کارونه ترسره کوي. بناءً تجارت خونه له مادي او غير مادي عناصرو څخه تشکيل شوې ده.

– **د تجارت خونې مادي عناصر:** مادي عناصر هغو ته ويل کيږي چې خارجي وجود ولري او دغه عناصر له هغو مقولو شيانو څخه عبارت دي، چې د تجارتي امورو د پرمخ بيولو لپاره تهيه شوي وي لکه د کار وسايل (هغه وسايل چې د هغو په واسطه د تجارت اموال جوړيږي)، اثاثيه (مېز، چوکۍ، الماری او نور)، مال التجاره (خام مواد، نيمه خام مواد، تکميل شوي مواد، خرڅلاو ته وړاندې شوي توکي او داسې نور). د تجارت خونې مادي عناصر تر ډېره د تجارتي چارو په پرمخ بيولو کې ونډه لري او د دغه مامول لاس ته راوړل د سوداګرو لپاره د خورا اهميت درلودونکي دي او دغه عناصر د يوه تاجر يا تجارتي شرکت د معاملاتو اصلي محور تشکيلوي. يوه تجارت خونه نشي کولای د دغو عناصرو له موجوديت پرته حقيقي وجود پيدا کړای شي.

– **د تجارت خونې غير مادي عناصر:** دا ډول عناصر په تجارت خونه کې خارجي وجود نه لري خو ارزښت يې زيات دی. د افغانستان د تجارت د اصولنامې له ۱۲۰ مادې سره سم غير مادي (معنوي) عناصر له نوم، تجارتي عنوان، د کرايې د تمديد له حق، د اختراع له حق، تجارتي نښې او ماډل او نورو هغو مواردو څخه عبارت دي، چې د صنعت او تجارت لپاره استفاده ترې کيږي. ذکر شوې مادې دغه موارد د تجارت خونې د عناصرو په توګه پېژندلي دي او د تجارت خونې مادي عناصرو ته يې اشاره نه ده کړې، خو دا په دې معنی نه ده چې ګواکې د افغانستان د تجارت اصولنامې د تجارت خونې مادي عناصر نه پېژني، بلکې په يقين سره به په دې معنی وي چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقننو هغه دومره ســاده ګڼلي دي چې د هغو يادونه يې لازمي نه ده ګڼلې، خو عملاً هم مادي عناصر او هم معنوي يا غير مادي عناصر په تجارت خونه کې وجود لري، د دې لپاره چې غير مادي عناصر مو په ښه او واضح ډول پېژندلي وي لازمه ده، چې دغه عناصر مطالعه کړو.

د کرايې د تمديد حق

کله کله داسې واقع کيږي چې هغه عمارت او محل چې تاجر پکې تجارتي چارې پرمخ وړي د ده خپل نه وي او د بل چا ملکيت وي، خو تاجر له دغه محل څخه د استفادې په بدل کې د هغه مالک ته کرايه ورکوي، که چيرې تاجر په دغه ځای کې شــهرت تر لاســه کړي او دغه محل يې د توکو د خرڅلاو يا نور تجارتي کاروبار لپاره اهميت پيدا کړي او نوموړی په دغه محل کې له خاص شــهرت او اعتبار څخه برخمن شــوی وي او ټول خلک يې په ښــه نامه سره پيژني او له هغه سره ډيرې معاملې کوي، په دغه صورت کې په ياد شــوي ځای کې د تاجر د حقوقو او اعتبار د ســاتنې لپاره قانون د کرايې د تمديد حق وضع کړی، چې د دغه حق په اساس د تعمير او محل مالک نشي کــولای تاجــر له خپل دغه حق څخه چې د قانون په وســيله حمايه شــوی دی، محروم کړي او له دغه محل څخه يې وباسي او له محل څخه د خپل ځان يا دريم شخص لپاره ګټه واخلي. لکه چې مخکې وويل شــول د کرايې د تمديد حق په زياتره قوانينو کې حمايت شــوی دی. د مثال په توګه د فرانسې له حقوقو سره سم که چيرې د عمارت مالک له يوه تاجر سره په عقد کې شرط کيږدي چې تاجر د کرايې د تمديد حق نه لري، په دغه صورت کې عقد صحيح دی او شرط يې داسې ګڼل کيږي لکه له سره چې ليکل شوی نه وي، دغه راز د قرارداد د اختتام په صورت کې د عمارت خاوند نشي کولای هغه شــخص چې خپل محل يې په کرايه ورکړی له ودانۍ څخه وباسي؛ خو د خســارې د جبران غوښتنه ترې کولی شي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د کرايې د تمديد حق په رسميت پيژندلی دی او د دغې موضوع او نورو اړونده مســايلو فصل د صفايۍ د رويې غوښتنه کوي، څو د هغو په رڼا کې مالکان د تجارتي شــخصيتونو په وړاندې له خپلو وجايبو څخه خبر اوسي او هم ســوداګر له خپلو تضمين شــويو حقوقو څخه مطلع وي او په دې توګه د هغوی د حقوقو د تلف موجبات له منځه ولاړ شي.

د تجارت خونې د عنوان درلودل

د تجارت خونې عنوان هم د تاجر له هغو حقوقو څخه شــمېرل کيږي چې په موجب سره يې کيدلی شي عنوان ته په پام سره خپل د پام وړ او مورد نظر شــخص انتخاب کړي. د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۴۰ ماده تاجر ته حق ورکوي چې تــر خپلې تجارت خونې پورې اړوند اوراق او معاملات تر يوه عيني نوم لاندې چې عنوان بلل کيږي اجراء او لاسليک کړي، دغه راز لکه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې وویل شول ۱۲۰ مادې د تجارت خونې عنوان د غیر مادي عنصر په توګه پېژندلي دي.

د تجارت خونې عنوان کیدلی شي خپله د تاجر له نامه یا له مستعار نامه څخه او یا هم معمولاً د تجارت له موضوعاتو څخه جوړ شي، چې د تجارت د اصولنامې د ۴۴ مادې په واسطه یې داسې حمایت شــوی دی «په هغه صورت کې چې یو تاجر د خپل تجارت عنوان اصولاً په یوه محل کې ثبت کړی وي، بل تاجر که څه هم چې د داســې نوم درلودونکی وی چې همدغه عنوان تشــکیل کړي تر څو چې په دغه نامه کې له ثبت شوي عنوان څخه د توپیر په موخه تزئیدات او تغییرات را نه ولي په هماغه محل کې نشي کولی چې هغه اسم د خپل تجارت د عنوان په توګه وکاروي او یا یې د یوه تجارتي مقصد په مقصد استعمال کړي»، دغه راز که یو تاجر یا تجارتي شرکت وغواړي لــه هغــه ځای څخه د باندې چې د خپل تجارت عنوان یې هلتــه ثبت کړی دی، کومه بله ځانګه پرانیزي؛ نو که په هغه محل کې کوم تاجر یا تجارتي شرکت تر هماغه عنوان لاندې په هماغه محل کې ثبت شوی وي او فعالیت کوي، د نوې ځانګې مؤسسین مجبور دي چې په خپل تجارتي عنوان کې زیاتونې راولي ترڅو په دغه محل کې له ثبت شوي عنوان سره یې توپیر وشي.

دغــه راز د تجــارت د اصولنامې ۵۴ ماده په هغــه تاجر باندې د دعوې په اړه چې د بل چا له تجارتي عنوان څخه ناقانونه اســتفاده کوي، داسې احکام مقرر کړی دي: «یو تجارتي عنوان چې په هر ډول سره د دغه فصل د مندرجو احکامو په خلاف اســتعمال شــوی وي، علاقمندان کولای شي د هغوی د اســتعمال د منع کولو او که چیرته ثبت شــوي وي، د ابطال تقاضاء وکړي» سربېره په دې که د دا ډول استعمال له امله که هغه سهواً وي یا قصداً، اشخاص متضرر شوي وي، د خسارې د جــبران ادعا کولی شي، محکمه کولای شي د غوښــتنې په صورت کــې له اهل خبره څخه له نظر غوښــتنې وروســته د حادثې احوال او کیفیت وڅېړي او د خســارې د مقدار په برخه کې له خپل قناعت سره ســم حکم وکړي. علاوه پر دې که چیرې زیانمن شــوی شــخص خواهش وکړي، په رســمي جرائــدو کې د حکم په نشر باندې هم اقدام کولــی شي، په دې شرط چې مصارف یې پــه خپل ــ غــاړه واخــلي.

د اختراع حق

د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۱۲۰ مادې د اختراع حق د غیــر مادي عناصرو له جملې څخه پیژندلی دی، خو باید پوه شو چې دغه حق له کومه ځایه نشأت کوي او قانون د هغه ملاتړ کړی دی.

په دې اړه باید وویل شي چې د اختراع د حق په واســطه هغه څوک چې نوې وســیله رامنځ ته کوي باید له خپل زحمت او زیار څخه منفعت ترلاســه کړي، خو اختراع باید د هغې په انحصاري شــکل سره عمومیت ولري او که انحصار پیدا نه کړي، اســتفاده ورڅخه عمومیت پیدا کوي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې صورت کې مخترع له خپل فکري زحمت څخه زياته ګټه نشي ترلاســه کولی، له بله پلوه د مخــترع لــه فکر څخه له کوم زحمت پرته به د نورو اســتفاده د مخترع په حق کې بې انصافي وي، په همدې اســاس د ډېری پرمختللو هیوادونو په قوانینو کې له اختراع څخه د انحصاري اســتفادې وخت ۲۰ کاله معمول دی.

د دغه حق د ايجاد څرنګوالی داســې دی چې کيدای شي یو پوه شــخص نوې اختراع رامنځ ته کــړي او کــوم تاجر حاضر شي چې هغه د معين قيمت په بدل کــې را ونيسي او خپل توليدات له دغې اختراع سره ســم عيار کړی او وروســته يې بازار ته وړاندې کړي، په دغه صورت کې هر کله چې تاجر د کوم شخص اختراع د پيسو په بدل کې را ونيسي او د اختراعاتو په دفتر، د تجارتي ثبت په دفتر او يا يې هم د تجارت او صنايعو په اتاقونو کې ثبت کړي له هغې وروســته هيڅ بل تاجر حــق نــه لري چې دغه اختراع په زيات يا کم قيمت سره واخلي او وروســته د هغې له مخې خپل توليدات عيار کړي.

په همدې توګه فابريکې او نور شرکتونه نشي کولای چې د هغوی د شــکل او فورم سره ســم توليدات وکړي او که د کومې کمپنۍ يا شرکت له لوري داســې کار ترسره شي قانون د لومړني تجار د ادعاء او خسارې د جبران حق محفوظ کړی دی او نوموړی تاجر کولای شي محکمې ته مراجعه وکــړي. سربېره په دې چې د اختراع دوهم پيرودونکی (خريدار) د (بالمثل توليد) له فعاليت څخه منــع کــولای شي د هغه ضرر مطالبه هم کولی شي چې د ده له اجازې پرته د دوهم پېرودونکي د تجارتي اموالو د عرضې له امله ورسره مخ شوی دی.

تجارتي نښه (مارک او موډل)

د دې لپــاره چــې د هرې تجارت خونې او توليدي شرکت تجــارتي محصولات او تجارتي مالونه مشــخص او معلوم وي، سوداګر او ســوداګريز شرکتونه معمولاً د خپلو اجناسو لپاره ځانګړې نښه غوره کوي او تر هغې لاندې خپل اجناس معرفي کوي، په دې توګه مشتري د هماغه نښې له موندلو سره سم پوهيږي چې دغه محصول په هغې تجارت خونې يا کار خونې سره تړاو لري چې د ده د علاقې او اعتماد وړ ده.

پورتنيو مراتبو ته په پام سره ليدل کيږي چې تجارتي (مارک او موډل) د تجارتي اموالو او اجناسو د پېژندګلوۍ په برخه کې خورا اهميت لري، بناءً بل څوک نشي کولی هغه مارک او موډل د خپلو محصولاتــو او تجــارتي مالونو لپــاره انتخاب کړي، چې مخکې کارول شــوی وي، ځکه په دې توګه امکان لري يو څوک خپل بې کيفيته محصولات او تجارتي اموال تر يوې پېژندل شوې معتبرې نښې لانــدې بــازار ته وړاندې کړي او د خپل ځان لپاره منفعــت جلب کړي او د پخوانۍ تجارت خونې لپــاره بــې اعتمادي پيدا کړي او د هغې اعتماد او حيثيت ته زيان ورســوي او د خلکو په منځ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې شهرت راکم کړي.

تجارتي نښه هم لکه د اختراع حق، په اړوندو دفاترو کې ثبت کيږي، د مارک او موډل په برخه کې په نړيواله کچه دوه عمده کنوانسيونونه ترسره شوي دي، چې يو يې په ۱۸۸۳م کال کې د پاريس نړيوال کنوانسيون او بل يې د مادريد د ۱۸۹۱ م کنوانسيون دی.

د تجارت خونې رهن (ګروي)

تاجر کله کله د خپلو تجارتي اړتياوو د پوره کولو لپاره يوه اندازه پيسو ته اړتيا پيدا کوي، چې په دې صورت کې بله چاره او علاج نه لري، مګر داچې خپله تجارت خونه د داينينو د اعتماد د جلب لپاره په ګروۍ ورکړي او خپله د پيسو اړتيا له دې لارې پوره کړي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د خپل دوهم فصل له ۶۹۷ څخه تر ۷۰۴ پورې موادو کې د تجارت د رهن وړاندوينه کړې ده ۶۹۷ ماده د تجارتي رهن په اړه داسې ليکي «د دې لپاره چې رهن تجارتي وګڼل شي لازمه ده، چې د تجارت په مقصد ترسره شوې وي».

د تجارت خونې رهن له هغه رهن څخه عبارت دی چې د مالک (راهن) او ګرو اخيستونکی (مرتهن) تر منځ له انتقال او تصرف څخه پرته صورت ونيسي او تجارت خونه په حقيقت کې د دينو تضمين وي، په دې اساس بايد تجارتي او غير تجارتي رهن يا ګروي سره يو شان ونه ګڼل شي. په همدې ترتيب رهن بايد له هيپوتيک څخه چې يوازې د غير منقولو اموالو لپاره ترسره کيږي تفکيک کړای شي، ځکه په دواړو رهنونو (د تجارتخانې او هيپوتيک) د مالک د تصرف حق انتقال نه مومي او پخوانی مالک په هماغه ډول مرهونه شی په واک کې لري.

د تجارتخانې رهن له تجارتي مال څخه پرته د تجارتخانې د نورو ټولو عناصرو درلودونکی دی، د تجارتخونې په رهن کې د تحرير د سند شتون، رسمي او يا عرفي وثيقه شرط دي، له بل لوري د دې لپاره چې دريم شخص چې له تجارتخونې سره له معاملې خبر وي او هم ياد شوی رهن له نورو رهنونو څخه تشخيص او معلوم شي بايد نشر او اعلان شي.

د تجارتي رهن پايله دا ده چې که څه هم چې په دغه رهن کې تصرف او انتقال نه ترسره کيږي خو مرتهن کولی شي د تجارتخونې روش او تګلاره د خپل دين تر حصول پورې معطل کړي او د مهلت د انقضاء او د تجارتخونې د مالک له لوري د دين (قرض) د نه اداء په صورت کې کولای شي د تفوق له حق څخه استفاده وکړي.

د تفوق حق

د تفوق حق له هغه حق څخه عبارت دی چې هر کله مديون د مهلت له انقضاء وروسته خپله دين اداء نه کړی، داين يا مرتهن کولای شي چې محکمې ته مراجعه وکړي او له محکمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارتخونې د خرڅلاو غوښـــتنه وکړي او په دې توګه د تجارتخونې له مالک څخه چې تجارتخونې یې تر رهن لاندې ده، خپل دین ترلاسه کړي.

یـــا دا چـــې خپله مالک د تجارتخونې په خرڅلاو لاس پورې کوي او له هغه وروســـته مرتهن د هغو افرادو او اشخاصو له جملې څخه ګرځي چې په اول قدم کې د تجارتخونې له مالک او خاوند څخه خپلې پیسې اخلي او یا هم مرتهن د خپل هغه تفوقي حق په اساس چې په تجارتخونه باندې یې لري کولای شي د تجارتخونې له شریکانو نه تر اخیســـتلو وروســـته د معین قیمت په بدل کې تجارتخونه واخلي او خپلې پیسې د هغې په اخیستلو (خرید) کې مجرا کړي.

د تاجر وجایب

په تجارتي دایره کې ثبت: د ســـوداګر له وجایبو څخه یوه وجیبه هم په تجارتي دایره کې ثبت کیدل دی، دغه ثبت له دوو اړخونو څخه د اهمیت وړ دی:

۱- دا چې په دغه دفتر کې د ثبت په واســـطه دولتونه کولی شي ســـوداګر تشـــخیص کړي او د تجارتي وضعیت او په هغو پورې د نورو اړونده موضوعاتو په هکله دقیق اطلاعات لاس ته راوړي او په دې توګه له هغو څخه حمایت وکړای شي.

۲- که یو شـــمیر ذیعلاقه اشـــخاصو غوښتي وي چې د ســـوداګرو، د تجارت وړ موضوعاتو او هغو د امکاناتو په اړه ځان خبر کړي، کولای شي د تجارتي ثبت دائرې ته مراجعه وکړي او ورځني معلومات ترلاسه کړي.

د افغانســـتان د تجـــارت اصولنامې په تجارتي دایره کې د ثبت موضـــوع په خپله ۲۴ ماده کې بیان کړې او داســـې تصریح یې کړې ده «د هغو محاکمو تر نظارت لاندې چې د تجارتي دعواوو د حـــل او فصـــل مکلفیت لري د تجارت د ثبت په نامه سره یـــوه دایره موجوده ده» په همدې توګه ۲۵ مـــاده پـــه دې اړه وایي: «د تجارتی ثبت دایره د اړوندې محکمې د رییس تر نظارت لاندې یوه مسؤول او مکلف مامور ته ورسپارل کیږي» دغه راز ۲۶ ماده زیاتوي «په یوه موضوع کې د تجارتي محاکمو د تعدد په صورت کې د تجارتي ثبت دایره د واکمن مقام په امر سره تر یوه د ذکر شویو محاکمو پورې مربوط کیږي».

د ثبت د اجراآتو ځای

د تجـــارتي ثبت دایره د هغو محاکمو تر نظر لاندې ترسره کیږي چې د تجارتي منازعاتو په حل او فصل مکلف وي. کوم مطالب چې ســـوداګر او سوداګریز شرکتونه یې په ثبت باندې مکلف دي د تجـــارت د اصولنامـــې په ۲۸ ماده کې ذکر دي (د یادونې ده چې د نوي قانون له مخې کوم چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تجارتي شرکتونو په برخه کې د افغانســتان د جمهور رييس د تقنييني فرمان په اساس نافذ شوی د مرکزي ثبت يوه دايره ايجاد شي).

که د ثبت خواهش او غوښتنه که تر څو اشخاصو پورې اړه ولري او تسجيل يې د هغوی د يوه په خوښه ترسره شي نو دغه تسجيل د ټولو په خوښه بلل کيږي.

ميعاد: د تسجيل خواهش د هغه ميعاد او نيټې سره سم ترسره کيږي چې د قانون لخوا تعيين شــوې ده، که په قانون کې يې په يوه معلومه نيټه باندې تصريح نه وي شــوې، په دې صورت کې يې مدت د وثائقو له تکميل څخه وروسته يوه مياشت دی.

د ثبــت نشر: د افغانســتان د تجــارت د اصولنامې ۳۲ مادې د ثبت د نــشر په برخه کې چې د دغــې مادې په اســاس هغه ثبت چــې د اعلان وړ وي تر څو چې د قانــوني اعلاناتو لپاره کومه ځانګړې جريده نه ده تأسـيس شــوې د ثبت د محل په رسمي يا خصوصي جرائدو کې نشر کيږي، مګــر نن تر تجارتي شرکتونو پورې اړوند اعلانات په هغه جريده کې خپريږي چې د عدليې وزارت لخوا خپريږي.

د تجارتي دفاترو درلودل

د تجــارتي دفاتــرو درلودل د تاجــر د مکلفيتونو له جملې څخه يو بــل مکلفيت دی، تر دغو دفاترو پورې اړوند احکام د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۵-۸۴ موادو بيان کړی دي، په تجارتي دفتر کې د اشخاصو يا شرکتونو ثبت، د تجارت د اصولنامې د ۲۴-۳۹ په واسطه تنظيم شوی دی.

د تجارتي دفاترو تعريف

تجارتي دفاترو له هغو مرقومو (نښانه شويو) پاڼو څخه عبارت دی چې تاجر يې د خپلې مالي شتمنۍ د توضيح لپاره د قانون له حکم سره سمې ساتي.

د تجارتي دفاترو اهميت

تجارتي دفاتر له يوې خوا تاجر ته د خپلې مالي شتمنۍ په اړه د دقيقو معلوماتو په ورکولو کې مرسته کوي او له بل لوري د قانون له مخې دغه دفاتر يو ډول اثبات دی. نو له يادو شويو دفاترو څخــه معلومات درلول او د لزوم په صورت کــې د هغو وړاندې کول د اهميت وړ دي له همدې املــه د تاجــر لپاره دغه دفاتر ډېر مهم دي او هغه کــولای شي د دعوی په صورت کې خپل دفاتر پــه نورو تاجرانو يا غير تاجر افرادو بانــدې د دليل د اثبات په توګه وړاندې کړي، په همدې توګه تاجر کولی شي له افلاس سره د مخ کيدو په صورت کې د نيک نيتي د بيان او د ديونو په اداء کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فریب نه کولو لپاره له خپلو دفاترو څخه د مدرک په توګه کار واخلي.

د غیر تاجر لپاره

تجارتي دفاتر د تاجر لپاره یوه بارزه قرینه او قوي دلیل دی چې نور خلک له هغه سره معاملې ته تشویقوي او د هغوی له ذهن څخه شک او تردید له منځه وړي، نور خلک کولی شي د منازعې او شخړې په صورت کې له تجارتي دفاترو څخه په تاجر باندې د دلیل او سند په توګه استفاده وکړي ځکه په هغو کې مندرج معلومات د تاجر د معاملاتو په وقوع باندې اقرار ګڼل کیږي، د افغانستان د تجارت اصولنامه تاجر د تجارتي دفاترو په درلودلو باندې مکلفوي، د دغې اصولنامې ۷۳ ماده د تاجر او د هغه د خلف لپاره په دغو دفاتر کې د قید کیدونکو موضوعاتو د آخري قید له لومړۍ نیټې څخه تر ۱۵ کلونو پورې د حفظ او ساتنې حکم کوي.

د تجارتي دفاترو درلودل له څو اړخونو څخه د تجار او تجارتي شرکتونو لپاره د اهمیت وړ دي:

۱- تاجر د خپلو تجارتي دفاترو په اساس خپله ګټه او زیان ارزوي.

۲- تجارتي دفاتر په محاکمو کې د ثبوت ښه وسیله ده، دغه موضوع د تجارت د اصولنامې په ۷۹ ماده کې داسې راغلې ده «په هغو اختلافاتو کې چې د سوداګرو تر منځ د تجارتي معاملاتو په اړه رامنځ ته کیږي، تجارتي قوانین کیدلی شي د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شوي، د ثبوت د وسائلو په توګه قبول کړای شي».

۳- د افلاس او د یووالیتوب په برخه کې هم تجارتي دفاتر د اهمیت وړ دي، په هغه صورت کې چې تجارتي دفاتر له قانون سره سم تنظیم شوي وي، نو تر افلاس او ورشکستګۍ پورې اړوند اصول په عادی توګه تطبیق کیږي او که داسې نه وي جزائي بڼه خپلوي.

۴- تجارتي دفاتر دغه راز د دولتي مالیاتو د اخیستلو په برخه کې هم ونډه لري، یعنې د مالیاتو اخیستل د اصولی دفاترو له مخې ترسره کیږي، له هغې پرته به په تاجر باندې بیمه او نور مؤیدات تطبیقیږي.

۵- د دغو دفاترو درلودل له تاجر سره مرسته کوي چې خپل ورځني معاملات په دغو دفاترو کې ثبت کړی او په نتیجه کې د خپلو معاملاتو د انجام له څرنګوالي څخه خبر شي او خپل بیلانس و پیژني.

د تجارتي دفاترو ډولونه

د تجارتي معاملاتو لپاره دوه ډوله دفاتر وجود لري:

الف- اجباري تجارتي دفاتر ب- اختیاري تجارتي دفاتر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الـف- اجباری یا ضروري تجارتي دفاتر: دغه دفاتر له هغو دفاترو څخه عبارت دي چې قانون تاجـر د هغو په درلودلو سره مجبوروي، لکه چې د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۶۰ ماده په دې اړه وايي:

هــر تاجر مکلف دی چــې دری ډوله دفاتر ولري، ورځنی دفتر، د دارایۍ او شــتمنۍ دفتر او لــوی دفتر، سربیره په دې تاجــر مکلف دی چې د ټولو صادرېدونکو او وارد کېدونکو مکتوبونو او تلګرافونو اصل او د تادیې پاڼې په منظم ډول له ځان سره وساتي.

۱- ورځنــی دفتر: له هغــه دفتر څخه عبارت دی چې تاجر پکې خپــل ټول ورځني معاملات د تاریخ په اســاس لیکي، پــه دغه صورت کې کومې پاڼې چې په ورځنــي دفتر کې درج کېږي باید وساتلې شي، څکه تاجر په ځو ورځو کې د خپلو ټولو معاملاتو ټولګه په ورځني دفتر کې قید کوي.

دافغانســتان د تجارت د اصولنامې ۷۰ ماده د ورځني دفتر د مندرجاتو په اړه داســې لیکي «د تجارت په پیل کې وروسته له دې چې د ۶۹ مادې په موجب سره د تاجر اصلي سرمایه تعیین کیږي او پــه ورځني دفتر کې قید شي، نو د راکړې ورکــړې ټول کلي او جزئي معاملاتؤ که هغه تر تجارتي معاملاتو پورې اړوند وي یا تر عادي معاملاتو پورې، په جلاجلا توګه د تاریخ په ترتیب سره معامله کیږی او دغه راز یې شخصي مصارف قید کیږي، په دغه صورت کې په ورځني دفتر کې د یوه تاجر ټول معاملات له هره اړخه چې وي درج کیږي او وروســته د همدغه دفتر له مخې تصنیف کیږي او هر صنف او ډله په خپل حساب سره معامله کیږی».

۲- د شــتمنۍ دفــتر: د هغو دفاترو لــه جملې څخه چې په اســاس یې تاجــر خپل معاملات تنظیمــوي یــو هم د دارایۍ دفــتر دی، تاجر مکلف دی چې د هر کال په پــای کې د خپلې ټولې شــتمنۍ موجودي، د دارایۍ په دفتر کې درج کړي او دغــه دفتر ته په مراجعې سره خپل بیلانس چې په حقیقت کې د همدغه دفتر نچوړ او خلاصه ګڼل کیږي په لاس راوړي او له مخې یې خپله ګټه او تاوان معلوم کړي.

د افغانســتان د تجارت د اصولنامې د ۶۹ مادې له حکم سره ســم د دارایۍ په دفتر کې لاندې چارې درج کیږي:

a. هغه نقود (پیســې) چې د منقولو او غیر منقولو اموالو له اټکلي قیمتونو سره یې د فعالیت د پیل په ورځ خپل تجارت ته ځانګړې کوي، د هغو اسهامو او اسنادو د نشر قیمتونه چې د هغو د جاري قیمت په اعتبار سره په دغه نیټه اخیستل کیږی یا پلورل کیږي او ټول هغه دیون (قرضونه) چې د حصول وړ وي، که هغه د اسنادو له مخې وي یا پرته له اسنادو څخه وي.

b. ټوله هغه دیون چې د بل چا په ذریعه او د هغوی له تعهداتو څخه لاس ته راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

c. د خالصې دارايۍ له تعيين وروسته (چې د ديونو له وضعه کولو وروسته د دارايۍ له اندازې څخه عبارت ده)، تاجر مجبور دی چې د هر حسابي کال په پای کې يو داسې بيلانس ترتيب او په دغه دفتر کې يې درج کړي چې د هغه تر تجارت پورې د مخصوصې دارايۍ او ديونو اندازه پکې څرګنده شوې وي، بيلانس بايد لږ تر لږه په کال کې يو وار ترتيب شي.

۳- **لوی دفتر (دفترکل):** د افغانستان د تجارت اصولنامې د لوی دفتر په برخه کې يوازې د هغه نوم ذکر کړی، خو د دغه دفتر د استفادې او ساتنې په اړه يې څه نه دي ويلی، په دې توګه ويلای شو چې عملاً دوه ډوله دفاتر چې مخکې يې يادونه وشوه وجود لري، ځکه هغه دفتر اجباري نشو بللای چې د استفادې څرنګوالی يې د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې نه وي بيان شوي، خو د دغه دفتر محتويات له ټولو هغو معاملاتو څخه عبارت دي چې لومړی په ورځني دفتر کې ثبت شوي وي او وروسته په دغه دفتر کې درج کيږي، له دې امله ويلای شو چې په دغه دفتر کې ټول هغه معاملات موندل کيدلی شي چې د تاجر له لوري په يوه کال کې ترسره شوي دي.

ب- اختياري تجارتي دفاتر:

په هغو تجارتي دفترونو سربيره چې د قانون له مخې سوداګر د هغه په لرلو مجبوريږي، تاجر او تجارتي شرکتونه کولی شي د خپلو معاملو د خاصو اړتياوو او غوښتنو پر اساس د خپلې خوښې سره سم د اختياري تجارتي دفترونو په تاسيس لاس پورې کړي، دغه دفترونه کيدای شي په مختلفو ډولونو او شکلونو رامنځته شي.

د اختياري تجارتي دفترونو د ايجاد او تاسيس په اړه د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۶ ماده داسې وايي: «هر سوداګر د خپلې تجارتي معاملې د احتياج او لزوم پر اساس کولای شي په يادو شويو دفترونو سربيره نور دفترونه هم ترتيب کړي، خو دغه دفترونه د مخکينيو دفترونو په برخه کې د ذکر شويو شرايطو تابع نه دي».

د اختياري تجارتي دفترونو له ډلې څخه يو هم لوی دفتر دی چې په دغه دفتر کې تجارتي معاملې د سهم او ورځې په ډول نه درج کيږي، بلکې د هر مشتري لپاره ځانګړې پاڼې په پام کې نيول کيږي. په دغو پاڼو کې له يوه مشتري سره ټولې ترسره کيدونکې معاملې درج کيږي. دغه راز په دغو دفترونو کې پاڼې په مجلد (د ټوک په بڼه) يا غير مجلد ډول يعنې د کار په ډول ساتلی کيږي او هر کله چې له مشتري سره نوې معامله ترسره کيږي، کارتن ته نوې پاڼې ور اضافه کيږي.

د اجباري او اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت قدرت:

اجباري تجارتي دفاتر هغه مهال د ثبوت د ښې وسيلې په توګه کارول کيږي چې په هغو کې سوليدنه، قلم وهنه او نور شکمن آثار تر سترګو نه شي. خو له دې سره سره بياهم محکمه کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي هغــه دفــتر چې اصولي نه وي د هغه په خاوند يعنې هغــه چا باندې چې په غلطه يې ترتيب کړی دی اســتعمال کړي او په دغه دفتر باندې تکيه وکړي، د افغانســتان د تجارت د اصولنامې ۸۰ ماده د تجارتي دفاترو د ثبوت دقدرت په اړه داسې ليکي:

۱- تجارتي دفاتر په غير تاجر باندې دليل نه شي کيدلی، مګر هغه اظهارات چې په يادو شــويو دفاترو کې ثبت شوي وي، د محکمې لپاره يو د طرفينو ته د قسم د متوجه کولو اساس کيدلی شي، هغه هم په هغو مواردو کې چې اثبات يې په شهادت سره جواز ولري.

۲- هغه تجارتي دفاتر چې په منظم ډول ترتيب شوي وي په تاجر باندې دليل کيدلی شي، هغه څوک چې په دغو دفاترو باندې تمســک کوي نشي کولای يوازې په هغه څه باندې اســتدلال وکړي چــې د هغــه ګټه ثابته وي او هغه څه چې د ده دعوې له نقص سره مخامخ کوي هغه رد کړي، د افغانستان د تجارت په اصولنامه کې د تجارتي دفترونو د ثبوت د قدرت موضوع په صريح او واضح ډول نــه ده ذکر کړې، خو د افغانســتان د مدني قانــون د ۹۹۸ مادې د حکم له مخې په دغه ځای کې دوه حالته تر سترګو کيږي.

لومــړی حالت: که چيرتــه د دعوی داوړه لوري ســوداګر وي او د منازعې وړ موضوعات هم تــر تجارتي فعاليتونو پورې اړوند وي، په دغه صورت کــې تجارتي دفاتر د تاجر په ګټه او دغه راز په هغه باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي، ځکه دواړه لوري د تجارتي دفاترو په درلودلو سره مکلف دي.

دويم حالت: هغه دعوی چې د يوه تاجر او بل غير تاجر تر منځ وي په دغه صورت کې دفتر په تاجر باندې د ثبوت د وســيلې په توګه اســتعماليدلی شي نه په غير تاجرباندي، ځکه که داسې شي نو تاجر په خپلو دفاترو باندې عام او تام تسلط لري او هرکله يې چې غوښتي وي کيدلی شي خپل دفاتر په خپله ګټه تغيير کړي په داســې حال کې چې مقابل لوري دا ډول لاس رســی نه لري، پــه هــر حال تجارتي دفاتــر د تجزيې وړ نه دي يعنې که يو غير تاجر فــرد په تاجر باندې د هغه تجارتي دفتر د ثبوت د وسيلې په توګه استعمال کړي، نو نشي ويلی چې يوه برخه يې چې ده اتکاءورباندې کړې ده او خپله ګټه پکېويني قبول او پاتې نور يې رد کړي.

د اختيــاري تجارتي دفاتــرو د قدرت د ثبوت په برخه کې بايد وويــل شي چې دا ډول دفاتر د ثبوت ســه وســيله ګڼل کيږي او يــوازې د يوې « حقوقی قرينې » په توګــه د ادعاء د صدق لپاره کارول کيدلی شي، البته دغه قرينه نســبي ده او تر هغه چې خلاف يې ثابت نه شي حقيقت ګڼل کيږي. د افغانستان د تجارت اصولنامې د اختياري تجارتي دفاترو د ثبوت د قدرت په برخه کې کوم مشــخص حکم نه لري، خو د دغي اصولنامې د ۷۹ مادې له مطالعې څخه داســې اســتنباط کيږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې اختیاري تجارتي دفاتر اصلاً د ثبوت صلاحیت او قدرت نه لري، ځکه یاده شوې ماده وایي: « د هغو شرایطو په دایره کې چې په ۸۰ او ۸۴ مادو کې تعیین شــوي دي، قانوني تجارتي دفاتر کېدلی شي چې د ســوداګرو ترمنځ د تجارتي معاملاتو له امله په رامنځ ته کېدونکو اختلافاتو کې د ثبوت د وسائلو په توګه و منل شي».

نو لیدل کېږي چې په یاده شوې ماده کې یوازې له قانوني تجارتي دفاترو څخه یادونه شوې ده او له اختیاري تجارتي دفاترو څخه هیڅ یادونه نه ده شوې، بناءً د تجارت د اصولنامې له نظره که څه هم له اختیاري تجارتي دفاترو څخه یادونه نه ده شــوې خو دغه دفاتر د اهل خبره اشــخاصو لخوا یوازې د هغه دعوې په برخه کې مطالعه کېږي چې په اســاس یې دغه دعوه رامنځ ته شــوې ده او مقابــل لــوري ته په لاس نه ورکول کېږي، ځکه مقابل لوری چې د تاجر رقیب او ســیال دی کېدلی شي د هغه د دفاترو له مخې د هغه د تجارت ټول اسرار کشف کړي او د هغه تجارتي چارو ته صدمه ورسوي.

د همدغه دلیل له امله تجارتي دفاتر په ډېرو اســتثنائي حالاتو کې مثلاً په هغو حالاتو کې چې تاجر له دیوالیتوب سره مخ دی او یا یې د تجارت له شــغل څخه ځان ګوښــه کړی وی او د تجارتي راز پټول اهمیت ورته و نه لري مقابل لوري (د تاجر سیال) ته په لاس ورکول کېږي.

تجارتي سیالۍ

د سوداګرو او سوداګریزو شرکتونو تر منځ د سیالیو د رامنځ ته کولو، او د دې لپاره چې تجارتي مؤسســات و توانېږي په اقتصادی تبادلاتو کې خپله تنظیموونکې ونډه اداء کړي نو ضرور ده چې لاندې غوښتنو ته ځواب ووایي:

- رقابت او سیالي باید سالمه وي
- رقابت باید آزاد وي، په دې معنی چې د سوداګرو لخوا باید د سالم رقابت د اصولو د رعایت په برخه کې موانع ایجاد نه شي، ســالم تجارتي رقابتونه د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې هم بیان شــوي دي، د نړۍ د زیاتره هیوادونو په قوانینو کې، د سالم رقابت تعریف نه تر سترګو کېږي خو د یو شمیر هیوادونو په قوانینو کې سالم رقابت تعریف شوی دی چې په لاندې توګه یې ذکر کوو.

غیر ســالم رقابت هغه دی چې له تجارتي عرف سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د نا ســالمو طرزالعملونو زیږنده وی، دغه نا سالم طرزالعملونه په څلورو برخو ویشل شوي دي چې عبارت دي له:

۱- د بدګومانۍ یا سوء تفاهم په هدف د تاجر په خلاف تبلیغات

۲- د رقیبانو او سیالانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقلید

۴- د مشتریانو یا مستهلکینو په نزد تردید رامنځ ته کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف تبليغات

د هغو نا سمو معلوماتو خپرول چې د رقيبانو او سيالانو د زيانمنيدو باعث و گرځي، د نا سالم رقابــت اســاس جوړوي، حتى که انتقادات په واقعيت هــم ولاړ وى تاجر حق نه لري چې د نورو پــه وړاندې خلاف تبليغات وکړي او بايد مســؤلو مقاماتو ته يې په اړه اطلاع ورکړل شي. د خلاف تبليغاتو ممانعت د مقايسه وي(پرتله ايز) اشتهار مشروعيت مطرح کوي، ځکه مقايسه وي اشتهار د خلاف تبليغاتو له وسائلو څخه گرځيدلى شي، د دې لپاره چې مقايسه وي اشتهار په سالم ډول او له فريب څخه خالي وي، لازمه ده چې د هماغه شي، يا هغو خدماتو په برخه کې ترسره شي چې د همدغو اړتياوو پوره کوونکي وي، کومه مقايسه چې رامنځ ته کيږي په واقعيت ولاړه وي او هغه څرگندونې چې کيږي د ارزونې وړ وي.

صداقت، حقيقت او واقعيت د قانوني مقايسوي اشتهار له عمده شرايطو څخه شميرل کيږي.

د رقيبانو د داخلي نظم گډوډول

د يــوه شرکــت يا يــوې تجارتي مؤسســې د داخلي نظم د گډوډولو يوه ښــه بيلگــه د هغو د کارکوونکو استخدام دى، په دې معنى چې تاجر هغه شخص چې د هغه د سيال او رقيب له شرکت سره د قرارداد په اســاس په کار لگيا دى جلبوي، او په دې ترتيب سره هوډ لري چې د خپل ســيال شرکت يو مهم عنصر له هغه څخه جلا او دغه شرکت زيانمن کړي.

دغه راز تاجر چې دغه عمل ترسره کوي هدف يې دا دى چې په دې توگه د خپل رقيب تاجر په لاس کې شته معلومات تر لاسه کړي، د هغه مشتريان ځان ته راجلب کړي او يا د هغه له مسلکي تجاربو څخه استفاده وکړي.

دغــه راز د وســائلو هــر ډول تصاحب چې د هغه په ســيالو شرکتونو کې د فعاليتونو د ښــه پرمختگ لپاره کارول کيږي، د نا سالم رقابت يو عمل گڼل کيږی، د بيلگې په توگه صنعتى جاسوسي يا د سيالو شرکتونو د مشتريانو ليست ته لاس غځونه او يا هم د سيالو شرکتونو د نظم گډوډول.

تقليد

تقليد هم د نا ســالم رقابت له وسائلو څخه شــميرل کيږي، اوپه ډيرو زياتو او مختلفو اعمالو کې شامليږي، د مثال په توگه د رقيب له اشتهاري اسنادو څخه تقليد کول،يا د عطرو له هغه بوتل څخه استفاده چې د نوموړي د رقيب د عطرو له بوتلونو سره ورته والى لري، ځکه مشتري د دغو عطــرو د رانيولــو پرمهال نشي کولى څو باوري شي چې دا هماغــه عطر دى چې مخکې يې کارول او کنه دا هغه عطر دى چې د تقليد او ناسالم رقابت په هدف توليد او بازار ته عرضه شوى دى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مشتريانو يا كاروونكو په وړاندې ترديد پيدا كول

دا ټولو هغو اعمالو ته وايي چې د مشترى په روحيه كې اختلال رامنځ ته كوي، او په دې توګه يې ځان ته جلبوي، بايد ووايو چې د ناسالم رقابت پر هغو اعمالو سربيره چې يادونه يې وشوه، د دغه تعريف په اساس چې، د رقابت خلاف فعاليتونه له هغو فعاليتونو څخه عبارت دي چې د هغو په اساس تاجر نه غواړي آزاد رقابت ته ځاى پريږدي، كيدلى شي ډېرو نورو اعمالو ته هم شامل شي.

د دا ډول اعمالو له ممنوع ګرځولو څخه د حقوقي قواعدو موخه دا ده څو د هغو كسانو كړنلارې چې د آزاد رقابت په لاره كې مانع ايجادوي مجازات كړي، څكه د دغو فعاليتونو هدف د آزاد رقابت مختل كول او هغو ته صدمه رسول دي.

د آزاد رقابت خلاف فعاليتونه په دوو برخو ويشل شوي دي:

- پر بازار باندې د حاكميت له موقف څخه ناوړه استفاده
- د ناوړه سيالۍ او رقابت لپاره د سوداګرو ترمنځ تفاهم

په لومړي حالت كې: يو يا څو تجارتي شركتونه په ګډه د يوه داسې شركت په توګه فعاليت كوي چې په بازار باندې حاكميت لري او داسې عمل كوي چې له مخې يې و كولاى شي د آزاد رقابت په خلاف كړنو سره خپل دغه حاكميت دوامدار وساتي او يا هغه تقويه كړي.

دويم حالت: څو تجارتخونې يا شركتونه موافقه كوي، څو رقابت په خپل منځ كې محدود كړي او يا يې په كلي توګه له منځه يوسي. په دغه حالت كې د رقابت خلاف فعاليتونه كيدلى شي تر يوه تجارتي شركت يا څو خاصو هغو پورې منحصر وي.

په تجارتخونې يا شركت پورې اړوند، د رقابت خلاف فعاليتونه

كله چې يوه تجارتخانه پر بازار باندې قدرت ولري، د دې زمينه مساعده كيږي چې دغه تجارتخانه په بازار كې آزادانه كار وكړي چې پر بازار باندې دغه استقلال د تجارتخانې يا شركت د واكمنۍ څرګندوى دى، دغه موقف د يوه استعماري قدرت په توګه راڅرګنديږي او د تجارتخانې لپاره د ازاد رقابت په لاره كې د خنډ پيدا كولو زمينه برابره وي، دغه راز تجارتخانه د خپلو سيالانو په مقابل كې له خپلو پراخو امكاناتو څخه استفاده كوي چې له دغو امكاناتو څخه د مشتريانو او كاروونكو په مقابل كې هم كار اخلي.

د نړۍ په زياتره هيوادونو كې حقوقي قواعدو دا ډول كړه وړه منع كړي دي، څكه د دغو قواعدو هدف د لويو سوداګرو په مقابل كې له كوچنيو تجارتونو څخه دفاع ده، نو د دغه هدف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تأمیــن لپــاره یو له حقوقي قواعدو څخه په دې باندې بناء دي چې پر بازار باندې له واکمنۍ او حاکمیــت څخــه مخنیوی وکړي او لوی شرکتونه و نه توانیږی چې پر تجارتي بازارونو باندې عام او تام حاکمیت ترلاسه کړي.

پر بازار باندې د حاکمیت د ارزونې معیارونه

پر بازار باندې حاکمیت اصولاً نا مشروع دی. او له دغه حاکمیت څخه ناوړه اســتفاده هم نا مشروع عمل دی، دغه ناوړه اســتفاده د هغو کسانو لخوا کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لری، په بازار باندې د حاکمیت د تشــخیص لپاره په لومړي قدم کې لازمه ده څو یو مورد نظر او د پام وړ بازار تشــخیص شي، په دوهمه مرحله کې باید هغه ســلنه او فیصدي اټکل شي چې یو تجارتي شرکــت یــې په دغه بازار کې لري، خو په دغه بازار کې دغه موجوده فیصدي د ناوړه اســتفادې د اتهام لپاره کافي نه ده، بلکې لازمه ده چې د نورو عناصرو په واسطه تقویه شوې وي او بیا په دې توګه په بازار باندې د حاکمیت له ناوړه استفادې څخه خبره وکړو.

کلــه چــې تجارتي شرکت د بازار یوه محدوده برخه په لاس کې لري، د مثال په توګه له شــپږو څخه تر لسو فیصدو پورې په یوه بازار باندې د شرکت له حاکمیت څخه نه شو ګڼلای، خو د دې پــه خــلاف کې د یوه بازار یوه مهمــه او لویه برخه، د مثال په توګه که ۵۰ په ســلکو کې برخه د یوه شرکت په لاس کې وي نو دلته په بازار باندې د حاکمیت موضوع مطرح او څېړل کیدلی شي.

پر بازار باندې د حاکمیت مکمل معیارونه

پر بازار باندې د حاکمیت له مکملو معیارونو څخه یوهم بازار ته د ورننوتلو له موانعو څخه عبــارت دی، د مثال په توګه په بازار کې د د کوکاکولا ښــه شــهرت همدغه بــازار ته د نورو د ور داخلیدو یو مانع دی، له بل لوري د یوه مشهور مارک او نښانې درلودل هم بازار ته د ور داخلیدو یــو مانع جوړوي، دغه راز تخنیکي او تکنالوژیکي مخکې والی او ســبقت هم بازار ته د داخلیدو له موانعو څخه دي.

د تجارتخونې (شرکت) طرزالعمل

دغه طرزالعمل یوازې د هغو تجارتخانو (شرکتونو) په برخه کې کارول کیږي چې پر بازار باندې حاکمیت لري، د مثال په توګه یو شرکت پرته له دې چې بل تجار یا تجارتي شرکت ورسره په رقابت کې وي د خښــتو بیه لوړه ســاتي. دغه راز په ډېر ټیټ نرخ سره د یوه جنس عرضه کول یوازې د هغــه شرکت لخوا ترسره کیدلی شي چې پــه بازار باندې حاکمیت ولري او په دې توګه د رقیبانو د امکاناتو د سلبولو باعث ګرځي. ځکه هغوی له دا ډول امکاناتو څخه نه دي برخمن او نشي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدغه اجناس په دومره ټیټ قیمت سره بازار ته وړاندې کړي.

د سوداګرو او د توکو برابروونکو تر منځ په اړیکو کې د خپلواکۍ نه موجودیت

د خپلواکۍ نه موجودیت کیدلی شي دوه اړخیز وي، په دې معنی چې تاجر د توکو برابروونکي د مقرراتو تابع وي او یا بالعکس برابروونکی د تاجر د مقرراتو. د اقتصادي خپلواکۍ نه موجودیت هغــه مهال د آزاد رقابت په مخکې خنډ ګرځي چې له یوه لوري تاجر یا برابروونکی و نه توانیږي له بالمثله (ورته)لارې څخه استفاده وکړي او له بل لوري د تاجر یا توکو د برابروونکي طرزالعمل د آزاد رقابت په لاره کې مانع رامنځ ته کړي، بناءً حقوقي قواعد د یوه شرکت یا یوې ډلې ســوداګرو له لوري د هغو کسانو په برخه کې سوء استفاده ممنوع ګرځوي چې د دوی تر اقتصادي حاکمیت لاندې وي.

د څو شرکتونو لخوا ډله ایز اقدام

دا هغــه عمــل دی چې څو تجارتي شرکتونه د یوې موضوع پــه اړه موافقه کړې وي او په دې توګه په بازار کې د آزاد رقابت مانع ګرځي، په دغه حالت کې کولای شو پر بازار باندې له ډله ایز حاکمیت څخه خبره وشي، په دغه صورت کې د دوو یا زیاتو اقتصادي شرکتونو د ملګرۍ په نتیجه کــې پــه بازار باندې حاکمیت رامنځ ته کیږي چې له حقوقي پلوه له یوه او بل څخه جلا دی، خو په ګډه کار کوي او یا را څرګند شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډیز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې د ۸ مادې له مخې تاجر داسې تعریف شوی دی:

– ټول اشخاص که هغه افراد وي او یا تجارتي شرکتونه خو چې تجارتي اهلیت ولري او په خپل نم سره په یوه یا څو تجارتي معاملاتو ځان مشغول کړي او دغه کار خپل دوامداره شغل وګرځوي.

– تجــارتي اهلیــت: هر فرد چې د اتلس کلنۍ ســن یــې تکمیل کــړی وي او د خپلو حقوقي تصرفاتو لپاره یې د شــخصیت او تجارت د ډول له امله کوم قانوني موانع نه وي موجودې، کولای شي تجارت وکړي.

– تاجر د لاندې حقوقو درلودونکی دی.

۱- د تجارتي شرکت د تأسیس حق ۲- د کرایې د تمدید حق ۳- د تجارتي عنوان د درلودلو حق

۴- د اختراع حق ۵- د تجارتي نښې او موډل حق ۶- په ګروۍ کې د تجارتي شرکت د ایښودلو حق.

– تاجر لاندې وجائب لري:

۱- د تجارتي جواز اخیســتل ۲- د تجارتي ثبت په دایره کې ثبتول ۳- د اجباري تجارتي دفاترو درلودل (ورځنی دفتر، د دارایۍ دفتر او لوی دفتر).

– تجارتي رقابت: تجارتي رقابت باید ســالم او آزاد وي، د زیاتره هیوادونه په قوانینو کې د سالم آزاد رقابت تعریف نه تر ســترګو کیږي، خو د یو شــمیر هیوادونو قوانین د نا ســالم رقابت په اړه داسې نظر لري:

– ناســالم رقابت له هغه رقابت څخه عبارت دی چې له تجارتي عرف او عاداتو سره مطابق نه وي او په عمومي توګه د ناســالم طرزالعمل زیږنده وي، دغه نا ســالم طرزالعمل په لاندې څلورو برخو وییشل شوی دی:

۱- د بدګومانۍ یا سوء تفاهم د پیدا کولو په هدف د تاجر خلاف تبلیغات

۲- د رقیبانو د تجارتي شرکتونو د داخلي نظم ګډوډول

۳- تقلید

۴- له مشتریانو او کاروونکو سره تردید او شک پیدا کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱- تاجر څوک دی او يو فرد څه وخت د تاجر صفت خپلوي؟

۲- تاجر د کومو حقوقو درلودونکی دی؟

۳- د تاجر وجائب څه دي؟

۴- تاجر ته د اجباري او اختياري دفاترو د درلودلو اړتيا څه ده؟

۵- د اجباري او اختياري دفاترو د ثبوت قدرت توضيح کړئ؟

۶- تجارتي رقابت څه دی؟

۷- سالم او نا سالم رقابت څه ډول له يوه او بل سره جلا کولای شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

تجارتي قراردادونه

ټولیزه موخه:

د تجارتي قراردادونو پیژندل، د قراردادونو عمومي شرایط او د هغو ډولونه.

د

زده کړې موخې: د دغه څپرکي په پای کې به محصلین وکړای شي چې:

- د قراردادونو عمومي شرایط و پیژني.
- د تجارتي قراردادونو او نورو هغو تر منځ تفکیک وکړای شي.
- ملي او نړیوال قراردادونه و پیژني.
- د حمل و نقل، بیه او سرقفلي په قراردادونو پوه شي.

د تجارت په ساحه کې یوازې هغه قراردادونه مطرح کیږي او د تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې مطالعه کیږي چې د قراردادونو د عمومي شرایطو په حفظ سره په مدني حقوقو کې ترې یادونه شوې وي.

تعریف: د افغانستان مدني قانون تر عقودو او قراردادونو پورې اړوند کلي اصول تعریف کړي او د تجارت په اصولنامه کې د قراردادونو تعریف شتون لري. د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد د تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یاد شوي قانون ۶۰۹ ماده دغه راز په دې برخه کې وايي چې:

که د یوه عقد لپاره قانوناً د یوه مخصوص شــکل رعایت په لیکلي ډول لازم وي او عقد يې تر ځینې مراسمو لکه مقاولې پورې موقوف کړی وي، نو تر هغه چې دغه شکل مراعات نه شي او یا ټاکل شوي مراسم اجراء نه شي عقد نه شي منعقد کیدلی.

په هغه صورت کې چې دواړو لوریو د قرارداد په تنظیم سره موافقه کړې وي، داسې بلل کیږي چې ګواکي د عقد تړون يې د قرارداد تر تمدید پورې تړلی دی، خو د یادې شوې مادې وروستي بند زیاته کړې ده چې «که قرارداد تنظیم شوی هم نه وي، خو ثابته شي چې دواړو لوریو عقد منعقد ګڼلی دی، د قرارداد نه تنظیم او ســمون د عقد د عدم انعقاد ســبب نه ګڼل کیږي، مثلاً مشتري یا (اخیستونکي) ته ټول مال یا د هغه یوه برخه تسلیم شوی او بایع (خرڅوونکي) د خرڅ شوي مال ټول قیمت یا یوه برخه ترلاســه کړې ده، په دغه صورت کې که څه هم چې قرارداد نه دی تنظیم شوی، مګر عقد منعقد شوی بلل کیږي.

د افغانســتان د تجارت په اصولنامه کې د ټولو تجارتي قراردادونو په برخه کې داســې احکام شتون لري چې په اساس يې د بیمې قرارداد، کاري حق العمل، د حمل او نقل قرارداد، دلالي، د بیه لرونکو بورسیو او پاڼو کاروبار، تجارتي رهن، تجارتي ضمان، بانکداري او دغه راز د سرقفلي قرارداد، خاص قراردادونه بلل کیږي.

که د نورو هیوادونو د تجارت حقوق مطالعه کړو نو لیدل کیږي چې د یو شمیر قراردادونه په اړه يې د ځانګړو قراردادونو په توګه بحث کړی دی، د مثال په توګه د فرانسې په مدني کود کې د تجارتي قراردادونو په ســاحه کې په ځانګړي ډول له تجارتي تبادلې څخه د تجارتي قرارداد په توګه یادونه شوې ده، د فرانسې د مدني کود ۱۷۰۲ ماده د تجارتي تبادلې په اړه وايي: تجارتي تبادله هغه قرارداد دی چې په اساس يې یو جنس د بل جنس په مقابل کې تبادله کیږي.

د فرانسې مدني کود تبادله د یوه تفاهمي قرارداد په توګه پیژندلې ده، له هغو ټولو خصوصیاتو سره سره چې تجارتي تبادله يې لري بیا هم د قراردادونو تر عمومي شرایطو لاندې راځي، خو دغه ټکــی باید له پامه و نه غورځول شي چې هیڅ کله نشــو کــولای قراردادونه په کلي ډول د تدوین شــویو او تجارتي قراردادونو تر نامه لاندې یو له بل سره تفکیک کړو. د هر قرارداد تجارتي یا مدني خصوصیت تر دې پورې تړلی دی چې د ســوداګرو اشــخاصو ترمنځ منعقد شــوی دی او که د غیر تاجــرو اشــخاصو تر منځ خــو حالاتو ته په پام سره کیدلی شي مدني یــا تجارتي وګڼل شي، په هغه حالــت کې چــې قرارداد تجارتي وي نــو د اموالو او د تجارت د حقوقو ټــول هغه مقررات چې د محاکمــو د صلاحیــت، د څیړنې د څرنګوالي، د اثباتو د دلائلو، تضامنــي ضمانت او نورو لپاره يې وړاندوینه شوې ده، د تطبیق وړ دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړیوال تجارتي قراردادونه

پــه نړیوال تجارت کې ســازمانونه او بنســټونه زیاتــره وخت، لکه د لنــدن د غلاتو د تجارتي اتحادیــې(London Contrade Association) د قراردادونــو په څیــر د معاملاتو او غلاتو د پیر او پلور لپاره نمونه قراردادونه (Contracts Types) تهیه کوي. د ملګرو ملتونو ســازمان، د تجارت نړیواله مؤسسه او د اروپایي اتحادیې غړي دغه راز هڅه کوي چې متحدالشکل قراردادونه تهیه کړي.

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داســې اصطلاحات کارول کیږي چې کیدای شي وروســته یې تفســیر او تعبیــر د اختــلاف وړ وګرځي لکه د F.O.B خرڅــلاو، د C.E.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړیوال اتاق چې په ۱۹۱۹ م کال کې تأسیس شوی دی، د حقوقو د علــماؤو، ســوداګرو، بانکونو او پــه دې برخه کې له نورو دخیلــو او متخصصینو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعریف لپاره یو کمیسیون تشکیل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې یې پــه دې برخــه کې د انکوټیرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړیوال تجارت کې یې د عرف ځای خپل کړی او په هغو مواردو کې چې د پلورونکي او پیرودونکي تر منځ اختلاف رامنځ تــه کیږي دغه کتاب ته مراجعه کوي. په دغه ســاحه کې درې ډول خرڅــلاو ترسره کیږي چې له F.O.B او C.E.F او C and F څخه عبارت دی.

FOB خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Free on Board) څخه اخیستل شوی چې معنی یې په بیړۍ باندې یــا د بیــړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قیمت او بیه د ټولو هغو توکیو او اړونده مخارجو قیمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بیا تر بیړۍ پورې ورباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شــوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بیړیو تر بندر پورې یوسي او په بیړۍ کې یې ځای پرځای کړي، له دې سره سم د بیړۍ بندر د توکیــو د حمــل مبدأ ګڼل کیږی او له هغه نیټې چې توکي بیړۍ ته ور باریږي تر اخیســتونکي (مشــتري) پورې تعلق پیدا کوي او د سمندري حمل، بیمې، له ګمرک څخه د تخلیې او ترخیص او دغــه راز تر خپله ځایه د رســولو ټول مصارف یې پــه هغه باندې دي، نو له همدې امله ټول هغه خسارات چې د بارېدو له نیټې څخه توکیو ته متوجه کیږي د اخیستونکي (مشتري) په غاړه دي.

C&F خرڅلاو

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Cost and Freight) څخه اخیستل شوی دی، یعنې بیه او د حمل کرایه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې یې پلورونکی د توکیو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قیمت تر مقصود بندر پورې د توکیو ټولو اړونده لګښتونو او انتقال ته شامل وي، له همدې امله زیاتره وخت له C&F څخه وروسته د بندر نوم ذکر کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ډول قراردادونه له ۱۹مې پیړۍ څخه را وروســته رواج شوي دي. د C&F په خرڅلاو کې اخیستونکی د توکیو او اجناسو له باریدو وروسته مالک ګڼل کیږي، بناءً ویلای شو کوم توکي چې تر اوسه ځای ته نه دي رسیدلي او په سمندر کې دي و پلورل شي او پلورونکي خپلې پیسې ترلاسه کړي نو هغه مشــکل چې په دې برخه کې رامنځ ته کیدلی شي دادی چې اخیســتونکي (مشترى) توکي له رانیولو وړاندې نه دي کتلي نو که چیرې د توکیو په تعیین شــوي مقدار کې کمبود راځي د پلورونکی او اخیســتونکي تر منځ د شــخړې د را پیدا کیدو ســبب کیږي، د دا ډول اختلافاتو د لــه منځه وړلــو لپاره د ۱۹مې پیړۍ په اواخرو کې په دا ډول قراردادونو کې یو لړ ځانګړي شرایط اضافه شــول چې د هغو له ماهیت سره یې تناقض درلود، مګر نن د (C&F) په خرڅلاو کې دوې موضوعاګانې باید په پام کې و نیولې شي، یوه داچې د توکیو د تحویلۍ له ورځې د توکیو مالکیت اخیســتونکي (مشــتري) ته انتقال شوی او ټول هغه خطرات چې توکیو او اجناسو ته متوجه کیږي د اخیســتونکي په غاړه دي، دوهم دا چې پلورونکی (بایع) د توکیو او اجناســو د حمل او انتقال مسؤل دی او دغه مسؤلیت یې د قرارداد په اساس دی.

CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توری دی، یعنی بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

د (CIF) خرڅلاو د C&F خرڅلاو د مقرراتو تابع دی، په دومره توپیر سره چې په دغه خرڅلاو کې تعیین شوې بیه، د توکیو په قیمت او د هغو د انتقال په کرایه سربیره د هغو د سمندري حمل او نقل بیمې ته هم شــامله ده، خو باید په پام کې ولرو چې د پلورونکي له لوري د توکیو بیمه کول هغه د بارولو په وخت کې د واردیدونکو خساراتو مسؤل نه ګرځوي، بلکې د بارولو له نیټې وروســته ټول هغه خطرات چې توکیو ته متوجه کیږي د اخیســتونکي په غاړه دي، له همدې امله کومه بیمه نامه چې تنظمیږي د انتقال وړ ده او د اخیستونکي په وجه کې ظهر نویسي کیږي، او یا هم اصولاً د حامل په وجه کې صادریږي.

پــه دې ترتیــب سره اخیســتونکی حق لري چې لــه بیمه کوونکــي څخه مســتقیماً د واردو شــویو خســاراتو په اندازه پیسې ترلاســه کړي او که بیمه کوونکی وارد شوي خسارات ور نه کړي اخیستونکی، پلورونکي ته د مراجعې حق نه لري.

د داخلي تجارت قراردادونه

د افغانستان تجارت اصولنامې ته په کتنې سره، د هغو قراردادونو له جملې څخه چې د تجارت د حقوقو په ساحه کې ترسره کیږي یو هم د حمل او نقل قرارداد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حمل و نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي»، د فرانسې د تجارت په حقوقو کې، د ځمکې یا اوبو له لارې د شـیانو د حمل په اړه له ۱۷۸۲ مادې څخه تر ۱۷۸۶ مادې پورې په مدني قانون کې یادونه شوې ده او د تجارت په اصولنامه کې یې له ۸۲۴ څخه تر ۸۵۵ مادې پورې وړاندوینه شوې ده.

د هوایـی حمل او نقل لپاره جلا مقررات تدوین شـوي دي او پـه څنګ کې ورسره په لاندې شرحه نړیوال کنوانسیونونه هم د مختلفو دولتونو تر منځ لاسلیک شوي دي:

۱- د اورګاډي د پټلۍ له لارې د حمل او نقل په برخه کې د سویس (Brene) نړیوال کنوانسیون.

۲- د ۱۸۹۳کال د C.I.M توکیو د حمل او نقل کنوانسـیون، د دغه کنوانسیون وروستی سمون په۱۹۵۵کال کې وو.

۳- د وارسـا د ۱۹۱۹ د هوایی حمل او نقل کنوانسـیون، دغه کنوانسـیون په ۱۹۵۵کال کې په لاهه کې اصلاح شو.

۴- د توکیو د ځمکني لېږد رالېږد کنوانسیون، ۱۹۵۴کال ژنیو C.M.R

۵- د سمندري لېږد رالېږد کنوانسیون، هامبورګ ۱۹۷۸کال

د فرانسـې د تجـارت په حقوقـو کې هم د حمل او نقـل قرارداد نه دی تعریف شـوی، خو فرانسوي حقوقپوهان د شیانو د حمل او نقل قرارداد داسې تعریفوي چې: د حمل او نقل قرارداد هغـه قـرارداد دی چې د هغو په وسـیله یې د حمل او نقل متصدي متعهـدې بلل کیږي چې له لېږونکي څخه د اجرت په ترلاسه کولو سره معین توکي او سامان آلات ځای پرځای کړي.

په دغه تعریف کې څو ټکي د پام وړ دي:

– قرارداد د هغه چا په واسطه منعقد کیږي چې د حمل او نقل په کاروبار لګیا وي.

– د قرارداد اصلي موضوع د اجرت په بدل کی د معینو توکیو او وسائلو حمل دی.

– د حمل او نقل متصدي د توکیو د حمل په چارو کې د پوره واک او اختیار درلودونکی دی.

له پورتني تعریف څخه دا نتیجه اخیسـتل کیدای شي چې، د حمل او نقل قرارداد د اجارې د خدماتو او اجارې د شیانو له قراردادونو سره توپیر لري، ځکه د حمل او نقل په قرارداد کې اړونده متصدي د شیانو په حمل یا خدماتو په وړاندې کولو کې د عمل پوره واک لري او خپل تعدات په مستقل ډول ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر قفلي قرارداد

د هغــو موضوعاتو له ډلې څخه چې له نهمې هجرې پيړۍ راهيســې يې د څېړونکو ذهنونه ځان ته جلب کړي دي د سرقفلۍ موضوع ده، مصريانو او د سوريې خلکو سرقفلۍ ته خلوالرجل ويــل، د مغــرب عربانو مفتاح (زينه) يا جلســه ورته ويل، په عراق کې قفليــه ورته ويل کيږي، د ســوريې ځينې خلک فروغينة ورته وايي، او پــه ځينې فقهي کتابونو کې له سرقفلۍ څخه په نقل القدم يا خلواليد سره تعبير شوی دی.

هغو څېړونکو چې د سرقفلۍ په اړه يې مطالعې کړې او مقالې يې ليکلې دي، نه دي توانېدلي چې د دغې مسألې د واقعيت کامل تصوير وړاندې کړي، نو بې له شکه چې په دغه موضوع باندې د بحث لپاره لاهم ځای شته چې له يوې نوې زاويې بايد وڅېړل شي، تر څو په دې برخه کې فقهي او حقوقي ليکنې او نظريات ترلاسه شي.

د اکتســاب حق چې په عرف کې سرقفلي ورته وايي کوم معين تعريف نه لري، خو ويلای شــو چې د اکتســاب حق د منقولو او غير منقولو عواملو له مجموعې څخه عبارت دی، منقول عوامل لکه، اثاثيه، اوليه مواد، ابزار، آلات، تجارتی توکي، نغدې پيســې او غير منقول عوامل لکه د اختراع حق په تر تجارتي نښــو او علامو پورې اړوند حقوق، د تجارتي محل د اجارې حق او ادبي يا هنري مالکيت او نورو... حقوق.

سرقفلي د اکتساب د حق د اجزاءو يو جزء ګڼل کيدای شي، دغه حق کيدای شي چې مالک يې په يوه محل يا موقعيت کې د کاروبار له امله د مشــتريانو د راجلبولو په علت خپل کړي. سرقفلي د موضوعــي تجارتي اعمالو له جملې څخــه يو عمل دی چې کله د يو لړ ظاهري ضوابطو په وجه شــکلي تجارتي عمل هم ورته ويل کيږي، د سرقفلۍ حق چې تاجر يا کســبګر يې د تجارتي محل يا يوې حرفې او کسب له مخې خپلوي، د دې کار حقوقي اثر له دې امله دی چې ولې نه شي کولای مستاجر (اجاره اخيستونکي) دې ته اړ باسي چې دغه محل او ځای ترک کړي.

په دې اســاس ويلای شــو چې د ځای په اجاره کې د مستاجر د تقدم حق، د مالک د مالکيت حق محدودوي.

سرقفلي د سرمايې او شــتمنۍ له مهمو عناصرو څخه يــوه ده، دغه سرمايه له هغو حقوقو او امتيازاتو څخه عبارت ده چې د يوه تجارتي فعاليت لپاره رامنځ ته کيږي، دغه سرمايه او شتمني د فرانسې په حقوقو کې په (Fond Conncerce de) سره يادېږي او دا په يوه تاجر يا کسبګر پورې د ټولو هغو حقوقو، اموالو او اثاثيې مجموعه ده چې تاجر يا کسبګر يې د خپلو اړونده فعاليتونو لپاره برابروي.

تجــارتي شــتمني کيدای شي چې پر سرقفلۍ يا په اجاره کــې د تقدم پر حق سربېره، په لاندې مادي او غير مادي عناصرو کې شامله شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقعیت، مشـتریان، نوم او تجارتي عنوان، تجارتي او صنعتي نښې او علایم، نقوش، رسمونه او موډلونه، د کارخانې نښه یا علایم، صنعتي جوایز، لومړني تجارتي مواد، تجارتي اثاثیه، تجارتي توکو او نور.

د سرقفلۍ او کسب د حق تر منځ د تفاوت په اړه ویل کیدای شي چې سرقفلي په ملک پورې اړه لري یعنې تر موقعیت، مرغوبیت مشتری والی، او د ساختمان تر ظاهر پورې مربوط حق دی.

ملـک کیـدای شي له اجارې مخکې د محل د چمتو کیدو او ښـه موقعیت او شـهرت له امله د هغـه تاجر یا مسـتاجر ته زیات اهمیت ورکړي او د هغـه مرغوبیت او د جذب توان ته لا ډېر زیاتوالی ورکړي، چې دغه مسأله د سرقفلۍ د کچې په زیاتوالي کې هم مؤثره پریوتلای شي.

په دې اسـاس ښـایي د ملکي سرقفلي کچه یـوازې د موقعیت د تغییر له املـه چې له اجارې وروسـته پیداکېږي، ډېروالی ومومي البته د بیو تغییر او د پیسـو ارزښـت هم په دې چاره کې بې اغېزې نه دی. په دې ترتیب باید وویل شي چې د ملکي سرقفلي د کچې په ټاکلو کې چې د لومړي ځل لپاره په اجاره ورکول کېږي، د کسـب یا سـوداګرۍ حق مداخله نه لري او دا حق وروسـته د مستاجر لپاره رامنځ ته کېږي.

که چېرې څښـتن یا مالك خپل سـوداګریز ملك په اجاره ورکړي، کولی شي د سرقفلي تر عنوان لاندې له مسـتجار څخه مبلغ ترلاسه کړي. لکه څنګه چې مالي سرقفلي نه وي اخیستې او مستجار د ملك د سرقفلۍ په ترلاسه کولو سره ملك بل چاته ورکړي، نو د مستجار د اجارې د مودې تر پای ته رسېدو وروسته له مالك څخه د سرقفلۍ د غوښتلو حق نه لري.

د سرقفلي تعریفونه

لومړی تعریف: سرقفلي د متعارف شرط پر بنسټ د کرایې د عقد یو ډول دی.

دویـم تعریف: سرقفلي د کرایې په وړاندې پـه دوکان کې د اقامت او جلوس د دایمي حق له اخیستلو عبارت ده، چې اصلي مالک ئې دبیرته ایستلو حق نه لري.

دریېم تعریف: سرقفلي له هغه منفعت څخه عبارت ده، چې شخص یې اصلي مالك ته د یوې اندازه پیسو د ورکړې په مقابل کې مستحق ګرځي، خو ملکیت له اصلي خاوند سره وي.

څلورم تعریف: سرقفلي یوازې د ګټې اخیسـتنې په موخه په یوه مکان کې د پېښـې ابښودلو او ترلاسـه کولـو څخه عبارت ده، چې د هغه مکان واقـف یا ناظر ته د مبلغ ورکړه ده چې صرف تعمیر او بیارغونه موقوفه کړي. په دکانونو کې مسـتعاره سرقفلي پر دې بنسـټ ده چې واقف یا متولي یا ملك د دوکان لپاره ټاکلی مبلغ ټاکي، د دوکان له سـاکن څخه هغه مبلغ واخلي او هغه د اسکان شرعي اجازه ورکړي.

پـه دې صورت کـې ددوکان خاوند حق نه لري هغـه کرایه دار له دوکان څخه وباسـی چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرقفلی ورته ثابته ده.اوتر هغه وخته پوری حق نلری دوکان بل کس ته په کرایه ورکړي ترڅو چې په لومړي سرکې اخستل مبلغ مسترد نکړي.

په کرایه ورکول د شـیانو پر منفعت باندې تړون ته وايي. ټول فقیهان د اجارې کلمه د شـیانو او اشخاصو پر اجارې اطلاقوي. یوازې مالکي فقیهان د اشخاصو او اشیاوو د اجارې ترمنځ توپیر کوي، له دې امله اجاره د انســان د کار لپاره کاروي، اما د اشـیاوو پر منفعت تړون یا عقد کرایه بولي. همداشان که چېرې مستجار د مالك په منافعو کې اخلال رامنځ ته کړي، مالك د اجارې د عقد د فسخه کولو حق لري.

د بېلګې په توګه مالك له مستجار سره د خپل دوکان د اجاره ورکولو پر سر هوکړې ته رسېدلی، چې مســتجار پــه دې دوکان کې زرګري یا خیاطــي وکړي، له یوې مودې وروســته د دوکان مالك ناڅاپه ویني چې مســتجار په دوکان کې خپلسری کارکوي یا داســې کار په کې کوي، چې دوکان ته زیان رســېږي، مثلاً دېوالونه یې نړولي وي، په دې صورت کې مالك حق لري، چې مســتجار له دوکانه وباسي.

د سوداګریزې بیې قرارداد

سوداګریزه بیه مشخص تعریف نه لري، همداشان د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې هم تعریف شــوې نه ده. په بیه پورې اړوند ټول حقوقي او مدني مقررات په ټول ســوداګریز پېر او پلور کې حاکم دي، خو د سوداګریزې بیې د ځینو برخو لپاره ځانګړي مقررات په پام کې نیول شوي دي.

په ټولیزه توګه ســوداګري ازاده ده او ســوداګر د هر ډول سوداګریزو مالونو د پېر او پلور حق لري، البته چې نامشروع نه وي او په غیر مجازو شیزونو لکه تریاکو او نشه یي توکو پورې تړلي نه وي. اوسمهال هغه محدودیتونه چې د سوداګرۍ لپاره د تطبیق وړ دي، په دوه ډوله دي:

یو یې د ځینو اجناســو د پېر او پلور کلي ممنوعیت دی او بل یې له ټاکلو ســازمانونو سره د معاملاتو محدودیت دی. د معاملې محدودیت په هغو مواردو پورې اړوند دی، چې د خرڅوونکي د واك له پلوه، د لېږد رالېږد، بانکوالۍ، بیمې، کارخونې تاسیس او هغو مواردو لپاره چې د دولت په ولکه کې دي، ټاکلي شرایط ولري.

لکه د بهرنۍ ســوداګرۍ انحصــار او دخانیات او بلاخره هغــه محدودیتونه چې دولت یې د عمومــي منابعو د ســاتلو لپاره ټاکي، لکه لــه احتکار څخه مخنیوی، د هغــو خنډونو او رقابت پر وړانــدې چې د تولیدوونکو او خرڅوونکو ترمنــځ د بیو د لوړوالي لپاره موجود وي، د مصرفوونکو په ملاتړ پورې اړوند مقررات ټاکل.

د یادونې وړ ده چې د ممنوعه اجناســو د پــېر او پلور اړوند مقررات اغلب په جزایي قوانینو کې اټکل شوي او اصولاً د دې ډول شیزونو پېر او پلور منعه دی. سوداګریزه بیه ځانګړي سوداګریز

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشخصات لري چې د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې په دريم څپرکي کې يې يادونه شوې ده.

د ســوداګرۍ د اصولنامــې ۶۲۹ ماده څرګندوي: (د معينه او د انعقاد د قيمت په نســبت د دواړو لوريــو رضــا، بيع ګڼل کېږي). جاريه قيمت او د کتلاك لېږل او د هغه خرڅلاو عرضه چې د اشياوو د قېمت، مقدار او ماهيت له ټاکلو پرته رامنځ ته شي، ايجاب نه بلل کېږي.

البتــه د يادونــې وړ ده چې بايع غير (د بل چا) مال نــه شي خرڅولی او په هغه صورت چې داسې وشي، پيرودونکی د هغه مال خاوند نه ګڼل کېږي، خو بايع مکلف دی يا مال وپيري او مشتري تــه يې تســليم کړي او يا هغه زيانونه چې رامنځ ته شــوي جبران کــړي. په هغه صورت کې چې خرڅلاو د سوداګر له خوا د بل شخص د منقوله اموالو په مورد کې ترسره شي او مشتري ته تسليم شي، په دې شرط يې مالك ګڼل کېږي، چې پر دې حقيقت خبر نه وي. د مشــتري مالکيت په هغه صورت کې سلبېږي چې دا ثابته شي چې پلورل شوي مالونه مفقود يا مسروقه دي.

همداشــان د يادونې ده چې که د عقد په وخت کې د سوداګريزو اموالو بيع موجوده نه وي، خو د تســليم پر مهال د تدارك وړ وي، د اعتبار وړ ده. د هغو اموالو د بيعې په برخه کې چې د اتــلاف وړ دي، بايــد ووېل شي چې که د عقد په موقعيت کې د دواړو لورو له خوا د مال د اتلاف احتمال په پام کې نيول شــوی وي، بيع يې جايزه ده او د احتمال په صورت کې د مشــتري د قېمت د استرداد حق نه لري.

سره له دې چې د ســوداګريزې بيعې په برخه کې د افغانســتان د ســوداګرۍ په اصولنامه کې احکام شــتون لري، د ســوداګريزې بيعې ځينې ځانګړې ډولونه چې يوازې د سوداګريزې امتعې په ساحه او د کتلاك په لېږلو او يا د خرڅلاو په عرضه کې، چې د اشياوو د قيمت د مقدار او ماهيت له ټاکلو پرته ترسره کېږي، په سوداګرۍ کې مطرح دي.

لکه (سيف) بيع چې د هغې په اړه د افغانستان د سوداګرۍ په اصولنامه کې داسې راځي: (هغه امتعه چې د ســيف په ډول پلورل کېږي، بايد د بايع له خوا د مقاوله شرايطو او د هغه د عدم په صورت کې د سيمه ييزو روانو دودنو او عرف له مخې په کښتۍ کې لېږدول کېږي، داسې محسوبېږي چې عليحده پلورل شوې وي.)

د سيف په اړه بايد ووېل شي چې CIF د (Insurance Fright Cost مخفف، قيمت، بيمه او نقليه مصرف دی. ياني هغه خرڅلاو چې په کښتۍ کې د مال د تسليم په شرط د نقليه مصرف او بيمې اجرااتو سربېره ترسره کېږي.

همداشان بايد ووېل شي هغه امتعه چې د سيف په ډول پلورل کېږي، له يوه ښار يا يوه هېواد او يا يوه بندر څخه لېږل کېږي، هغه تاريخ چې ياده امتعه د لېږد د لومړنيو وسايلو په وسيله لېږل شوې، د حل د تاريخ په توګه قبلېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي لنډيز

د افغانستان د تجارت د اصولنامې ۶۰۸ مادې د قراردادونو په تنظیم کې رضا او موافقت کافي بللی او داسې صراحت یې کړی دی: «د تجارتي عقودو لپاره د طرفینو رضا او موافقت کافي دی، د قرارداد تنظیم او نورو مراسمو پرځای کول لازم نه دي».

په تجارتي قراردادونو کې تر ډېره داسې اصطلاحات کارول کیږي چې کیدای شي وروسته یې تفسیر او تعبیر د اختلاف وړ و ګرځي لکه د F.O.B خرڅلاو، د C.I.F، خرڅلاو او د C and F خرڅلاو، له همدې امله د تجارت نړیوال اتاق چې په ۱۹۱۹ کال کې تأسیس شوی دی د حقوقو د علماؤو، سوداګرو، بانکونو او په دې برخه کې له نورو دخیلو او متخصصینو څخه د دا ډول اقتصادي تجارتي اصطلاحاتو د تعریف لپاره یو کمیسیون تشکیل کړی دی او په ۱۹۵۳ کال کې یې په دې برخه کې د انکوټیرم (Incoterm) په نامه کتاب خپور کړ چې په نړیوال تجارت کې یې د عرف ځای خپل کړی او دلته څو اصطلاحګانو ته اشاره کېږي.

۱ - FOB خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Free on Board) څخه اخیستل شوی چې معنی یې په بېړۍ باندې یا د بېړۍ له لارې ازاد تجارت دی، په دغه خرڅلاو (پلور) کې قیمت او بیه د ټولو هغو توکیو او اړونده مخارجو قیمت ته شامله ده چې د خرڅلاو له ځای څخه بیا تر بیړۍ پورې وړباندې راځي، په دې معنی چې پلورونکی مؤظف دی پلورل شوي توکي په خپل لګښت سره د خرڅلاو له ځای نه د بیړیو تر بندر پورې یوسي او په بیړۍ کې یې ځای پرځای کړي.

۲ - C&F خرڅلاو:

د دغه خرڅلاو لنډیز له (Cost and Freight) څخه اخیستل شوی دی، یعنې بیه او د حمل کرایه.

دا هغه خرڅلاو دی چې له مخې یې پلورونکی د توکیو سمندري حمل او انتقال په غاړه اخلي او د خرڅلاو قیمت تر مقصود بندر پورې د توکیو په ټولو اړونده لګښتونو او انتقال کې شامل وي.

۳ - CIF خرڅلاو

سي آی اف د (Cost insurance Freight) ترکیب لومړي توري دي، یعنې بیه، بیمه او د حمل او نقل کرایه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داخلي تجارت قراردادونه

د حمل او نقل قرارداد

د تجارت د قانون په ۸۲۱مه ماده کې داسې ویل شوي دي« په وچه، اوبو یا فضاء کې د اجرت په مقابل کې د اموالو یا اشخاصو حمل او نقل د نقلیاتو د محاوله په نامه سره یادیږي».

سرقفلي قرارداد

له هغې ګټې څخه عبارت دی، چې شخص یې اصلي مالك ته د یو مقدار پیسو په ورکړې سره مستحق کیږي، خو مالکیت د اصلي خاوند سره باقي وي.

سوداګریزه بیه

پــه دې اړه د ســوداګرۍ اصولنامې په ۶۲۹ ماده کې راغــي: ((د مبیعې او د قېمت د انعقاد په نســبت د دواړو لوریو رضایت بیه بلل کیږي، د جاریه قېمت اطلاع او د کتلاك لیږل یا د هغه خرڅــلاو عرضــه چې د څیزونو د قیمت، مقدار او ماهیت له ټاکلــو پرته منځ ته راځي، ایجاب نه ګڼل کیږي.))

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي پوښتنې

۱ - عقود او سوداګریز قراردادونه د هېواد د سوداګرۍ د قانون له مخې تعریف کړئ؟

۲ – د نړیوالو سوداګریزو قراردادونه په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – د FOB او Fand C او CIF خرڅلاو په لنډه توګه توضیح کړئ؟

۴ – د لېږد را لېږد د قرارداد په هکله د افغانستان د سوداګرۍ د قانون دریځ څه دی؟

۵ – د سرقفلي قرارداد څه دی، توضیح یې کړئ؟

۶ – سوداګریزه بیع زموږ د سوداګرۍ په قانون کې څه ډول توضیح شوې ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم څپرکی

سوداګریز اسناد

ټولیزه موخه:

د سوداګریزو اسنادو پېژندنه او له نورو اسنادو څخه د هغو تفکيك او نورو ته يې د لېږد ساده او اسانه لارې چارې.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې معلوماتو پوه شي:

- سوداګریز اسناد به وپېژني.
- اسناد به له نورو اسنادو څخه تفکيك کړای شي..
- ظهر ليکنه يا Endorsemont د سوداګریزو اسنادو د لېږد غوره په توګه درك کړای شي.
- برات، چک او حجت د ځانګړو سوداګریزو اسنادو په توګه وپېژني.

سـوداګریز اسناد د سـوداګرۍ د حقوقو په برخه کې ځانګړی رول لري او په سوداګرۍ پورې د اړوند معاملاتو په وده او بشـپړتيا کې يې ډېرې اسـانتياوې رامنځ ته کړې دي، چې حتا د پېر او پلور په معرض کې واقع دي. د سوداګریزو اسنادو اصطلاح د حقوقو په علم کې په خاصه او عامه مانا استعمال شوې ده.

عامه مانا يې د هغو اسـنادو له جملې څخه عبارت ده چې په سوداګرۍ کې معمول وي، خو په خاصه مانا سوداګریز اسناد يوازې برات، حجت او چك افاده کوي.

هغه تاريخي ماخذ چې د سوداګریزو اسنادو په اړه له پخوا زمانو څخه لاسته راغلي، ناڅيز او نامتيقن دی او يوازې ويلی شو په منځنۍ پېړۍ کې هغه مهال چې سوداګرۍ په اروپا کې د خپلې ودې پړاوونه وهل، د هېوادونو ترمنځ د لارو د امنيت نشـتوالي، د نقليه توکو خرابۍ، د اسـعارو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلابیلو ډولونو موجودیت او همداشان د قېمتي فلزونو د صدور ممانعت ګڼې ستونزې پیدا کولې.

پر دې بنسټ د دې ډول ستونزو د هواري لپاره د دولتونو او سوداګرو ترمنځ تبادلوي مقاولات منځ ته راغلل او هغه سند چې مقاولات بـه یې ثابتول، د تبادلوي برایت په نامه ونومول شـو. نن ورځ د سـوداګرو د مالي اړتیاوو د پوره کولو او په سـوداګریزو چارو کې د اسانتیاوو درامنځته کولـو په موخه د سـوداګرۍ د حقوقو په برخه کې د بـرات، چك او حجت په نامه یادېږي. ددغه دري ډوله اسـنادو مقررات د حقوقو د تبادلې په نامـه هم یادوي او د هغو قوانینو له مجموعې څخـه عبـارت دی چې پر برات، حجت او چك او حقوقـي ارتباط چې د تدویر او انتقال پر مهال څرګندېږي، نافذ وي.

د سوداګریزو اسنادو په اړه ټولیز معلومات

د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې په درېیم څپرکي کې د سوداګریزو اسنادو په هکله په برات، حجت او چك پورې اړوند مقررات بیان شوي دي. خو یاد اسناد یې د ټولیزو سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې نه دي ذکر کړي. د فرانسې د سوداګرۍ قانون هم دغو اسنادو ته د سوداګریزو اسنادو نوم نه دی ورکړي، بلکې د هره یوه لپاره یې بېل قواعد ټاکلي دي.

په حقوقي کتابونو کې پورتني اسـناد د سوداګریزو اسنادو تر نامه لاندې تر بحث لاندې نیول کیږي. که څه هم سـفته برات او چك د هغو اسـنادو له ډلې څخه دي، چې که د غیرسـوداګرو اشـخاصو ترمنځ هم رد و بدل شي، د سـوداګرۍ د اصولنامې تابع دي او هغو ته سوداګریز اسناد ویل کېږي.

ټولیز سوداګریز اسناد په برات، حجت او چك پورې نه محدودېږي او د سوداګرۍ دنیا له هغو اسـنادو ډکه ده، چې تر دې عنوان لاندې راځي، لکه د انبار قبضwarehause recipt، د حامل په درجه کې سند، بهالرونکې پاڼې، د پور پاڼې، ، د برات مشترکې ځانګړنې، حجت او چك په دې ډول دي چې د هغو په هکله د سـوداګریزو اسنادو د عنوان پر ځای، کولی شو د براتي اسنادو له عنوان څخه استفاده وکړو.

دا اسناد ټول د ظهر لیکنې وړ دي، په جاري پیسو سره یې ارزښت په خپله په کې ذکر شوی او د یوه نقدي تعهد نماینده ګې کوي او په لنډه موده کې د ورکړې وړ وي. هغه څه چې دا اسناد له نورو سوداګریزو اسنادو څخه بېلوي، له هغو څخه د پیداکېدونکو تعهداتو د تجرید ځانګړتیا ده.

د بـرات، حجت او چك متعهد د دې اسـنادو د لاسـلیك په موجب نه شي کـولی د لرونکي پر وړاندې د سند له لېږدوونکي په خپلو مشخصو اړیکو استفاده وکړي. په بله وینا د برات متعهد نه شي کولی د هغه د درلودونکي پر وړاندې په هغو اراداتو پورې متوسل شي، چې کولی شي هغوی د لېږدوونکي په مقابل کې د هغې معاملې په لحاظ چې د هغه براتي سند په خاطر صادره شوې وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پــه جريان کې وي، مطــرح کړي، څکه د برات تعهدات د اصلي معاملې د حاصل له تعهد څخه بېل او مستقل وي.

د بحث وړ اسناد له اصلي معاملې څخه له حاصل شوي تعهد څخه جدا او مستقل دي. د بحث وړ اسناد د ورکړې د وسيلې په توگه د پيسو غوندې رول لري هغه هم په دې توپير چې د مديون د تعهــد د اســقاط لامل نه گرځــي. په واقعيت کې د برات، حجت او چك لــه لارې مديون فوراً بري الزمه نه کوي. حال دا چې په پيســو سره ورکړه د متعهد د ذمې برائت کېږي. پر دې بنســټ کله چې د بيې غوندې معامله کې له پيســو څخه د ورکړې په توگه کار واخيســتل شي، د متعهد (اخيستونکي) تعهد چې له اصلي معاملې څخه دی د پيسو د مبلغ په تسليم سره ساقطېږي. خو که د پيسو پر ځای له يادو سوداگريزو اسنادو کار واخيستل شي، تر هغه مهاله چې د دې اسنادو وجه د پيسو د تسليم يا تحويل په بڼه د متعهد په حساب کې وانه چول شي، د متعهد تعهد همداسې باقي پاتېږي. د ســوداگريزو اســنادو بل خصوصيت دادی، چې که څه هم دا اســناد لکه په مدني قانون کې چې هم راغلي د عادي اسنادو په رديف کې په هغه مفهوم سره قرار لري، لېکن نسبت عادي اسنادو ته يو لړ ښېگڼې لري، چې درلودونکي ته د مندرج دين په حصول کې ډېر ډاډ ورکوي.

د سوداگريزو اسنادو د بشپړتيا پړاوونه:

د سوداگريزو اسنادو بشپړتيا په لاندې پنځو پړاوونو کې څېړلی شو:

لرغونې ورځې

دا چــې ســوداگري خپله د انســانانو زېږنده ده او ډېــره پخوا موجوده وه، پر دې بنســټ د سوداگريزو اسنادو نمونې هم په لرغونو زمانو کې ليدل کېږي. يوازېنی توپير يې دادی، لکه څنگه چې له هغې زمانې څخه تر دې دمه بشري ټولنې کوم پرمخيون کړی، همداسې ورسره سوداگريزو اسنادو هم لوی بدلونونه کړي دي. له ميلاد څخه مخکې(۱۳۶۰-۱۸۵۰) د حمورابيانو په دوران کې قوانــين او مقررات موجود وو، بابليانو د لېــږد را لېږد، وام يا د شرکت د گټې په برخه کې د کاري حق العمل اسناد پرېښې دي.

د فنيقيانــو په دوره کې د ســيند په هکله ډېر مقررات موجود وو، پــه لرغوني روم کې بانکي، حســابداري او ســوداگريز قرادادونــه موجود وو او د وکالت له لارې د ديــن انقال ترسره کېده او روميانو د سوداگرۍ د ودې او پراختيا په برخه کې پر خپلو سوداگريزو اسنادو ډېر ټينگار کاوه.

اسلامي دوره

اسلام په داسې ځای کې ظهور وکړ، چې د ختيځ او لوېديځ ترمنځ سوداگريز کاروانونه له هغه ځايه تېرېدل، چې کولی شــو په دې دوره کې د قونســلي، دريايي او بانکي مقرراتو په هکله اســناد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسومو، همداشان يو ډول شركتونه او يو ډول برات هم ليدلی شو، چې وروسته يې په اروپا كې په نوې بڼه ځان راڅرګند كړ.

منځنۍ پېړۍ

په دې وخت كې ســوداګريزو اســنادو د پام وړ پراختيا او پرمختيا وكړه او د ننني سوداګريزو اســنادو د اهميت لامل شو. په دې زمانه كې د سوداګريزو محاكماتو اړوند اسناد، دريايي او بانكي اســناد ترســترګو كېدل او همداشــان د لومړي ځل لپاره د شركتونو برات او ډېوالي كېدو نوې بڼې مطرح شوې.

نوې زمانه

پــه دې دوره كې چې ســوداګرۍ د اروپايانو په ژوندانه كې مهــم رول لوباوه، بهالرونكې پاڼو (ســهام پاڼو او پور پاڼو) د بلجيم، مســتردام، هاليند او فرانســې د تولوز ښــارونو كې د بورس په نامه چلند درلود. د دې دورې بله ځانګړنه دا وه، چې په ګڼو هېوادونو كې د ســوداګريزو اســنادو مقررات وضعه شول، همداشان په ۱۳۷۶ كال په فرانسه كې د كوليبر له خوا مقررات وضعه شول، چې وروسته د ۱۸۰۳ قوانينو په ډله او اصطلاحاتو كې شامل شول.

اوسنۍ زمانه

اوســمهال د ســوداګرۍ په برخه كې په نړيوالــه كچه د پراختيا او پرمختيا شــاهدان يو، چې ځانګړي مقررات غوره كېږي او د هېوادونو په قوانينو كې شاملېږي. لكه څنګه چې د لومړي ځل لپاره په المان او انګليستان كې د ښه تامين په موخه د برات سند او د هغه د لېږد موارد مطرح شول.

په انګليســتان كې داسې قانون وضعه شو، چې د انګلوساكســون ټولو هېوادونو ومانه، اما تر ۱۹۱۰ كال وروســته د يادو هېوادونو په قوانينو كې د بدلونونو له امله له سره وكتل شــو، بلاخره د دې په لټه كې شول چې يو متحدالشكله قانون وضعه كړي. د ۱۹۳۰ كال د جون پر اوومه د برات او حجت په هكله درې قراردادونه په ژينوا كې وتړل شول، وروسته د چك په هكله درې قراردادونه لاسليك شول، بلاخره پر ۱۹۸۰ كال د برات او حجت كنوانسيون، چې د نړيوالې سوداګرۍ د حقونو د كمېسيون له خوا تنظيم شوی و، د ملګرو ملتونو په عمومي مجمع كې تصويب شو.

د سوداګريزو اسنادو اوصاف او توپيرونه

سوداګريز اسناد هغه بهالرونكې پاڼې دي، چې د لاندې تبادلوي معاملاتو او اوصافو لرونكې وي.

ســوداګريز اســناد د معاملې وړ پاڼې دي، يانې د هر يوه د مالكيت انتقال په مازې ظهرليكنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او حتا د ځینو هېوادونو د قوانینو له مخې یوازې د لاس په لاس تسـلیم سره صورت مومي او د حقوقي شکلیاتو تابع نه ګرځي.

د دې ډول شرطي او موکولو اسنادو د تادیې د موعد انقضا په یوه غیرمعینه زمانه کې نه شي کېدای، همداشان حامل یوازې د موعد د انقضا په ورځو کې حق لري، چې د تادیې په موخه سند وړاندې کړي.

قضات نه شي کولی مدیون ته د تادیې د مهلت په هکله دا ډول اسناد ورکړي.

بـرات د پرداخت د موعد له غوښـتنې څخه مخکې، د قبولۍ په موخـه مخاطب ته وړاندې کېـدلی شي. د قبولـۍ په صورت کې مخاطب اصلي مدیون ګڼل کېږي او د نکول په صورت هغه د صادروونکې پر وړاندې حامل دی او ظهرلیکونکي د دعوا د کولو حق د تادیې د موعد تر رسـېدو مخکې لرلای شي.

کـه چېرې حامل، برات د ورکـړې یا پرداخت په موخه وړاندې کړي، خو د هغه مندرجه مبلغ ترلاسـه نه کړای شي، ځینې شـکلیات چې په قانون کې په الزامي ډول بیان شوي دي، رعایت کړي، له هغه پرته د سـوداګریزې محکمې پر وړاندې د خپلې دعوا د اقامې حق له لاسـه ورکوي، اما د هغه د دعوا د اقامې حق د غیرسوداګریزو محکمو پر وړاندې خوندي وي.

هغه اشخاص چې د برات، حجت او چك په وسیله د دین د ورکړې متکفل کېږي، په متضامن ډول د ورکـړې مسـوول دي، که له هغوی څخه یو هم د بـرات مندرجه مبلغ ورکړي، کولی شي د لاسلیکوونکو او مخکېنیو ضمانت کوونکو پر وړاندې د دعوا اقامه وکړي.

هغــه حاملان چې قانوني شرایط یې پوره کـړي وي، نه شي کولی له هغې دعوا سره مواجه شي چې د لاسلیکوونکو پر وړاندې اقامه شوې وي، مګر دا چې یاده دعوا له سند څخه منشاء اخیستې وي (مثلاً جعلي سند).

د بــرات، حجــت او چك له حقوقي ادعا څخه د زمان مرور د خاصو احکامو په وسـیله تاکل کېږي او د زمانو له نور مرور څخه لنډه وي.

برات Draft

د افغانسـتان د سـوداګرۍ په اصولنامه کې برات تعریف شوی نه دی، خو د دې سند تعریف دا ډول دي: برات سـوداګریز سـند دی، چې د صادروونکي یا مبتکر له خوا پر مخاطب باندې د ترلاسه کوونکي په ګټه صادر شوی وي. په دې تعریف کې له مبتکر څخه موخه (صادروونکی)، له مخاطب څخه (هغه شخص چې د پیسو د ورکړې دستور ورکول کېږي) او له ترلاسه کوونکي څخه (هغه شخص چې د برات حامل دی او پیسې ورته ورکول کېږي) ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برات حقوقي ماهیت

بـرات معمـولاً د توکو یا خدمت پر وړاندې صادرېږي او صادروونکي ته تسـلیمېږي. دا رابطه د برات د صدور لامل تشـکیلوي، چې د اصل رابطې پـه نامه یادېږي. د برات له صدور او د هغه د دوران له پیل وروسـته، هغه اشـخاص لکه ظهرلیکونکي، ضامن او برات اخیسـتونکي په بېلابېلو عناوینو پر هغه لاسـلیك کوي، چې د هغو پر بنسـټ نوی تعهد رامنځ ته کېږي، چې براتي تعهد ورته وایي.

په اقتصادي ژوندانه کې د برات رول

له اقتصادي پلوه برات د ورکړې او د باور د ترلاسـه کولو وسـیله ده. اوسمهال برات د ورکړې د وسیلې په توګه په کورنیو سوداګریزو اړیکو کې څرګند رول نه لري، ځکه په دې ډول اړیکو کې ورکړه په نقدي ډول یا د بانکي چك او یا حوالې په ډول ترسره کېږي او تر ډېره بریده د ډاډ وړ بلل کېږي. برعکس په نړیوالو اړیکو کې له برات څخه ګټه اخیستل معمول دي، ځکه هغه وسیله ده چې له یوه هېواده بل هېواد ته د پیسـو د نقد لېږد او همداشــان د پیسو د تبادلې مخنیوی کوي او د خرڅوونکي یا پلورونکي لپاره تضمین دی.

د برات له صدور وروسته انتقال

برات د لومړني درلودونکي په لاس کې قرار مومي. دا شخص کولی شي هغه له ځانه سره وساتي او یا د اړتیا له مخې د ظهرلیکنې له لارې یې بل شخص ته ورکړي.

ظهر لیکنه

د برات د انتقال وسـیله ده، چې د لاسـلیك له لارې منتقل الیه ته تسـلیمېږي. د افغانستان د سـوداګرۍ قانون په ۴۸۲ ماده کې راغلي: (ظهرلیکنه یا پخپله پر برات یا له برات سره په ملحقه پاڼه ظهرلیکنه لازمي ده او د ظهرلیکونکي له خوا باید لاسلیك شي. که په ظهرلیکنه کې د حامل نوم یاد شـوی نه وي او یا ظهرلیکنه د برات په ظهر او یا په متصله پاڼه کې یې یوازې پر لاسـلیك اکتفا کړې وي، دا ظهرلیکنه سمه او معتبره ده (سپینه ظهرلیکنه).

د برات ورکړه:

قبلوونکي شخص مسوولیت لري، چې د برات د موعد له رسېدو سره سم په برات کې مندرجه وجه ورکړي. د ځینو حقوقپوهانو په اند حتا په هغه صورت کې چې برات اخیستونکي شخص قبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی نه وي او محل (د تعهد قيد) هم ټاکل شوی نه وي، پر ورکړه مکلف دی. البته په دې صورت کې صادروونکي ته د مراجعې حق لرلی شي. په دې هکله د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۰۷ ماده څرګندوي: (حامل اړ دی، په هغه ورځ چې برات ورکول کېږي او یا منتها تر دوو کاري ورځو وروسته مخاطب ته رجوع وکړي.)

پـه هغه صورت کې چــې درلودونکي د برات لومړنــۍ پاڼه ورکه کړې وي، هغــه ته ورکړه د وروســتۍ نسخې پر بنسټ ترسره کېږي، ځکه برات په متعددو نسخو کې چې یو له بل سره توپیر ونه لري، صادرېدلی شي.

سوداګریز حجت (د دین فته یا سفته)

حجت له هغه ســند څخه عبارت دی، چې د هغه په وســیله لاسلیك کوونکی د دې پر ځای د وجه د ورکړې امر د موعد د پای ته رسېدو پر مهال درېیم شخص ته ورکړي، پخپله د ورکړې متعهد کېږي یا په بله وینا ســوداګریز حجت هغه ســند دی، چې د هغه له امله لاسلیکوونکي ژمنه کوي، چې مبلغ به په ټاکلي یا عندالمطالبه موعد کې د حامل یا معین شخص په وجه کې یا د هغه حواله کوونکي شخص ته برابروي. په سوداګریز حجت کې برعکس دوه اشخاص مطرح دي:

۱- لاسلیکوونکی یا سند ورکوونکی.

۲- اخیستونکی یا سند ترلاسه کوونکی.

قانون د حجت لپاره ځانګړی شــکل نه دی ټاکلی، خو د هغه ارګان یې مشــخص کړی دی. د افغانستان د سوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده د حجت شرایط په لاندې ډول بیانوي:

۱- د سند پر مخ د حجت د کلمې لیکل، په هره زمانه کې چې لیکل شوې وي

۲- د مبلغ شرط او بلاقصده ورکړه.

۳- د ورکړې موعد

۴- د ورکړې ځای

۵- د هغه شخص نوم چې د مبلغ ورکړه د هغه په وجه یا امر کېږي.

۶- د حجت د لیکنې نېټه او ځای

۷- د حجت د صادروونکي لاسلیك.

د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې ۵۴۵ ماده څرګندوي هغه سند چې یو له پورتنیو موارد‌و څخه ونه لري (د لاندې مواردو په استثنا) حجت نه بلل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– هغه حجت چې د ورکړې موعد یې لیکل شوی نه وي، د غوښتنې پر مهال یانې عندالمطالبه د ورکړې وړ دی.

– کــه پــه یوه حجت کې د ورکړې ځای لیکل شــوی نه وي، د هغه د صــدور ځای د هغه د ورکړې ځای او په عین وخت کې د صادروونکي اقامت ګڼل کېږي.

– که د حجت په متن کې د صدور ځای نه وي لیکل شوی، د صدور محل همدا محل بلل کېږي چې د لاسلیکوونکي د نامه ترڅنګ لیکل شوی وي.

د برات او حجت ترمنځ ځینې مقررات مشــترك دي چې له ۴۸۰ تر ۵۳۹ مادو پورې بیان شــوي دي، چې دوه اصلي ارکان یا عناصر لري او په لاندې ډول دي:

۱- لاسلیکوونکی، یا متعهد یا مدیون،

۲- اخیستونکی، چې ممکن معین شخص وي او یا دا چې حامل وي.

حجت د عمومي قراردادونو او تعهدونو د بنســټیزو شرایطو تابع دی او دا چې له سوداګریزو اســنادو څخه ګڼل کېږي، د هغه په اړه په ســوداګریزو اســنادو پورې اړوند احکام او قواعد لکه، ظهرلیکنــه، ضمانــت، د ورکړې موعد، د نه ورکړې په صورت کې د رجوع حق، باالواســطه ورکړه، جعل او تحریف، د وخت تېرېدل او د رســمي ورځو صورت حســاب، پر برات باندې د تطبیق وړ احکام د اعتبار وړ دي.

د برات او حجت پرتلنه

برات او حجت دواړه سوداګریز سندونه دي، چې عمده توپیرونه یې لاندې دي:

الــف: په بــرات کې معمولاً درې تنه ګډون لري، یانې برات کــش، د برات درلودونکی او برات اخیســتونکی. د دې اشخاصو له شتون پرته برات منځ ته نه شي راتلی. په حجت کې دوه تنه ګډون لري یو یې تعهد کوي چې په سند کې مقرره وجه نورو (متعهد له) ته ورکړي.

ب: په حجت کې د قبولۍ موضوع شتون نه لري، ځکه حواله د بل کس پر غاړه نه ده.

ج: په برات کې د محال یا محال له اســم قید الزامي دی، حال دا چې په حجت کې دا ډول ا لزام نه شته، له دې امله حجت په حامل وجه کې د اسنادو جز ګڼل کېږي.

د: د برات معاملات د ســوداګریزو معاملاتو جز دي، هغه که د ســوداګر یا غیرســوداګر ترمنځ صــورت وموــي، امــا حجت که څه هــم د ضمانت او اصولو لــه پلوه د برات غونــدې دی، ذاتاً سوداګریز عمل نه دی او عموماً د عادي وګړو ترمنځ صورت مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برات او حجت او بهرني قوانين

ممکــن برات او حجت په داســې هېوادونو کې تبادلــه شي، چې قوانين يې له يو بل سره توپير ولري، له دې امله د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامه لکه د نورو هېوادونو د قوانينو غونډې د قوانينو په رابطه يا تعرض مقررات پيشــبيني کړي او په ۵۴۲ ماده کې يادونه شــوې ۀ(د برات په تعهداتو کې د اشخاصو اهليت د متبوع دولت د قوانينو له مخې تعهدکوونکي اشخاص تثبيتېږي.)

د افغانســتان د ســوداګرۍ د اصولنامې په ۵۴۳ ماده کې له صدور څخه وروســته د تعهد په هکلــه راځــي: (د برات په معامله کې د هر ډول تعهدونو اجراکــول د هغه هېواد د قوانينو تابع دي، چې تعهد هلته رامنځ ته شوی وي.)

چک

چك د برات او حجت غونډې تاريخي ســابقه نه لري، ظاهراً د بانکونو له پيدايښــت سره منځ ته راغلی. له سوداګريزه پلوه چك له معتبرو اسنادو څخه ګڼل کېږي او د وجه د ورکړې د موندلو لپاره د نقدو پيســو پر ځای کارول کېږي. خلك له چك څخه د توکو، مالونو او اجناســو د پيرودنې په معاملاتو کې کار اخلي او د نقدو پيسو په عوض يې بيې د چك په وسيله ورکوي. د يادونې ده چې چك له سوداګرو پرته عام خلك هم کاروي.

د چك تعريف

د نــړۍ د ډېــرى هېوادونو قوانينو او د افغانســتان، فرانســې، المان، ايټاليا، ســويس او نورو هېوادونــو د ســوداګرۍ اصولنامو د چك لپــاره تعريف نه دی وړاندې کړی، يــوازې د هغه اړين شرايط يې وړاندې کړي دي، خو د ايران د ســوداګرۍ اصولنامې په ۳۱۰ ماده کې يې چك داســې تعريف کړی دی:

چــك هغه ليکنه ده، چې له امله يې صادروونکی هغه وجوه چې د محال عليه سره وي ټول يا ځينې مسترد او يا بل ته ورکوي.

د برات او چك ترمنځ توپيرونه دادي

الف: برات اصلاً د قرض وســيله ده، خو چك د وجه د اســترداد يا ورکړې وســيله ده، يانې چك عندالمطالبه حواله ده، خو برات حداکثر مهلتي حواله ده.

ب: هــر شــخص (حکمي او حقيقي) د برات مخاطب کېــدای شي، خو حتمي ده چې د چك مخاطب يو بانك وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج: بــرات تر ذخیرې مخکې مخاطب ته ایســتل کېدای شي، خو د چك صدور د افغانســتان د سوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۱ مادې له مخې او همداشان د نړۍ د یو شمېر هېوادونو د سوداګرۍ د اصولنامو له مخې په داسې حال کې صادرېدلی شي، چې صادروونکی د مخاطب پر وړاندې دارایي ولري.

د: د بــرات پــه ځینو ډولونو کې د پولي ټکټ شرط صریحاً درج کېدلی شي، خو د افغانســتان د ســوداګرۍ اصولنامې د ۵۵۲ مادې او د نړۍ د یو شــمېر هېوادونو د سوداګرۍ د قوانینو له مخې، که چېرې چك د پولي ټکټ په شرط صادر شوی وي، دا ډول شرط معتبر نه دی.

هـ: په برات کې پرته له دې چې صاردوونکی قبولي منع کړي، حامل حق لري په هره لحظه کې چــې وغواړي مخاطب وغواړي، خو د نړیوالو مقرراتو له مخې چك قبولي نه ایجابوي، ځکه ســند رویتي دی او عندلرویت د ورکړې وړ دی.

د چک لېږد

چــك د برات او حجت غوندې د لېــږد وړ دی او د ظهر لیکنې له لارې یې لېږد ممکن دی. د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې د ۵۵۹ مادې له مخې هر چك حامل ته د محرر چك په استثنا، د ظهرلیکنې وړ دی، مګر دا چې صادروونکي په چك کې دا جمله (د لېږد وړ نه دی) لیکلې وي.

د اووم څپرکي پوښتنې

۱ – سوداګریز اسناد څه ته وایي، د سوداګرۍ په برخه کې یې پر اهمیت رڼا واچوئ؟

۲ – حجت یا سفته څه ته وایي او له برات سره یې توپیر په څه کې دی؟

۳ – برات څه ډول سوداګریز سند دی او له چك سره څه توپیر لري؟

۴ – ظهرلیکنه کوم مفهوم لېږدوي؟

۵ – ایا برات، حجت او چك د ظهرلیکنې په وسیله د لېږد وړ دي او که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتم څپرکی

دېوالي کېدل (افلاس)

ټولیزه موخه:

د دېوالي کېدو پېژندنه، له افلاس سره یې توپیر او د دېوالي کېدو ډولونه.

د زده کړې موخې: محصلین به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته لاندې څیزونه زده کړي:

- دېوالي کېدل به زده کړي.
- د دېوالي کېدو او افلاس ترمنځ توپیرونه به زده کړي.
- د دېوالي کېدو ډولونه به وپېژني.

کله چې د دېوالي کېدو یا افلاس له اصطلاح سره مخ کېږو، زموږ په ذهن کې د سوداګر یا سوداګریزو شرکتونو ناوړه او ناسم حالات خطور کوي، چې په ناوړه اقتصادي او حقوقي حالت کې قرار لري. البته د سوداګر ناوړه اقتصادي حالت په دې مانا دی، چې د سوداګر مالونه او شتمني له لاسه وتلې ده او د سوداګریز فعالیت پر مخ بېول ورته ستونزمن شوي دي، خو ناوړه حقوقي وضعیت په دې مانا دی، چې سوداګر یا سوداګریز شرکت د حقوقي شخصیت په توګه له ثالثو اشخاصو یا وګړو سره معاملې ترسره کړي او یو لړ تعهدات او وجایب ئې پر غاړه اخیستي، چې د دېوالي کېدو په صورت کې نشي کولی خپل تعیدات ایفا کړي.

چې په پایله کې یو شمېر نور کسان زیانمنېږي، چې دېوالي شوی سوداګر یا سوداګریز شرکت د داینینو او ثالثو اشخاصو پر وړاندې مسوولیت لري. د دې لپاره هغه دین چې پر دېوالي شوي کس باندې دی ادا شي، موضوع عدلي او قضایي ارګانونو ته سپارل کېږي، ترڅو د وګړو د حقونو احقاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عدلي او قضايي ارګانونو په وسيله صورت ومومي. نو په دې توګه د دې ډول مسايلو په هکله د حقوقي مقرراتو او قواعدو شتون اړين ګڼل کېږي او دا ډول قواعد او مقررات د (ديوالي کېدو او افلاس د قواعدو) په نامه يادېږي.

د دېوالي کېدو ټوليز مفاهيم

په پخوا زمانو کې څوک چې د خپلو بديهيو پر ورکړه قادر نه وو، هغه به مفلس بلل کېده او په دې زمينه کې حاکم مقررات به يې د افلاس د قواعدو په نامه يادول. هر وګړی که به هغه سوداګر و او کــه عــادي وګړی، چې خپل پورونه به يې ادا کولی نه شــوای د دې حکمونو تابع ګڼل کېده. کله چې اقتصادي اړيکو پراختيا موندده او سوداګريزو فعاليتونو له جغرافيايي محدودې څخه سر وايســت، قانون پوهان دې چارې ته متوجه شــول چې د ســوداګرۍ کسب د هغه خصوصيت پر بنسټ چې لري يې، د ځانګړو مقرراتو وضع کولو ته اړتيا لري. پر دې بنسټ د خصوصي حقوقو په ساحه کې نوې څانګه رامنځ ته شوه، چې د سوداګرۍ د حقوقو په نامه ونومول شوه.

وروسته له دې چې د سوداګرۍ حقوقو له مدني حقوقو څخه خپله خپلواکي ترلاسه کړه، طبيعتاً مدني حقوقو پر ځای نوي مفاهيم ځای پر ځای شول، چې يو يې هم ديوالي کېدل (Bankruptcy) دی، چــې لــه افلاس سره مترادف ګڼل کېږي. د يادونې وړ خبره ده، چې د ديوالي کېدو اصطلاح يو نوی مفهوم دی، چې په سوداګريزو معاملاتو کې يې د افلاس ځای نيولی دی. زموږ په هېواد کې دا مفهوم په بشپړه توګه له يو بل نه مجزا نه دی او دواړه اصطلاحګانې بعضاً يوه مانا افاده کوي او په يوه مانا کارول کېږي، حال دا چې په يو شــمېر نورو هېوادونو کې دا دواړه اصطلاح ګانې ځان ځان ته د کارولو موارد لري. دلته تر ډېره بريده هڅه شوې چې دا دوې اصطلاح ګانې سره تفکيک شي. دا دواړه ځينې وختونه يو د بل مترادف کارول شوي، چې د هېواد له حقوقي دريځ او په دې برخه کې له نافذو شويو قوانينو سرچينه اخلي.

د افلاس يا دېوالي کېدو تعريف

افــلاس د فلــس له فصل څخه د ف او ل په فتحــه سره د مفلس صفت دی. مفلس هغه څوک دی، چې د هغه د افلاس حکم د واکمنې محکمې له خوا صادر شوی وي. د افلاس د حکم د صدور شرط دا دی، چې د پام وړ شــخصي ديونان (پوروړوي) د محکمو په نزد ثابت شــوي وي او اموال او مطالبــات يــې د هغه له ديون څخه لږ وي او لږترلږه يو تن له داينينو څخه له محاکمو څخه د هغه د حجر غوښتنه کړې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دیــوالي کېدو او افلاس د اوصولنامې په لومړۍ مــاده کې د دیوالي کېدو او افلاس د تعریف په هکله راغلي دي: (کله چې یو تاجر یا سوداګریز شرکت تر دې بریده بند یا یې په کار کې ځنډ راشي، چــې د پورونو او یا نورو نقــدي تعهداتو له ورکړې عاجز شي د دې ډول حالاتو په پایله کې دیوالي کېدل رامنځ ته کېږي.)

پر دې بنسټ دېوالي کېدل تاجري حالت دی چې:

لومړی: د خپلو پورونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګریز تعهدات چې د ورکړې موعد یې پوره شــوی وي، عملي کړي. ممکن سوداګر مال او شتمني ولري، چې د پورونو د ورکړې لپاره کافي وي، خو په داسې وضعیت کې وي، چې فعلا خپل پورونه ادا نه شي کړای. مثلاً د هغه املاك د بل په ګرو کې وي، چې د مرتهن له غوښــتنې ډېر ارزښــت ولري او امکان ونه لري چې دا مالونه د نورو پوروړو پورونه ادا کړي.

دویم: یاد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شــوی وي، کله چې واکمنې محکمې د یوه سوداګر د دیوالي کېدو حکم صادر کړی نه وي، د علاقې وړ اشخاص نه شي کولی د دیوالي سوداګر د سوداګریزو معاملاتو د ترسره کولو خنډ وګرځي، خو هغوی کولی شي له محکمې څخه د سوداګر یا ســوداګریز شرکت د دیوالي کېدو د حکم غوښتنه وکړي. د دې لپاره چې د دیوالي کېدو او افلاس تر منځ مو توپیر پېژندلی وي، نو لازمه ده چې را ویې سپړو.

د سوداګر په دیوالي کېدو کې دولتي چارواکي د پوروړو له پلاوي سره دخالت کوي او د شخص ټول اموال د پوروړو ترمنځ وېشي، خو د افلاس په هکله یوازې مدیون کولی شي د داین پر وړاندې دعوا وکړي.د ټولو داینینو په نســبت د دیوالي شــوي شــخص د دیوالي کېدو حکم موثر دی، خو د افلاس په دعوا کې یې پایلې نسبت هغه کس ته چې په دعوا کې دخالت لري، اثر لري.

درېیــم: ډېــوالي کېدو کې ټول موجل دیون په معجل بدلېږي، حال دا چې په افلاس کې موجل په معجل نه بدلېږي.

څلورم: دیوالي خپل اعتبار له لاســه ورکوي او اعــاده یې هغو شرایطو ته اړتیا لري، چې قانون ټاکلي دي، حتا بعضاً دیوالي شــوی شــخص ممکن له ځینو ټولنیزو او اقتصادي حقونو څخه هم بې برخې شي، خو د مفلس شخص په هکله تل داسې نه وي.

پنځم: په دیوالي کېدو کې دیوالي شــوی شــخص په خپله شــتمنۍ او مال کې له تصرف څخه محرومېږي، حال دا چې په افلاس کې دا محدودیت نشته.

شپږم: تر دیوالي کېدو وروسته د تصفیې مقررات اجرا کېږي، خو په افلاس کې دا ډول مقررات نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم: ديوالي کېدل او قواعد يې خاص سوداګر شخصيتونه دي، او په افلاس کې يې مقررات په غيرسوداګرو اشخاصو پورې اړه لري.

اتـم: ديوالي کېـدل ممکن په بېلابېلو ډولونو (عادلي، تقصير، تقلب) باندې وي، خو په افلاس کې دا ډول تفکيك او تشخيص شتون نه لري.

ديوالي کېدل او حقوقي ماهيت

ديوالي کېدل په تاجر پورې تړلي، چې د هغه د پورونو په ورکړه کې ځنډ راغلی وي. د محکمې رول، د داينينــو وضعيت او د ديوالي کېدو مســئله پــه دې ډول ده، چې د ديوالي کېدو موضوع د خصوصي حقوقو د نورو ځانګو څخه بېله مشخصوي، په داسې ډول چې ځان ته حقوقي ماهيت ولري، چې په لاندې ډول به اشاره ورته وشي.

الف- د محکمې رول:

په دې اړه چې محکمه د ديوالي کېدو په وضعيت کې څه رول لري، بايد ووايو چې يو سوداګر يا ســوداګريز شرکت تر هغه وخته له حقوقي پلــوه د ديوالي کېدو په وضعيت کې قرار نه مومي، چــې محکمــې دخالت نه وي کړی او د ديــوالي کېدو حکم يې نه وي صادر کــړی. که څه هم د ديوالي کېدو د حکم په صادرولو او د ناظر غړي په ټاکلو سره د محکمې د تصفيې مدير ظاهراً له رســيدګۍ څخه فارغېږي، ولې د محکې عاليه نظارت د ديوالي کېدو د امر په نســبت د شکايت د مرجــع په توګه د ديوالي کېدو د دورې تر پايه باقي پاتېږي. د محکمې دخالت حتا بعضاً د ديوالي کېدو د چارې تر پای ته رســېدو وروســته هم غځېږي او د اعتبار د اعادې د تقاضا لپاره د حکم د صادرېدو تر مهاله باقي پاتېږي.

د محکمې رول د داينينو د حقونو د ســاتلو لپاره اصولاً پيشــبيني شــوی او د ديوالي شــوي په مجازات کې په تقصير او تقلب سره ډېره محسوســېږي. د ديوالي کېدو له لارې د دولت نظارت د نظارت کوونکي د اهرام په څېر دی چې په دوامداره توګه د ديوالي کېدو د دعواوو د حل او فصل کولو په برخه کې بنسټيز رول لري.

د داينينو وضعيت

داينــين د ديــوالي کېدو په چاره کې خاص حقوقي وضعيت لري، ځکه د محکمې تر دخالت او نظارت وروســته همدا داينين دي چې ديوالي شــخص ته د ارفاقي قرارداد د موافقې په ترڅ کې د فعاليت اجازه ورکوي، برعکس د ارفاقي قرارداد په وړاندېز سره دا مجال له هغه څخه سلب کولی هم شي او په پايله کې د هغه اموال د داينينو ترمنځ د هر داين د حقوقو په نسبت وېشل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

معهذا په دې زمینه کې داینینو اختیار مطلق نه دی، په داسې ډول که دیوالي شوی سوداګر د دیوالي کېدو له اړخه په تقلب مفهوم پیدا کړي، د هغه د کار په ادامه سره د داینینو موافقت موثر نه دی او د داینینو د تمایل سره سره یې مالونه وېشل کېږي. په دې ترتیب د قانون جوړوونکي په واسطه اټکل شوی مصلحت د داینینو تر تمایل مقدم دي.

په غیرسوداګریزو دعواوو کې معمولاً هغه څوك چې د مدعي په توګه دعوا پیلوي، د ضروري شرایطو د شتون په صورت کې په یوازې سر کولی شي د دعوا له نتیجې څخه د ځان په ګټه کار واخلي، اما د دیوالي کېدو په دعوا کې که څه هم د قانون له مخې یو له داینینو څخه کولی شي د مدعي په توګه د دیوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه کوکړي خو د حکم تر صدور وروسته متقاضي داینین له دې اړخه د نورو پر وړاندې کوم امتیاز نه تر ګوتو کوي او صادر شوی حکم د دیوالي شوي سوداګر ټولو داینینو ته رسېږي.

د دېوالي په هکله

د حقوقو د نورو څانګو خلاف، دیوالي شوی سوداګر د دیوالي کېدو د حکم تر صادرېدو وروسته په مالي چارو کې له دخالت نه منع کېږي. هغه معاملې چې دیوالي شوي سوداګر د خپلو دیونو د ورکړې له نېټې مخکې یا وروسته ترسره کړي، ځینې یې د فسخې وړ او ځینې یې د بطلان وړ ګرځي. دا هغه خصوصیت دی چې د دیوالي معاملې لپاره په پام کې نیول شوی دی.

د دېوالي کېدو شرایط

د دې لپاره چې د دیوالي کېدو احکام مو د سوداګر یا سوداګریز شرکت په اړوند تطبیق کړي وي، د یو لړ شرایطو شتون اړین دی. له هغو پرته لکه څنګه مو چې وویل د دیوالي کېدو احکام نسبت افلاس ته توپیر لري، نو ځکه نه شو کولی د سوداګر او یا سوداګریز شرکت د دیونو نه ورکړې ته دیوالي کېدل ووایو، ځکه د دیوالي کېدو اطلاق د اشخاصو په یوه مشخص صنف پورې مختص دی، چې نه شي کولی خپل دیون پر موقع سره ورکړي، سره له دې چې سوداګر یو مقدار پانګه او شتمني په واك کې ولري، چې دا پانګه د هغه له دیونو څخه لږه وي او دا چې بالفعل د هغه په واك کې نه وي. د موضوع د روښانیا لپاره لازمه ده دا شرایط د دیوالي کېدو د تعریف مطابق او د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې سره سم چې مخکې مو یادونه وکړه، داسې را لنډ کړو.

۱ - د دې لپاره چې دیوالي کېدل تحقق ومومي، لازمه ده چې دیوالي شوی شخص سوداګر یا سوداګریز شرکت وي.

۲ - د سوداګریز اهلیت د شرط پوره کیدل، چې دا اهلیت د افغانستان د سوداګرۍ د اصولنامې له مخې د ۱۸ کلنۍ سن پوره کول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - دېوالي کېدل دسوداګريزو کړونو اومعاملو سره تړل دي.

۴ - د سوداګر ديون په سوداګريزو معاملاتو پورې تړلي وي، ياني د يوه سوداګر يا سوداګريز شرکت غېرسوداګريز ديون د ديوالي کېدو په احکامو پورې مستلزم نه دي.

۵ - پر وخت او موقع د دين يا ديون نه ورکړه د هغه د ورکړې د ناتوانۍ له امله وي او له هغه پرته صرف نه ورکړه لکه نکول له برات څخه په ديوالي کېدو پورې مستلزم نه وي.

۶ - شتمنۍ ته نه لاسرسی لازم نه دی، د سوداګر شتمني د هغه تر ديون کمه وي، بلکې که ونه شي کولی خپل ديون ورکړي ديوالي دی، څکه ممکنه ده تاجر خپلې شتمنۍ ته لاسرسی ونه لري يا کافي نقديه يا د خرڅلاو توکي ونه لري او ونه شي کولی خپل دين ادا کړي او يا په بله وينا د ديوالي کېدو په چاره کې توان او استطاعت ونه لري، بلکې د هغه ملاك د ديون په ورکړه کې وقفه ده، که څه هم د تاجر له شتمنۍ کم نه وي.

لکه څنګه چې وليدل شول کله چې پورتني شرايط د يوه شخص په هکله شتون ولري او ياد شخص د ديون په ورکړه قادر او د محکمې مخارج نه شي، د ديوالي کېدو احکام ورباندې تطبيقېږي. د پورتينو شرايطو د نه شتون په صورت کې هغه شخص چې د ديونو د ورکړې توان ونه لري د افلاس احکام چې په مدني قانون کې راغلي ورباندې تطبيقېږي.

د دېوالي کېدو حکم او آثار

د ديوالي کېدو حکم: سوداګريزې محکمې د ديوالي کېدو د اعلام تر وصول وروسته تاجر يا سوداګريز شرکت ته د موضوع د رسېدنې لپاره وخت ټاکل کېږي او محکمه د ديوالي شرکت يا سوداګر په حضور يا غياب کې او د متقاضي شخص په حضور کې موضوع ته رسېدنه کوي او د ديون د ورکړې په برخه کې د توقف تر احراز وروسته د تاجر د دېوالي کېدو حکم صادروي. ياد حکم د لاندې ټکو درلودونکی وي:

۱- د موضوع د جريان شرح او مقدمه.

۲- د محکمې له نظره په احزار سره د توقف اړوند دلايل

۳- د توقف نېټه د ورځې، مياشتې او کال په قيد سره.

۴- د تصفيې د مدير او ناظر غړي ټاکل.

۵- د مالونو او شتمنۍ د مهر او موم امر، د شتمنۍ توقف او د غوښتنې په صورت کې د تاجر توقيف.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دېوالي کېدو اثرات

دیوالي کېدل لاندې اثرات لري:

الف- د داینینو ترمنځ د دیوالي شـویو مالونو وېشـل: د دیوالي کېدو د حکم تر اعلام وروسته، دیوالي شوي مالونه د تصفیه کوونکي پلاوي له خوا اداره او وروسته د داینینو ترمنځ د دین د تناسب پر بنسټ وېشل کېږي.

ب- د داینینو د غونډې جوړېدل: د داینینو لومړنۍ غونډه باید د افغانستان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۲ مادې له مخې د دیوالي کېدو د حکم تر اعلان لږ ترلږه یوه اونۍ او حداکثر ۳۰ ورځې وروسته جوړه شي.

ج- د دیوالي شـوي په نسـبت د حکم اثرات: د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۶ مادې مطابق د سـوداګرۍ د کسـب خلاف اعمالو ارتکاب، ناوړه اغېزې لکه د دیوالي شوي نیول، زنداني کول له ځانه سره درلودلی شي.

د دېوالي کېدو ډولونه: دیوالي کېدل ممکن له لاندې دریو ډولونو څخه وي:

۱- عادي دیوالي کېدل،

۲- په تقصیر سره دیوالي کېدل،

۳- په تقلب سره ډېولي کېدل.

عادي دېوالي کېدل

عـادي دېوالي کېدل هغه دي، چې سـوداګر د بهرنیو عواملو او یا غیرمترقبه پېښـو له امله له تقصیر او تقلب پرته متوقف شي، په دې مانا چې یو سـوداګر خپلې ورځنۍ معاملې په ښـه توګه ترسره کړي او لګښـتونه یې هم د سـوداګریز عاید سره سـم وي، خو د ځینو غیرمترقبه پېښو یانې بهرنیو عواملو له امله دیوالي شي او دا عوامل د افغانسـتان د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۱۳۹ مادې له مخې په اثبات رسېدی شي. په دې ډول حالاتو کې د سوداګر دیوالي کېدل عادي دي او مجازات ورباندې د تطبیق وړ نه دي. سربېره پر دې د ارفاقي قرارداد د ترون تمه هم لري او دا داسې سوداګر په نسبت داینین د عمل له شدت څخه کار نه اخلي.

۱- پـه تقصیـر سره دیوالي کېدل: تقصیر هغه عمل ته وایي، چې شـخص یـې په تر سره کولو مکلف وي، خو له خپل توان سره سره هغه ترسره نه کړي. تقصیر د بې احتیاطۍ او غفلت په مانا هم دی. تقصیر یا خطا له حقوقي پلوه په عمل کې د سـوء نیت نشـتوالي ته وایي، چې له امله یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثالث اشخاص زیانمن‌کېږي. په جزایي قوانینو کې داسې موارد شته چې له عملي مجرمانه قصد او نیت پرته سر راپورته کوي، چې د جزا استحقاق لري.

دا ډول جرایم غیر عمدي وي. د سوداګرۍ په حقوقو کې دا ډول دیوالي کېدل د عادي افلاس برعکس، د سوداګر اراده په خپل دیوالي کېدو کې په غیرمستقیم ډول دخیله ده او د سوداګریزو اصولو د نه مراعاتولو او د نه پاملرنې له امله رامنځ ته شوي. مثلاً هغه سوداګر چې ورځني عواید یې لږ اما برعکس ورځني لګښتونه یې دوه چنده وي، په دې صورت کې که چېرې یاد سوداګر له دیوالي کېدو سره مخ شي، دیوالي کېدل یې په تقصیر سره دي، سر بېره د خپلو پورونو په ورکړه، په بله جزا هم محکومېږي. د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې د ۴۰ مادې له مخې دې پایلې ته رسېږو چې په دیوالي کېدو کې څنګه چې سوداګر یا شرکت سوداګریز اصول او ظوابط رعایت کړي نه دي او د سوداګریزو معاملاتو په برخه یې سهل انګاري کړې وي، نو سوداګر مقصر ګڼل کېږي او په هغه صورت کې چې تقصیر مطرح شي، ورسره د موضوع جزایي اړخ هم مطرح کېږي.

۲- **په تقلب سره دیوالي کېدل:** عملي تقلب دی، چې د فاعل مقصود د نورو حقونو یا ګټو ته زیان رسول یا د قانون نقض دی. تقلب یو جرم دی چې په ناوړه نیت باندې اړه لري. د سوداګرۍ په حقوقو کې په دې صورت کې سوداګر واقعاً مفلس شوی نه وي. د دې لپاره چې نور سوداګر چې خپل داینینو ته صدمه ورسوي، ځان مفلس ښیي. د اسنادو د جعل له لارې په خپلو سوداګریزو دفترونو کې هڅه کوي، خپله خبره ټینګه کړي. خو کله چې موضوع د محکمې له خوا وڅېړل شي، لیدل کېږي چې یاد سوداګر واقعاً دیوالي شوی نه دی، بلکې له چل او فرېب څخه یې کار اخیستی دی او غواړي له دې لارې د خپلو پورونو ورکړه وځنډوي. وروسته له دې چې ثابته شي، چې یاد سوداګر په دې حالت کې دیوالي شوی نه دی، محکمه په تقلب سره د دیوالي کېدو خپل حکم صادروي، سوداګر د خسارې پر جبران سربېره د محکمې له خوا پر نورو جرایمو هم محکومېږي.

لکه څنګه چې وویل شول، د سوداګریزې اصولنامې له مخې هېڅکله دیوالي شوی نه دی، بلکې ځان دیوالي ښیي، چې موخه یې هغه زیان او ضرر دی، چې نور یې باید وګالي. که دا موضوع څرګنده شي چې سوداګر په تقلب سره عمل کړی دی، د زیان پر جبران سربېره د مجازاتو مستوجب هم ګڼل کېږي.

د دیوالي شوي سوداګر د اعتبار اعاده

د سوداګرۍ له عمده او بنسټیزو اصولو څخه یو هم اعتبار او اعتماد دی، اما د سوداګر دا اعتبار او اعتماد د هغه د دیوالي کېدو له امله له منځه ځي. تر دیوالي کېدو وروسته، سوداګر یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګریز شرکت او ثالث اشخاص نه شي کولی د هغه پر وړاندې باور وکړي او له هغه سره معاملې ته مخه کړي. په دې کې شك نشته چې دیوالي کېدل د سوداګر اعتماد له منځه وړي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د سوداګر د اعتماد د له منځه وړلو لامل کېږي، په ځانګړې توګه دا امر په دیوالي کېدو کې د ډېر تقلب په تقصیر سره صدق کوي، د دې لپاره چې د دیوالي شوي اعتبار بېرته اعاده شي، د یو لړ شرایطو شتون اړین دی، چې په لاندې ډول اشاره ورته کېږي:

۱ – دېوالي شوی باید خپل ټول پورونه (دیون) له مخارجي متفرقاتو سره چې له هغه سره اړه لري، ورکړي.

۲ – دېوالي شوی سوداګر په لاندې مواردو کې د عمل د صحت تر ثبات وروسته، د پنځو کلونو پـه موده کـې د دیوالي کېدو او افلاس د اصولنامې له مخې، د دیـوالي کېدو له نېټې څخه کولی د اعتبار اعاده وکړي.

۳ – دېوالي شوي سوداګر چې د ارفاقي قرارداد تحصیل او ټولو وجوه چې د ارفاقي قرارداد په سبب یې پر غاړه اخیستي وي، ورکړي وي.

۴ – هغه دېوالي شـوی سـوداګر چې ټولو داینینو یې ذمه وهلې وي او یا د اعتبار په اعادې او رضایت ورکړي وي، له همدې امله اعاده په پنځو کلونو کې د عمل د صحت په اثبات پورې تړلې ده، اعاده د دیوالي شـوي اعتبار او حیثیت په منوط تقلب سره د حیثیت په اعادې سره له جزایي پلوه ده.

د دیوالي کېدو د حکم د صدور لپاره واکمنه مرجع، د سـوداګر د اوسـېدو د ځای محکمه ده، البته د سـیمه ییز سـوداګر د اوسېدو ځای دی، چې د سـوداګر کړنې او حقوق هلته قرار لري. د منل شویو اصولو له مخې لاندې اشخاص کولی شي د دیوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي:

۱ – پخپله سوداګر یا سوداګریز شرکت.

۲ – داینین

۳ – ثالث اشخاص (څارنوال، محکمه او پولیس)

۱ – د سـوداګر یا سـوداګریز شرکت د اظهار له امله د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: سوداګر تر بل هر چا له اقتصادي ناوړه وضعې څخه ډېر خبر لري، له دې امله قانون هیله لري، چې پخپله هغه شخصاً محکمې ته خپل توقف اعلان کړي.

۲ – د یوه یا څو تنو داینینو په غوښتنه د دیوالي کېدو د حکم صادرېدل: لکه مخکې چې وویل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شــول، ځني وخت ســوداګر دې ته حاضر نه وي، څکه خپل ديوالي کېدل پټوي. په دې صورت کې داينين کولی شي چې د خپلو مطالباتو په ورکړه کې د ځنډ له امله، له محکمې څخه د ســوداګر د ديوالي کېدو غوښتنه وکړي.

۳ – د محکمــې، مدعــي العموم يا څارنوالۍ د غوښــتنې پر بنســټ د ديــوالي کېدو د حکم صادرېدل: د افلاس او ديوالي کېدو د اصولنامې د ۴ مادې له مخې يوازې ديوالي شــوی ســوداګر او داينــين کولی شي له محکمې څخه دا ډول غوښــتنه وکړي. د دې اختيــار دليل کولی شي د موضوع اقتصادي اهميت، د داينينو د حقونو ســاتنه او بلاخره عامه نظم پلي کېدل وي. له اقتصادي پلوه ديوالي کېدل کله کله پر بانکونو او نورو واحدونو باندې هم منفي اغېزې پرېباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتم څپرکي لنډيز

د افلاس او دېوالي کېدو د اصولنامې لومړۍ ماده د دېوالي کېدو د تعريف په هکله وايي: کله چې د يوه سوداګر يا يوه سوداګريز شرکت کاري بندښت او ځنډ تر دې حده ورسېږي، چې د خپلو پورونـــو او نورو نقدي تعهداتـــو له ورکړې عاجز شي، د دې ډول حالت پـــه ځرګندېدو سره ديوالي کېدل رامنځ ته کېږي.

پر دې بنسټ دېوالي کېدل يو سوداګريز حالت دی، چې:

لومړی، د خپلو ديونو له ورکړې متوقف شي، یانې ونه شي کولی خپل سوداګريز تعهدات د هغو د ورکړې پر مهال پوره او عملي کړي.

دويم، ياد توقف د واکمنې محکمې له خوا اعلان شوی وي.

د دېوالي کېدو د تعريف په پام کې نيولو سره کولی شو د ديوالي کېدو شرايط داسې را لنډ کړو:

۱- د دېوالي کېدو د تحقق لپاره اړينه ده، ديوالي شـــوی شـــخص يا سوداګر او يا هم سوداګريز شرکت وي.

۲- د سوداګريز اهليت لرلو شرط د ۱۸ کلنۍ د سن پوره کول دي.

۳- له سوداګريزو کړنو سره د ديوالي کېدو تړاو.

۴- پر خپل ټاکلي وخت د پورونو نه ورکړه.

د دېوالي کېدو ډولونه:

۱- عادي دېوالي کېدل،

۲- په تقصير سره دېوالي کېدل،

۳- په تقلب سره دېوالي کېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اتم څپرکي پوښتنې

۱- دېوالي کېدل څه ته وايي او له افلاس سره څه توپير لري؟

۲- د دې لپاره چې دېوالي کېدل تحقق ومومي، کوم شرايط لازم دي؟

۳- د دېوالي کېدو ډولونه کوم دي او ديوالي کېدل څه ډول ډلبندي شوی؟

۴- کوم اشخاص کولی شي، له محکمې څخه د دېوالي کېدو د حکم د صدور غوښتنه وکړي؟

۵- د دېوالي شوي سوداګر د اعتبار د اعادې شرايط کوم دي، شرحه يې کړئ؟

۶- څه وخت دېوالي شوی مديون د مجازات مستوجب پېژندل کېږي او ولې؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی

بانکوالي

ټولیزه موخه:

د بانکوالۍ پېژندنه او د هېوادونو په وده کې د هغې رول.

زده کړه ي موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته:

- بانکوالي یا بانکداري وپېژني.
- د هېواد د اقتصاد په وده کې به د بانکوالۍ رول توضېح کړای شي.
- د خصوصي بانکونو د تاسیس شرایط به وپېژني.

بانك د حکمي شخصیت په توګه خپل قانوني حقوق او مکلفیتونه لري او د خپل شخصیت په پام کې نیولو سره په یوه یا څو هېوادونو کې په خپل ټاکلي قلمرو کې فعالیتونه ترسره کوي او د مرکزي بانك تر څارنې لاندې وي.

د افغانستان د بانکوالۍ قانون په یوولسو څپرکو او ۱۰۱ مادو کې د د بهرنۍ او کورنۍ پانګونې د ډېرې هڅونې او د اعتماد د راجلبولو د همغږۍ او همداشان په اقتصادي ژوندانه کې د هغه د غوره رول لوبولو په موخه د ۱۳۸۲ کال د وري د میاشتې پر ۲۷ نېټه توشیح او نافذ شو. د قانون محتوا د سرمایوئي جوړښت د فعالیتونو د ډول او د بانکوالۍ د اداري جوړښت او تشکیل په برخه کې په افغانستان کې د بانکوالۍ د نورو قوانینو په رڼا کې د عطف او پاملرنې وړ ده.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره کولی شو بانك داسې تعریف کړو:

بانك حکمي شخص دی، چې د قانون له مخې د اعتبارونو یا پانګونې د رامنځ ته کولو په موخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر راکړه ورکړه، له خلکو څخه د پولي امانتونو اخيستلو او يا د ورکړې وړ نورو وجوه اخيستلو پر چارو بوخت وي. د افغانستان د بانکوالۍ قانون د يوه بانک د تاسيس لپاره عمومي او اختصاصي شرايط په پام کې نيولي، ترڅو د هغو په رڼا کې شرکتونه خپل بانکي فعاليتونه د بانک په توګه ترسره کړای شي.

د بانک د تاسيس آرونه (شرايط)

بانک، د بانکوالۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نيولو سره د يوه يا څو تنو حکمي يا حقيقي اشخاصو په وسيله د موسس يا ونډه لرونکي په توګه تاسيسېږي. کله چې د موسسې غړي خپله ليکلې غوښتنه مرکزي بانک ته وړاندې کړي او خپل برخوال يا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقيقت کې مرکزي بانک د بانکوالۍ چارو د قوانينو په رڼا کې هغه د شرکت په ډول د بانک د قانوني جوړښت پر بنسټ د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانک قانوني څرنګوالی د افغانستان بانک له خوا چې په دې زمينه کې مالي او پولي سياستونه تصويب شوي، واضيح او روښانېږي.

لومړی: وروسته له دې چې بانک د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د افغانستان بانک له ليکلي اجازې پرته خپل قانوني جوړښت او تشکيل ته بدلون ورکړي. د پورتنيو طرحه شويو ټکو په پام کې نيولو سره په ښه توګه څرګندېږي، چې د افغانستان بانک واک لري، چې د خصوصي بانکونو فعاليتونه وڅاري او له متني او شکلي پلوه د بانکوالۍ په سيستم کې د قواعدو نظم او همغږي وساتي.

دويم: د بانک د تاسيس لپاره د اساسنامې شتون حتمي او اړين دی. د بانک اساسنامه يو رسمي سند دی، چې له مخې يې د بانک موخې، د فعاليتونو ډول، د مديرانو د واک او مسوولیت حدود او سرمايوئي جوړښت، په ځانګړې توګه واکمن يا استحقاقي سهام د يوه بانک د بانکي محصولاتو په پام کې نيولو سره مجاز ګڼل کېږي. د مرکزي بانک له خوا د خصوصي بانک د اساسنامې تر تصويب وروسته، خصوصي بانک نه شي کولی په هغه کې بدلونونه وارد کړي، ځکه امکان لري چې د تعديلاتو راوړل له هغو پولي او مالي سياستونو سره ټکر ولري، چې د افغانستان بانک له خوا تصويب شوي وي.

درېيم: د بانک له تاسيس سره په تړاو د هغه پانګوالي جوړښت هم يوه حتمي او اړينه چاره ده. ياني د يوه بانک د تاسيس لپاره د بانکي مقرراتو په پام کې نيولو سره د پانګې شتون د تاسيس له ارکانو څخه يو رکن تشکيلوي. مرکزي بانک د بانک د تاسيس پر مهال لږترلږه د هغه د اوليه او د ورکړې وړ پانګې د ميزان د ټاکلو واک د بانک د پانګې له مخې درلودلی شي. بانک مکلف دی چې شتمنۍ يې د هغه د دين (پور) په نسبت د تاسيس پر مهال ډېره وي. بل ټکی چې د يادونې دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا دی، چې په بانکونو کې الزامي زېرمې باید لږترلږه ۸٪ د هغوی د ورځنیو عوایدو له سرجمع څخه تشکیل کړي. خصوصي بانکونه نه شي کولی چې خپله سرمایه یا الزامي زېرمې د سهامو یا د پانګې توزیع د مرکزي بانک(د افغانستان بانک) له قبلي اجرا پرته کمې کړي.

د بانکونو د پانګې په اړه د واکمنو سهامو یا استحقاق شتون د توجه وړ دی. واکمن سهم په یوه تثبت کې له هغه مستقیم یا نامستقیم سهم څخه عبارت دی، چې درلودونکی یې له پانګې یا د توجه وړ د نفوذ د اعمال له امکان څخه د ډېرې رایو درلودونکی کېږي. د یادونې ده چې په اداره کې یو تثبت چې سهام په کې شتون ولري، قانون قیودات او محدودیتونه وضعه کړي دي، چې د افغانستان د بانکوالۍ د قانون په ۲۱ ماده کې یې یادونه شوې ده.

څلورم: بل شرط چې د بانك د تاسیس لپاره اړین او مهم دی، هغه د بانك اداري جوړښت دی، یانې بانك باید یو قانوني تشکیل ولري او د هغو اشخاصو موجودیت (اسناد) چې په بانکي رتبو کې شامل شوي، د افغانستان بانك ته وړاندې شي. هر بانك باید لاندې تشکیلات ولري:

۱ - د ونډه والو یا سهم لرونکو عمومي مجمعه (د بانك د تصمیم نیولو تر ټولو لوړه مرجع).

۲ - د څارنې پلاوی، د ادارې او بانکي فعالیتونو د څارنې د مسوول په توګه.

۳ - عامل پلاوی، د بانك د اجرایوي چارو او بودیجې د مسوول په توګه.

۴ - د ارزونې او څېړنې کمېټه، د حسابوالۍ چارو، او د عامل پلاوي د غړو د انتصاب د څرنګوالي په اړوند کنترول او داخلي ارزونې مسوولیت لري او د ارزونې کمېټه باید د غوښتنې پرمهال د هغوی جواز مرکزي بانك ته پشنهاد او اجازه یې وغواړي.

د پورتنیو موضوعګانو په پام کې نیولو سره ویلی شو، چې د یادو شویو شرایطو په پام کې نیولو سره یو شرکت د بانکي فعالیتونو په موخه رامنځ ته او ثبتېږي. کله چې شرکت رامنځ ته او ثبت شي، د غوښتنې پړاو د بانکوالۍ د جواز د اخیستلو پر بنسټ رارسېږي.

بانکي اجازه لیکونه یا جواز

د سوداګریزو شرکتونو لپاره چې دبانکې فعالیتونو د ترسره کولو غوښتنه لري دجواز دصدور په صورت کې یي دوه موضوعګاني په پام کې نیول کیږي، جدیدالتاسیس شرکت او موجودي شرکت. دې شرکتونو ته د جواز ورکړه د افغانستان د بانکوالۍ د قانون د اتمې مادې په پام کې نیولو سره صورت مومي.

مرکزي بانك، د یوه بانك، د هغه د فرعي دفترونو او څانګو د لغوه کولو او جواز ورکولو یوازېنۍ مرجع ده. په واقعیت کې د یوه شرکت ټول بانکي فعالیتونه د داسې سند له مخې ترسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، چې د يوې واکمنې مرجع له خوا د بانکوالۍ د جواز په توګه ورکړل شــوی وي. په حقيقت کې د بانکوالۍ جواز هغه اجازه ليك دی چې د بانکي فعاليتونو او پانګوالۍ په موخه د افغانستان بانك له خوا يوه شرکت ته ورکول کېږي.

د يادونې دياوړ ده دهغو شرکتونو دابتدائي بانک مجزا چې دقانون له مخې ثبت اورامنځته شوي بايد تر۲۵۰ مليونه افغانيواوياهغه مفادی کمه نوي چې دافغانستان بانک له لاری ټاکل شوي وي. لــړ نــه وي، د بانکوالۍ جواز د افغانســتان بانك له خوا صادرېــږي. د بانکوالۍ د جواز له تر لاســه کولو وروســته د نافذو قوانينو په پام کې نيولو سره د هېواد د بانکوالۍ په ســاحه کې کولی شي فرعــي دفترونه او څانګې پرانيزي. له فرعي دفترونــو څخه موخه هغه ځای دی، چې په هغه کې بانکي قانوني راکړه ورکړه ترسره کېږي او يا هم ټولې يا ځينې د بانکوالۍ چارې مخ ته وړي.

داخــلي بانك نه شي کولی د افغانســتان بانك له موافقې پرته فرعــي داخلي دفترونه يا څانګې ولري. همداشان جوازونه او اجازه ليکونه د افغانستان بانك له خوا د يوې نامحدودې مودې لپاره د اعتبــار وړ او د انتقــال وړ نه دي او د هغو الزاميت او مرعي الاجرا توب د صدور له نېټې څخه نافذ دی.

بلــه موضوع چې د يوه خصوصي بانك او د هغه د فعاليتونو په اړه مطرح کېږي داده، چې پر داخــلي بانکونو سربېره غيرمقيم بانکونه هم کولی شي پــه يوه هېواد کې فرعي دفترونه او څانګې ولــري. پــه دواړو حالتونو کې د دې ډول څانګو رامنځ ته کــول د هېواد د نافذو قوانينو له مخې ارزول کېږي، د مديرانو وړتيا، د داخلي ارزونې مناسبوالی، د اټکل شويو مالي فعاليتونو مناسبوالی او د مرکزي بانك هر قناعت د يادو فعاليتونو د تضمين پر بنسټ د افغانستان بانك له خوا صورت مومي.

د بانکوالۍ فعاليتونه

د نافــذو قوانينو په رڼــا کې د بانکونو د فعاليتونو ډول او څرنګولی د افغانســتان د بانکوالۍ قانون په ۳۳ ماده کې بيان شوی دی. د بانکي فعاليتونو په پام کې نيولو سره چې يو بانك يې ترسره کوي، نه شي کولی له نورو بانکي فعالينو سره د عامل، اســتازي، په عمده او پرچون ســوداګرۍ يا صنعتي، حمل و نقل، کرنې، کب نيولو، کانونو، ودانيو کې شريك شي، چې ممانعت د قانون له خوا الزامي نه وي او ياد فعاليت موقتي وي او د موخو د ترلاسه کولو لپاره يې لازم وي، بانك د مرکزي بانك د قناعت تر ترلاسه کولو وروسته کولی شي د دوام د ميعاد په ټاکلو فعاليت ترسره کړي.

په بانك کې متوليت

کــه چېــرې د خصوصي بانکونو د فعاليتونــو په جريان او اداره کې د افغانســتان بانك له خوا نيمګړتيــاوې ومونــدل شي، د بانکوالۍ د قانون د ۵۳ مادې له مخې د مرکزي بانك له خوا ياد بانك

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته متولي ټاکل کېږي. متولي په حقیقت کې د یوې ټاکلې مودې لپاره ټاکل کېږي، بیاځلي احیا کول او د بانك چارې په لاس کې اخلي او د بانك له شـتمنیو، دفترونو، اسـنادو او زېرمو څخه مواظبت او کنټرول کوي.

کـه چېـرې د بانك مالي وضعیت په داسـې حالـت کې وي چې د بانــك د انحلال موضوع په اجبـاري یــا اختیاري ډول مطرح شي، د متولي په انتصــاب سره د بانك د مدیرانو واك او صلاحیت ځنډول کېږي. متولي د بانك د مجددې احیا په موخه کولی شي د خپل واك یوه برخه د شرایطو وړ کارکوونکو او مدیراتو ته ورکړي. هغه شخص چې د بانك د متولي په توګه انتصاب کېږي د بانك د بیاځلي احیا په اړوند د خپلو دندو د ترسره کولو په برخه کې یوازې د افغانســتان بانك پر وړاندې مســوول دی. که چېرې د افغانســتان بانك وګوري چې د متولي له انتصاب سره سره د مرکزي بانك لپاره د بانك اداره او فعالیتونه مطلوبې او د ډاډ وړ پایلې نه لري، په دې حالت کې د بانك انحلال مطرح کېږي.

د بانك انحلال

د بانکوالۍ د قانون د منځپانګې له مخې د بانك انحلال په دوو صوتونو کې مطرح کېږي. یو اختیاري انحلال او بل اجباري انحلال.

الف- د بانك اختیاري انحلال: اختیاري انحلال په هغه حالت کې مطرح کېږي چې د مالیکینو د تصمیم پر بنسټ د بانکي اجازه لیك او جواز د لغوې پر بنسټ د غوښتنې په وړاندې کولو سره، د بانك دفترونه، څانګې او نمایندګۍ له مرکزي بانك څخه غوښتنه وکړي. په دې حالت کې د بانك د انحلال پروســه د افغانســتان بانك تر څارنې لاندې صورت مومي، بانك مکلف دی خپل مدارك، اسناد او دفترونه د مرکزي بانك په واك کې ورکړي او د تصفیې عملیه د هغه له مخې ترسره کېږي. د بانــکي اجــازه لیك او جواز د لغوه کولو په تړاو د دیوالي کېدو کړنې او بلاخره انحلال د بانکوالۍ د قانون له مخې صورت مومي.

ب- د بانك اجباري انحلال: اجباري انحلال د افغانســتان بانك د تصمیم له امله صورت مومي او دا تصمیم په یوه ډېره خورېدونکي رسمي ورځپاڼه کې خپرېږي او یا د بانك د داینینو د عریضې د وړاندې کولو له امله صورت مومي. په دې موخه د افغانســتان بانك له خوا د پام وړ بانك لپاره یــو متولي انتصابېږي او د بانك ټوله شــتمني، مدارك، مصادرې او امــلاك خوندي کېږي. د انحلال او تصفیې نور موارد د بانکوالۍ د قانون په ۶۳ ماده کې څرګند شــوي دي. د بانکونو په هکله د انحلال د پروسـې ترسره کول او دیوالي کېدو کړنې د خاصو قواعدو او شــکلیاتو تابع دي، چې د لاندې دلایلو پر بنسټ پیلېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ – بانك چې مالي مسوولیتونه (پورونه) د وخت د پوره کېدو پر مهال ور نه کړي.

۲ – د بانك پانگه له هغې پانگې څخه چې الزامي گڼل کېږي، ۷۵ سلنه کمه وي.

۳ – د بانك د شتمنیو ارزښت د هغه د پورونو تر ارزښت لږ وي.

له پورتنیو دلایلو اســتنباطېږي، چې د بانکونو د دیوالي کېدو په اړوند، د دیوالي کېدو قانون او نور اړوند تقنیني اســناد د پلي کېدو وړ نه دي. کله چې د پام وړ بانك د دیوالي کېدو غوښــتنه د مرکــزي بانــك له خوا ومنل شي، بانك دیوالي اعلانېږي او د بانــك د تصفیې مدیر او متولي د دیوالي کېدو کړنې عملاً پیلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهم څپرکي لنډيز

بانک له حکمي شخصيت څخه عبارت دی، چې اکثره د سهامي شرکت په ډول بانکي کړنې ترسره کوي. په بانکي کړنو کې لاندې کړنې شاملېږي: د پانګونو منل، د جاري حسابونو افتتاح، د پورونو ورکول، د اسنادو له مخې د معاملاتو ترسره کول، په سهامو پورې اړوندې کړنې او د پيسو لېږد رالېږد، پولي معاملات او د نجيبه فلزاتو پر بنسټ معاملې، د اماناتو په حساب کې د پيسو اېښودل او نور.

د بانک د تاسيس آړونه (شرايط)

بانک، د بانکوالۍ د قانون د ۱۷ مادې په پام کې نيولو سره د يوه يا څو تنو حکمي يا حقيقي اشخاصو په وسيله د موسس يا سهام لرونکي په توګه تاسيسېږي.

وروسته له دې چې بانک د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبت شي، موسسې نه شي کولی د مرکزي بانک له قبلي او کتبي اجازې پرته د بانک جوړښت او تشکيل ته بدولون ورکړي.

د بانک د تاسيس لپاره د يوې اساسنامې شتون اړين دی او همداشان د بانکي مقرراتو په پام کې نيولو سره د بانک د پانګې شتون بنسټيز رکن دی. د بانک د تاسيس لپاره بل شرط قانوني تشکيل دی، چې کارکوونکي يې د افغانستان بانک د رتبو پر بنسټ ټاکل کېږي.

کله چې د موسسې غړي خپله ليکلې غوښتنه مرکزي بانک ته وړاندې کړي او خپل برخوال يا سهم لرونکي معرفي کړي، په حقيقت کې مرکزي بانک د بانکوالۍ چارو د قوانينو په رڼا کې او د شرکت په ډول د بانک د قانوني جوړښت پر بنسټ هغه د بانکونو د ثبت په دفتر کې ثبتوي او د بانک قانوني څرنګوالی د افغانستان بانک له خوا چې په دې زمينه کې مالي او پولي سياستونه تصويب شوي، واضيح او روښانېږي.

د افغانستان بانک د بانکونو د لغوه کولو او جواز ورکولو لومړنۍ مرجع ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نهم څپرکي پوښتنې

۱- بانک څه شی دی او د بانك کړنې یا عملیات څه ډول دي؟

۲- د یوه بانك د تاسیس لپاره کوم شرایط لازم دي؟

۳- کومه مرجع د بانك د جواز د صدور یا لغوه کولو صلاحیت لري؟

۴- متولي څوك دی او په کومو حالاتو کې د مرکزي بانك له خوا ټاکل کیږي؟

۵- د بانك انحلال څه مفهوم لري او د بانك انحلال په څو ډوله دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

لسم څپرکی

د سوداګريزو شخړو حل

توليزه موخه:

د سوداګريزو شخړو د هواري بېلابېلې لارې، د سوداګريز حاکميت پېژندنه، په دې برخه کې له قوانينو سره بلدتيا او منځګړيتوب.

د زده کړې موخې: محصلان به د دې څپرکي تر لوستلو وروسته پر لاندې موضوعګانو پوه شي:

- د سوداګريزو شخړو هوارول.
- د سوداګريزو شخړو د هواري لارې چارې.
- سوداګريز حاکميت.
- منځګړيتوب.

سوداګريزې شخړې له دوو لارو هوارېږي، يوه قضايي حل لاره ده چې په محکمه پورې اړوندېږي او بله يې ناقضايي حل لاره ده، چې د جوړجاړي او يا دې قضيې له اړخونو څخه د اشخاصو په غوره کولو سره هوارېږي.

قضايي حل لارې

په هر هېواد کې د سوداګريزو شخړو د هواري او څېړلو په موخه سوداګريزې محکمې جوړې شوي، چې يوازې د يوه قضايي ارګان په توګه سوداګريزې شخړې هواروي. البته سوداګريزې محکمې د هر هېواد د قضايي نظام پر بنسټ جوړېږي. د بېلګې په توګه په مصر کې سوداګريزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

محکمې له قضات څخه تشکیلېږي. حال دا چې په تونس، فرانسه او ځینو نورو هېوادونو کې، پر قضات سربېره، سوداګر هم په سوداګریزو محکمو کې شاملېږي. د فرانسې په اوسني قانون کې په سوداګریزو محکمو کې یوازې سوداګر شاملېږي. د افغانستان قانون د سوداګریزو محکمو تشکیل له ۳۰۴ تر ۳۰۹ مادو پورې بیانوي چې د لومړي څپرکي اړوند دي او سوداګریزو محاکمو د اصولو د قانون په شپږم باب کې سوداګریزه دعوا د ابتدایه سوداګریزو محکمو اړونده وي. دغه محکمې له رییس او دوو غړو څخه چې د قضات له جملې څخه دي، تشـکیلېږي. د قضایي شروطو په هکله چې په غړیتوب یا ریاسـت باندې ګومارل کېږي، د افغانستان قانون د اداري او وظیفه یي اړتیاوو له مخې ځینې شرایط وړاندې کړي دي. د بېلګې په توګه هغه قاضي چې په کابل کې د سوداګریزې ابتدایه محکمې د رییس په توګه وړاندیز کېږي، باید د رتبې له پلوه لومړۍ رتبه وي. هغه کسـان چې له کابله بهر پر یاد بست ګومارل کېږي، که دويمه رتبه هم وي، کولی شي پر یاد پوست باندې وټاکل شي. همداشـان په کابل کې د دې محکمو غړي باید دويمه رتبه وي او تر کابل بهر دریيمه رتبــه هم کېدای شي. البته د کابل او ولایتونو ترمنـځ دغه توپیر چې قانون ټاکلی دی، د توجیه وړ دی، ځکه عموماً په پلازمېنه کې د سوداګریزو فعالیتونو حجم او اندازه ډېر وي، دا پخپله ایجابوي، چې په پلازمېنه کې قضات باید ډېره تجربه ولري.

د حکم په وسیله د شخړو حل

د دې پروسـې پر بنسـټ د قضیې دواړه لوري د شخړو د پېښېدو په صورت کې د دې پر ځای چــې قضـا او محاکمو ته مراجعه وکړي، د اړخونو په توافق یو یا څو تنه د حکم په توګه ټاکي او د شـخړو د هواري ټول واك ورکوي، چې دا پروسه د تحکیم په نامه هم یادېږي. احیاناً عقد کوونکي د ستونزو د حل دا کړنلاره د عقد په متن کې ځای پر ځای کوي، په دې مانا چې په عقد کې لیکي، چې (د سـتونزو د پېښـېدو په صور کې د هغو حل د حکم د ټاکلو او د هغه د پرېکړې له لارې مومو) په دې ډول حالت کې، هره ستونزه چې رامنځ ته کېږي، د تحکیم په وسیله هوارېږي. هغه شرط چې په عقد کې ځای پر ځای کېږي، د (تحکیم د شرط) په نامه یادېږي.

احیانــاً که عقــد کوونکي دا ډول شرط په قرارداد کې ذکر نه کړي، خو د شــخړې تر پېښــېدو وروسته، په خپل منځ کې خاص تفاهم لاسلیك کړي او دې ته متعهد شي، چې شخړه به یې د حکم ټاکلو او پرېکړې له لارې هوارېږي، دغه تفاهم چې د شخړې تر پېښېدو وروسته ترسره شوی وي، د (تحکیم د وثیقې) په نامه یادېږي.

د تحکیم شرط عموماً د عقد په متن کې درج وي او کله هم د بېل عقد په ترڅ کې د شــخړو تر پېښــېدو مخکې په هغه تعهد ترسره کېږي. بناً هغه عنصر چې د تحکیم د شرط او د تحکیم د وثیقــې ترمنــځ تمیز رامنځ ته کوي، په اصلي عقد کې لیکل او یا په هغه کې نه لیکل دي. د تحکیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شرط دادی، چې د شخړو تر پېښېدو مخکې پر هغه تعهد شوی وي، خو د تحکیم وثیقه هغه ده، چې دواړه لوري د شخړې تر پېښېدو وروسته مخ ور اړوي.

د یادونــې وړ ده چــې د تحکیم شرط که هر څومره د عقد په متن کې ذکر شــوی وي، د یوه مســتقل عنصر پــه توګه پېژندل کېږي او له هغه سره تعامل صــورت مومي. نو له دې امله حتا د عقد د بطلان په صورت کې، دا شرط د خپل اســتقلالیت له نظره، صحیح شمېرل کېږي او له مخې یې عمل ترسره کېږي. خو دا چې د بطلان سبب دې شرط ته هم راجع شي، د بېلګې په توګه عقد د اهلیت د ناقض شــخص له خوا لاســلیك شــوی وي، په دې حالت کې عقد د دواړو د تحکیم په شرط سره باطل ګڼل کېږي، لازمه د تحکیم او د شخړو د نورو ډولونو ترمنځ تفکیك وشي. د بېلګې په توګه کله چې یو شــخص د قضیې له یوه لوري څخه، د یوه داســې عنصر د ټاکلو په موخه چې قانــوني تــصرف یې هغه ته احتیاج لري، وټاکل شي، هغه په تحکیم کې نه شــو ویلی، مثلاً د پېر او پلــور پــه عقد کې که دواړه لوري د جنس ده چې د بیې لپاره درېیم شــخص وټاکي، دا ډول تفاهم تحکیم نه ګڼل کېږي.

د حکمونو شرطونه

حکم کېدای شي یو یا تر یوه ډېر اشــخاص وي، په دې شرط چې شــمېر یې جفت نه وي، له دې پرته به تحکیم باطل وي. د هغوی د ټاکلو په هکله باید ووایو: ممکن د اصلي عقد په وســیله صورت ومومي او یا د مســتقل عقد په واســطه، په دې شرط چې د هغه خلاف خاص قانون شتون ونــه لــري. . هر وګړی کېدای شي د حکم په توګه وګومارل شي، که هغه ډاکتر وي، که انجنیر وي او که بل څه، خو په دې شرط چې بشــپړ مدني اهلیت ولري. د اهلیت ناقصان لکه، محجور او هغه څــوك چې د جنایت له امله له مدني حقوقو بــې برخې وي، مفلس تر هغه وخته چې خپل اعتبار ترلاسه کوي، پر دې پوست باندې ټاکل کېدای نه شي.

د بهرنیــو اتباعو په اړه بېلابېل لیدلوري شــتون لري، مثلاً د ایټالیا پــه قانون کې حکم باید له ســیاسي حقوقو لــه هغې جملې د انتخاب د حق لرونکی وي، هغــه شرط چې حکم توب د بهرنیو اتباعو لپاره هم کېدای شي حکم وي. بل شرط چې د حکمانو لپاره وړاندې شــوی، دا دی چې دغه پوســت ته نوماند شــخص باید قانوناً د دې دندې له احراز څخه منعه شوی نه وي، ځکه احیاناً د ځینو هېوادونو قانون، ځینې اشــخاص د دې دندې له ترسره کولو څخه منعه کړي دي. لکه څنګه چې د مصر قضایي قانون د هرې رتبې لرونکي قضات له حکمیت څخه منعه کړي دي.

کــه څــه هم لــه مزاحمت پرته وي، مګر دا چــې د قضایي پلاوي له عالي شــورا څخه په دې برخه کې اجازه ترلاسه کړي. بل شرط دادی حکم په هغه شخړه کې چې پرېکړه یې پر غاړه اخلي مصلحت ونه لري. د حکم د اختیاري او اجباري ټاکل وجود لري. د حکم ټاکل هغه وخت اختیاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي، چې هغه ته مراجعه د خلکو په اراده وي او په سمه مانا حکم هم همدغه دی. کله کله قانون اجباري حکم تنظیموي، د دعوا لورو ته لازمه ده، د شخړې د حل لپاره له حکم څخه مرسته وغواړي. که څه هم موږ پر دې باور یو، چې د اجباري تحکیم نظریه، حکم د هغه له اصلي مانا څخه خارجوي.

د حکم له خوا د حکم صادرېدل

د حکمو له خوا حکم تر پټې مداولې وروســته صادرېږي، دا جواز نه لري چې په هغه کې له دوی سره څــوك گــډون وکړي او قرار یې د رایو په اکثریت صادرېږي. که اکثریت شــتون ونه لري، ډله(گروه) لږترلږه له دوو گروپونو څخه په یوه پورې تړل کېږي. حکمان مکلف دي چې په ټاکلي وخــت کې حکم صادر کــړي، چې دا موده غالباً په قرارداد کې ذکر کېږي. که چېرې د قرارداد حد ذکر نه وي، ټاکلې موده د تحکیم تر منلو وروســته دوې میاشــتې ده. که د حکمانو حُکم تر ټاکلي میعاد وروســته صادر شي، باطل دی. خو د دعوا لوري کولی شي د مودې پر تمدید باندې په څرگند ډول اتفاق وکړي. د حکم صدور باید د شخړې د موضوع د څرگندو دلایلو پر بنسټ وي.

حکم د افغانستان په قانون کې

په حکم پورې اړوندې موضوعگانې د ســوداگریزو محاکماتود اصولنامې په ۲۰۸ او ۲۳۰ مادو کې د شرط پر بنسټ ذکر شوي دي، چې په عقد کې راغلي او د شخړې تر پېښېدو وروسته پر هغه توافــق صــورت مومي. البته د تفاهم په صورت کې حکم یا حکــمان د دواړو لورویو له خوا غوره کېــږي. د یادونــې ده چې د حکمیت او منځگړیتوب په هکله پر ۱۳۸۶ کال دوه بېل بېل قوانین د ولسمشر د تقنیني فرمان په وسیله نافذ او مرعی الاجرا شول، چې د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ گڼه رسمي جریده کې خپاره شوي او د تصویب په موخه ملي شورا ته وړاندې شوي دي.

د حکمیت د حُکم د نه اعتبار حالتونه

۱ – کله چې د حکم حُکم د هېواد د قانون خلاف وي،

۲ - کله چې د حکم حُکم د دعوا له موضوع څخه انحراف کړی وي او له موضوع سره اړه ونه لري،

۳ – په هغه صورت کې چې د حکم حُکم تر ټاکلې مودې وروسته اصدار شوی وي.

۴ – کلــه چــې د حکم حُکم په ســوداگریزه محکمه کې له موجودو رســمي اســنادو سره په مخالفت کې صادر شوی وي.

منځگړیتوب

منځگړیتوب د ســوداگریزو شــخړو د غیرقضایي هواري یوه بله لار گڼل کېږي. د منځگړیتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخــه لکــه د حکمیت غونډې ده. تر څو د دعوا لوریو ته د چټکې، عادلانه او بې طرفه حل لارې زمینه برابره کړي. د یادونې ده چې د سوداګریزو شخړو په غیرقضایي حل لارو کې، د قضیې لوري د دعوا پر چټک هوارېدو سربېره ټمه لري، چې هوارول یا حل و فصل کول په بې طرفه او عادلانه ډول تــرسره شي او همداشــان د هغوی دعوا د امکان تر بریــده د هغوی د روابطو په حدودو کې پاتــې شي او ثالث اشــخاص له هغې څخه خبر نه شي، ترڅــو د هغوی اعتبار او اعتماد د هغوی د معامله کوونکو او مشتریانو پر وړاندې زیانمن نه شي.

د منځګړي تعریف(۱)

منځګړی له یوه یا څو حقیقي اشــخاصو څخه عبارت دی، چې د ســوداګریزې شخړې د دواړو لوریو په موافقه، د شخړې د هواري په موخه ټاکل کېږي. له یاد تعریف څخه دې پایلې ته رسېږو، چې یو حکمي شخص د منځګړي په توګه نه شي غوره کېدلی.

د منځګړیتوب تعریف(۲)

منځګړیتــوب هغه عملیه ده، چې د هغې پر بنســټ منځګړی د دواړو لوریو په غوښــتنه او توافق، د سوداګریزې او اقتصادي شخړې د چټک، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

د حکمیت او منځګړیتوب ترمنځ توپیر

د حکــم د حُکــم خلاف، په حکمیت کې چې تر قانوني پړاوونو وروســته پــه ځانګړې توګه د واکمنــې محکمې له قراره د شــخړې پر لوریو الزامیت لري، د شــخړې وړاندیز شــوې حل لاره د منځګــړي له خوا پر دواړو لوریو باندې له دوه اړخیز موافقت پرته د تحمیل وړ نه وي. د یادونې ده، چې دا توپیر کولی شــو په کارول شــویو اصطلاحاتو کې ومومو. په حکمیت کې د حکم د حُکم خبره مهمه ده، حال دا چې په منځګړیتوب کې د وړاندیز شــویو حل لارو په اړه خبرې کېږي. له بله اړخه ویلی شــو چې منځګړیتوب ډېر مســوولیت لري، ځکه پر منځګړي باندې د بې طرفه او عادلانه حل لارې او هڅو اعتماد کېږي، چې وروسته حل لار د دواړو لوریو د تایید وړ ګرځي.

البتــه په حکمت کې هم حکم باید بې طرفي رعایت کړي، خو امکان لري د هغه حُکم چې پر قانوني او حقوقي دلایلو ولاړ وي، د شخړې د یوه لوري لپاره غیرعادلانه وبرېښي.

د منځګړي ټاکل

منځګــړی اصــولاً د دعوا د دواړو لوریو له خوا ټاکل کېږي، لــه دې پرته او په ځانګړې توګه د طرفینــو د نــه توافق په صورت کې د ټاکلو په هکله یا په ټــاکلي موعد کې د ټاکلو د مکلفیت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراعاتول، کېدای شي محکمې ته د مراجعې له لارې د منځګړي د ټاکلو موضوع هواره شي. خو په عمـل کـې ډېر لږ واقع کېږي، چې طرفین د موافقې په صـورت کې منځګړي ته د رجوع په اړه، د منځګړي دټاکلو په هکله خپل مکلفیت رعایت نه کړي.

د منځګړیتوب پیل، له دواړو لوریو سره کتنه او د طرحې وړاندې کول

د منځګړیتـوب عملیه هغه مهال پیلېږي، چې د شـخړې لـوري د منځګړي د حضور او ګډون پــه اړه توافــق وکړي. منځګړی کولی شي له طرفینو سره یو ځای او یا په بېله توګه کتنه وکړي او یا اړیکې ورسره ونیسي. منځګړی کولی شي، د منځګړیتوب د عملیې په هر پړاو کې د شخړې د هواري پــه اړه یــادو لوریو ته طرحې وړاندې کړي. دا امکان د دې زمینــه برابروي، چې منځګړی د خپلو طرحو په هکله د شــخړې د طرفینو ملاحظات ترلاســه او په دې پوه شي، چې ایا مطروحه طرحه کولی شي د طرفینو د تفاهم وړ وګرځي یا دا چې بهتره ده، چې د نورو طرحو د لټولو اقدام وکړي.

پــه ټولــو حالاتو کې منځګړی مکلف دی، چې د منځګړیتــوب د عملیې په ترسره کولو کې له طرفینــو سره منصفانــه چلند وکړي، یانې دا چې د هغوی حقونه د مســاواتو پــه رعایتولو سره د طرفیتو هر یوه طرف ته د خبرو کولو او په غونډو کې د لازمو کتنو حق ورکړي.

د ګټې اخیستنې وړ مدارک

هغه مدارک چې د شخړې د طرفینو له خوا د یوې محکمې، یا حکم یا حکمیت بورډ پر وړاندې د منلو وړ وي، د منځګړیتوب په عملیه کې هم د وړاندې کولو وړ وي او منځګړی کولی شي د حل د لارو د وړاندیز په موخه له هغو څخه ګټه واخلي.

د منځګړیتوب پای

منځګړیتوب په لاندې حالاتو کې د عقد له نېټې یا اعلام وروسته پای ته رسېږي:

الف: د طرفینو له خوا د شخړې د هواري هوکړه لیك د عقد یا لاسلیك په صورت کې.

ب: په هغه صورت کې چې منځګړی اعلان کړي، چې د منځګړیتوب په عملیه کې تر دې ډېره مساعي د توجیه وړ نه ده.

ج: په هغه صورت کې چې طرفین د منځګړیتوب عملیه منځګړي ته اعلان کړي.

د: پــه هغــه صورت کــې چې یو له طرفینو څخــه په طرف یا نورو طرفونــو او منځګړي ته د منځګریتوب د عملیې پای اعلان کړي (د منځګړیتوب د قانون ۱۶ ماده، د ۱۳۸۵ کال په ۹۱۳ ګڼه رسمي جریده کې خپره شوې).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لسم څپرکي لنډيز

سوداګريزې شخړې کېدای شي له دوو لارو حل شي، لومړی قضايي حل لارې چې د سوداګريزې محکمې له لارې حل کېږي او بل غيرقضايي حل لارې لکه (حکميت او منځګړيتوب) له لارې.

د حکم د ټاکلو په وسيله د شخړو هوارول داسې دي، چې د قضيې دواړه لوري د شخړو د پيښېدو پر مهال د دې پر ځای چې قضا او محکمو ته مراجعه وکړي، د دواړو لوريو په توافق يو يا څو تنه د حکم په توګه ټاکي، د شخړې د هوارولو واك او صلاحيت ورکوي او دا پروسه د تحکيم په نامه يادېږي. عقد کوونکي د هواري دا کړنلاره د يوه عقد په متن کې ليکي.

حکميت د افغانستان په قانون کې يا د شرط پر بنسټ دی چې په عقد کې ذکر کېږي او يا د اختلافاتو تر پيښېدو وروسته د هغه په هکله توافق کېږي.

منځګړيتوب هغه عمليه ده، چې د هغې پر بنسټ منځګړی د دواړو لوريو په غوښتنه او توافق، د سوداګريزې او اقتصادي شخړې د چټك، بې طرفه او عادلانه حل لپاره اقدام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لسم څپرکي پوښتنې

۱ – سوداګریزې شخړې په څه‌ډول او بې طرفانه توګه د کومو لارو په وسیله هواریدای شي؟

۲ – د سوداګریزو شخړو د مناسبو حل لارو په اړه رڼا واچوئ؟

۳ – سوداګریز حکمیت څه ته وايي؟

۴ – منځګړیتوب څه شی دی؟

۵ – د منځګړیتوب او حکمیت ترمنځ توپیر څه دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې او اخځليکونه

۱ – سکني، ډاکتر ربيعا، حقوق تجارت، تهران، سنت، درېيم چاپ، ۱۳۸۲.

۲ – ستوده، دوکتور حسن، حقوق تجارت، تهران، څلورم چاپ، ۱۳۸۰.

۳ – ستانکزی پوهندوی نصرالله، ناصح، پوهنمل ولي محمد، حقوق تجارت، کابل پوهنتون، ۱۳۸۷.

۴ – قايم مقام فرهانی، محمد حسين، حقوق تجارت ورشکستگی و تصفيه، تهران پوهنتون، ۱۳۸۶.

۵ – عدليې وزارت، اصولنامه افلاس و ورشکست، کابل، ۱۳۲۹.

۶ – عدليې وزارت، اصولنامه تجارت افغانستان، ۱۳۸۴.

۷ – عدليې وزارت، قانون بانکداری، رسمي جريده، پرلپسې گڼه، ۸۱۹، ۱۳۸۲ کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاګردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپسې بيا د شاګردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښښ وکړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په ميړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاګردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، ګرانو شاګردانو او د تخنيکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميمانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسلکي، تخنيکي او علمي مطالبو او مفاهيمو د څرنګوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې ګرانو شاګردانو ته له دې څخه ښه، غوره، ګټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له ګرانو شاګردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هيواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاګردانو او محصلينو د ګټې وړ وګرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت
د تعليمي نصاب د پراختيا رياست
د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library